
Symbolica Dianæ Ephesiæ Statua.

A Claudio Menestreo
Bibliothecæ Barberinæ Præfecto Exposita.

Cui accessere,
Lucæ Holstenij Epistola ad Franciscum Carinalem Barberinum De Fulcris, seu
Verubus Dianæ Ephesiæ simulacro appositis,
Jo. Petri Bellorij Notæ in Numismata tum Ephesiæ, tum uliarum Urbium Apibus
insignita.

Editio altera auctior
Et ab eodem pluribus quàm antea Nummis, et antiquis Monumentis illustrata.

Romæ, 1688.
Apud Jo. Jacobum de Rubeis ad Templum S. Mariæ de Pace, suis sumptibus, et cura, cum
Privilegio Summi Pontificis.

Internet Archive Online Edition
Attribution–NonCommercial–ShareAlike 4.0 International

Index

1	Symbolica Dianæ Ephesiæ Statua.	4
1.1	Exposita.	4
1.2	Dianæ Ephesiæ varia Nomina.	10
1.3	Statuæ Materies.	14
1.4	Corona Florea, et Turrita Dianæ vertex insignitur.	18
1.5	Velo Dianæ nox Indicatur.	23
1.6	Ceruorum Comitatu Diana Gaudet.	24
1.7	Leones Dianæ in Simulacro cælati consociatam Solis, et Lunæ potentiam indicant.	26
1.8	Cancer cur Ephesiæ Dianæ Sacer.	28
1.9	Victoriæ Vincæ Dianam Ephesiam cur corollis, et palmis insigneunt.	30
1.10	Encarpus e Collo Dianæ, dependens cur è varijs fructibus.	32
1.11	Glandes Indices Primi Sibi dum terra mansit inculta.	34
1.12	Mamma Nutritionis Sive alimentorum symbola.	36
1.13	Sphinges.	40
1.14	Gryphes, Dracones, Aliæque Ferae.	43
1.15	Dracones.	44
1.16	Boves.	46
1.17	Apes.	49
1.18	Apum et Mellis Commoda.	53
1.19	Mellis Vires et Proprietates.	56
1.20	Rosæ.	59
1.21	Fasciæ.	60
1.22	Templum Dianæ Ephesiæ.	62
1.23	Vi Miraculum. Templum Dianæ Ephesiæ.	65
1.24	Lector.	75

2	Lucae Holstenii Epistola ad Franciscum Cardinalem Barberinum de Fulcris seu verubus Dianæ Ephesiæ simulacro appositis.	81
3	Jo. Petri Bellorii Notæ in Numismata tum Ephesiæ, tum Aliarum Urbium Apibus Insignita.	90
4	Apum Auspicia.	91
5	Jo. Petri Bellorii Expositio Symbolici Decæ Syriæ Simulacri.	123
6	Excerpta ex Pyrrhi Ligorij interpretatione Simulacri Decæ Syriæ Italico sermone descriptâ.	135

Eminentiss. Ac Reverendiss.
Principi Francisco Barberino Cardinali.
Federicus Ubaldinus.

Non uereor, Domine, ut hilari vultu excipiat a te quem tibi offero libellum: tuus enim est iure patrocinij; nam Clariss. Menetreius cum reliquit posthumum ingenij sui partum. Qua ergo pietate auctorem olim fouebas, et hunc fouebis certo scio; cum Claudium ipsum, quem tu plurimum amabas, ab obliuione in hominum memoriam sis euocaturus. Etenim si præclare consultum, est, ut eius, qui sacrilega gloriæ cupidine actus Dianæ Ephesiæ templum incendit, nomen aboleretur: merito illius per universum terrarum orbem celebrabitur industria, qui pio aduersus omnem Antiquitatem studio eandem Dianam instaurare contendit.

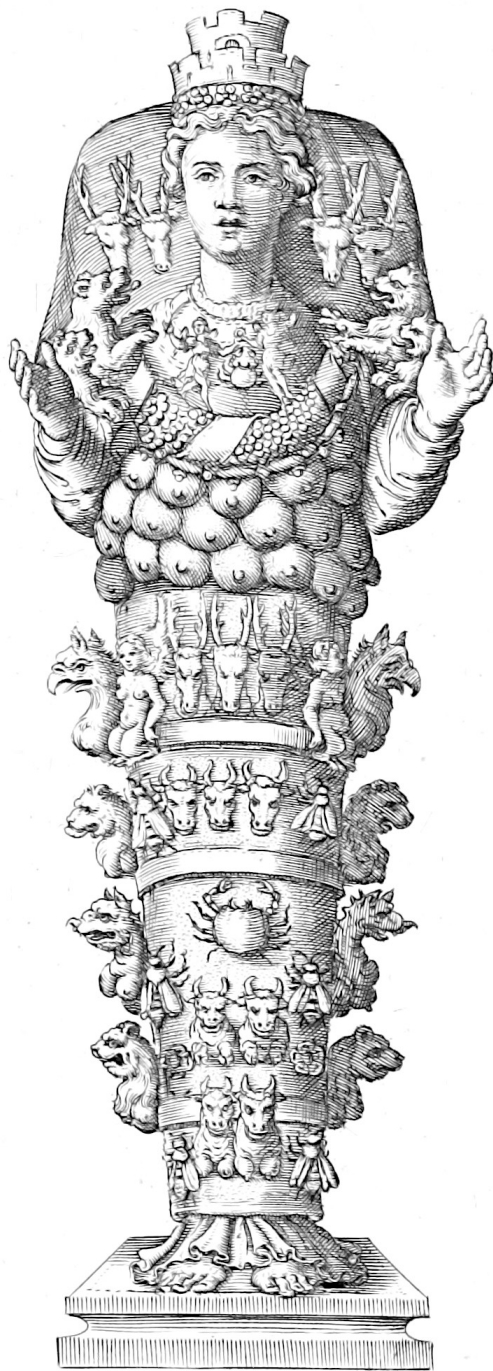
1 Symbolica Dianæ Ephesicæ Statua.

1.1 Exposita.

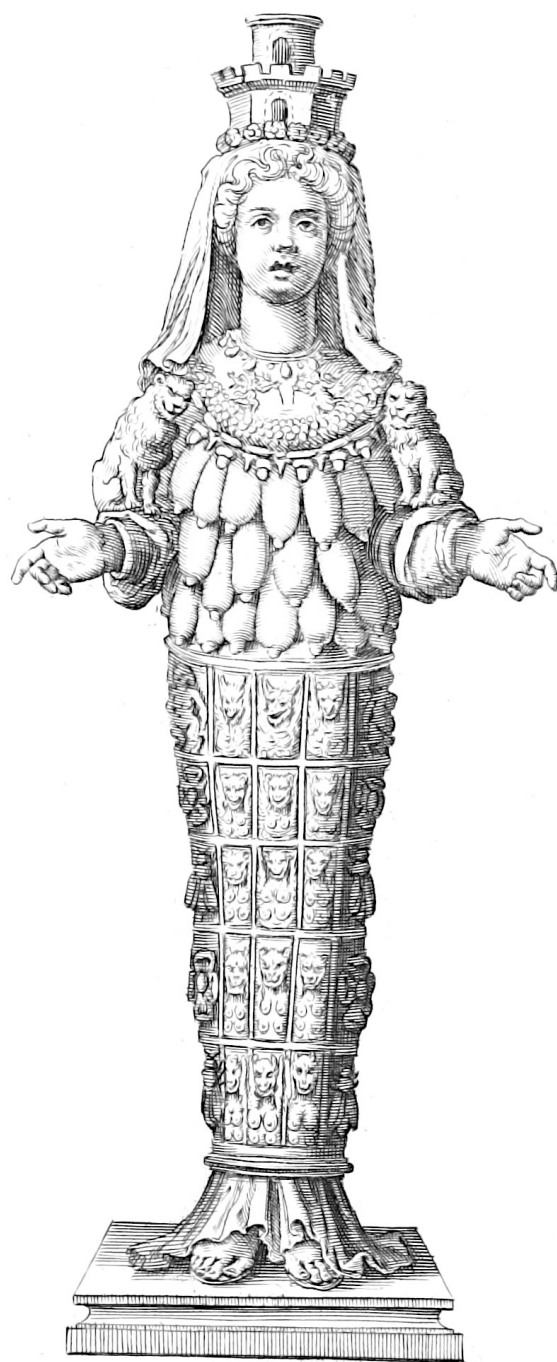
Aegyptiorum genti antiquissimæ, externæque eruditionis contemplatrici moris fuit, ut quæ in superiori, inferiorique recondita erant natura, ea solis Sacerdotibus primæque notæ viris reuelaret. Indignum scilicet existimabat ea profanis et imperitis hominibus communicari, ne in vulgus edita, arcanorum religiosa maiestas euilisceret. Ipsi itaque Hierophantæ, rerum naturam hieroglyphicis notis adumbrabant, ipsarumque adeo rerum effigies pro Dīs consecrabant: et Mercurio quidem Hermas, Soli literatos Obeliscos, Naturæ principis et mundum administrantis imagines, offerebant. Eius disciplinæ sectatorem fuisse coniecto primum Ephesinæ Dianæ vel inuentorem, vel sculptorem: certè tot illi adaptauit Symbola; ut arcanum et grande aliquid sub ijs intelligi voluerit. Ego in illis communis rerum parentis, et conseruatricis Naturæ typum agnouerim, quod et omnis Symbolorum series ostendit, et mellifluæ potissimum Apes indicant: quas benigno salutarique eius numini frequenter adscripsit Antiquitas. Verùm ut commodius hæc à me Sparta illustretur, quatuor Ephesini simulacri apographa proponam, quæ Romæ visuntur. Priora quidem duo expressa sunt ex marmoreis signis longè elegantissimis; quæ in celebri reconditæ vetustatis penu extant apud Eminentissimos Franciscum et Antonium Cardinales Barberinos, principes non minus huiusmodi elegantiarum amore et studiorum patrocinio, quam sanguine et dignitate, coniunctos. Tertium in ædibus Scipionis Lancellotti, Lauri Marchionis: ultimum apud Vincentium Justinianum Bassani Marchionem asseruatur.

Portentosum planè atque ab omni veterum Deorum cultu, et ornatu alienum hoc simulacrum videtur. Sed qui penitus omnia eius symbola examinauerit, varia sub ijs mysteria reconditæ illius præcorum, Aegyptiorum sapientiæ latere deprehenderet:

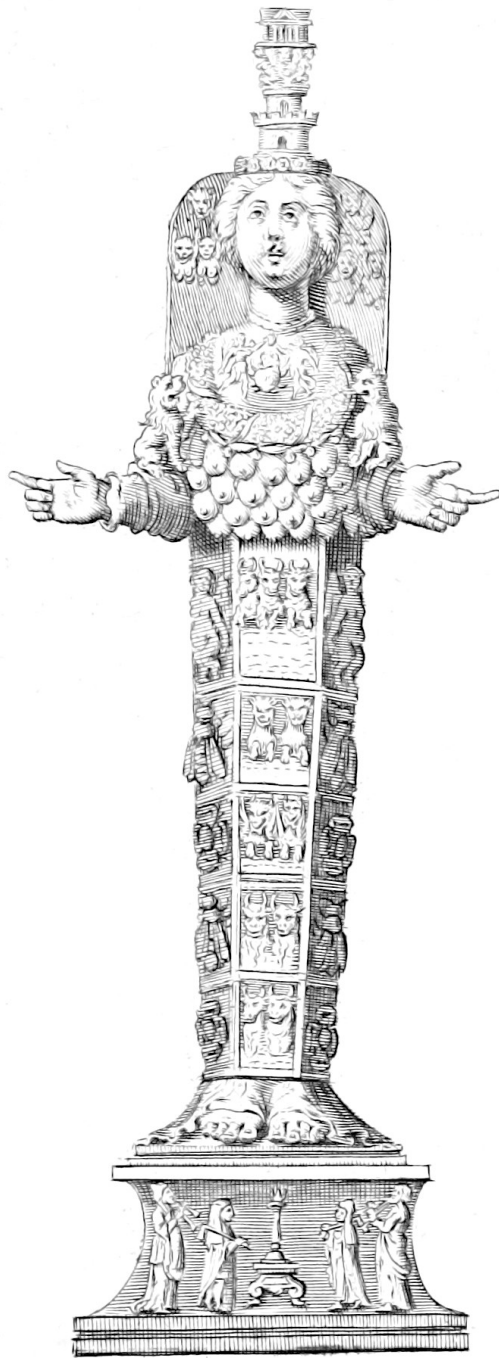
quā etiam sub istis diuersorum animantium figuris quibus Diana decoratur, aliqua Pythagoreorum placita et dogmata contineri animaduerte: qui Lunam, circumquaque ad inilar terra, quam nos incolimus, erandioribus habitari animalibus, et pulchrioribus consistam plantis arbitrati sunt. Et hanc quidem ipsorum doctrinam, haud temerè referamus ad varia hæc symbola, quibus Diana nostra (quæ ipsissima Luna est) exornatur, cuius totum fermè corpus non modò diuersis animalium, verum etiam fructuum generibus vestitum conspiciamus.

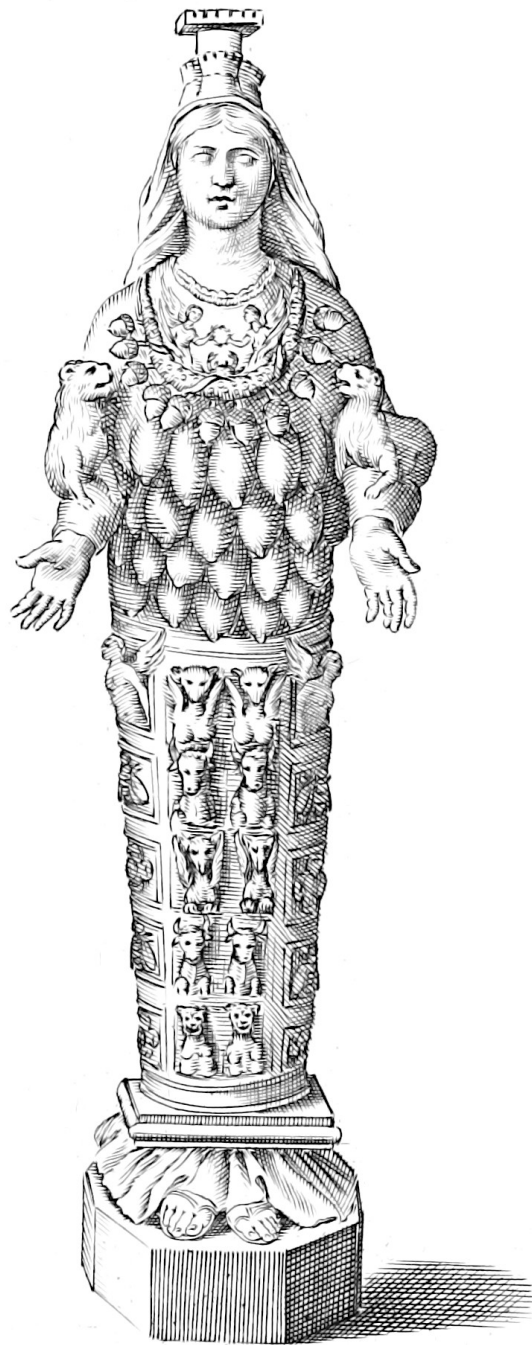
apud Card. Barberinum.

apud Card. Ant. Barberinum

Apud Marchionem Lancelotum

Apud March. Vinc. Iustinianum

1.2 Dianæ Ephesiæ varia Nômina.

Communi et recepto indigitamento hæc Symbolica figura AP-TEMIS ΕΦΕΣΙΩΝ, id est, *DIANA ΕΠΗΕΣΙΟΡΑΝ* dicebatur, quamvis sub hac effigie apud remotissimas etiam gentes coleretur. Certè Pausanias inter alios auctor est, varijs in locis Dianam Ephesiam summo in honore fuisse habitam. Nonnullis tamen alijs etiam titulis fuisse insignitam ex veterum monumentis observabis. Ac in primis Opin denominatam apud Macrobius Saturn. lib. 5. cap. 22. reperies. Is etenim ex Alexandro Actolo refert, Ephesios dedicato augustissimo templo Dianæ celebratoribus Musarum alumniis præmia amplissima constituisse, ut in Deca laudem carmina diversa componerent. In hisce peculiari encomio à quodam vate Opin dictam fuisse Dianam commemorat hoc versu:

Ἵμνησαι ταχέων Ὀπιν βλητῆραν ὀϊστῶν.

Ut celebrem iaculis ornarent laudibus Opin.

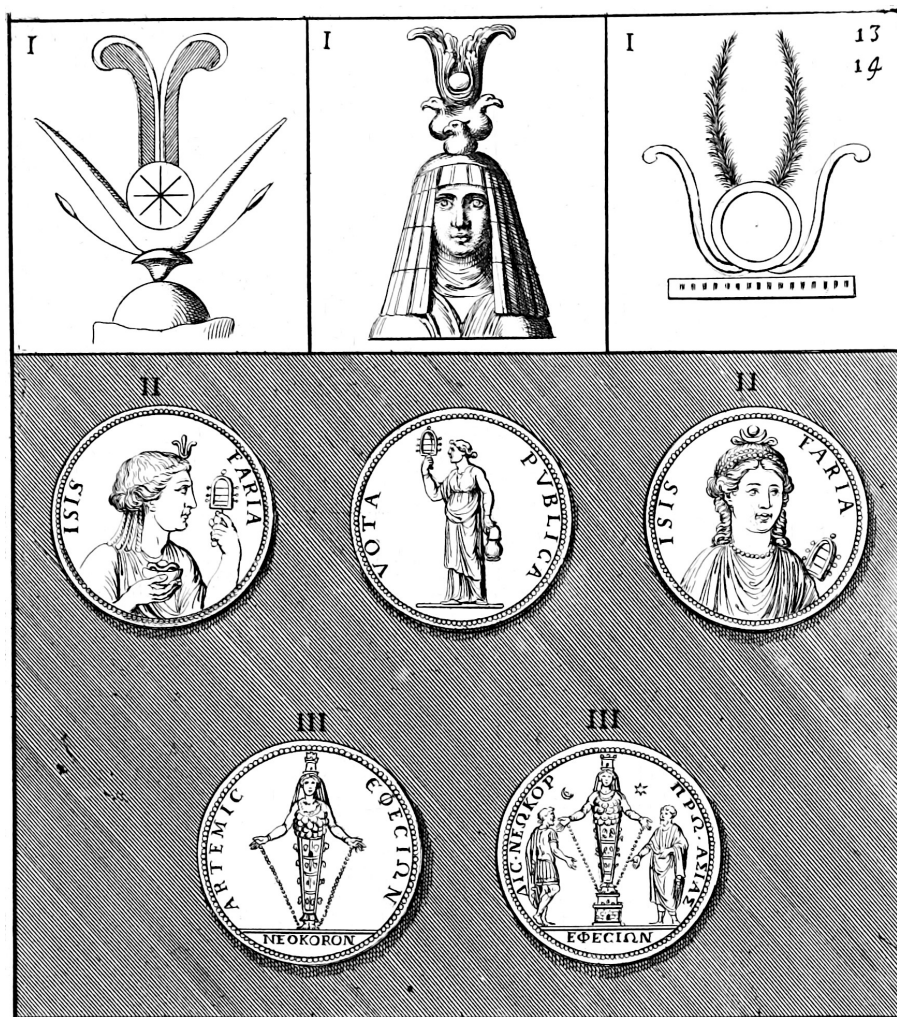
Verum enimvero præ cæteris præconijs, quibus decorabatur, acceptus illi fuit ac peculiaris Magnæ Dianæ titulus: cuius rei præter profanos auctores testem etiam locupletissimum habemus S. Lucam in Act. Apostol. cap. 19. qui Dianam Magnam à Demetrio quodam seditioso ciue cognominatam pronunciat: eò fortassis quòd Ephesij Dianæ numen potentia cæteris Djs antecellere crederent; vel fortè ob celebritatem augustissimi ipsius templi; aut quia inter Magnos Deos (ut scriptores vetusti referunt) numerabatur. Hoc ipsum divinus ille Plato de Diana etiam (ut reliquos taceam, qui veterum deorum Theogonias contexuerunt) calculo suo confirmavit, dum Solem et Lunam Magnos Deos nuncupavit. Diana demum hæc nostra appositè à Diuo Hieronymo in Epist. Paul. ad Ephesios Polymamma denominatur, quem audire si lubet, licet venuste statuam nostram hoc modo depingentem:

Dianam Multimammiam colebant Ephesii, non hanc venatricem, quæ arcum tenet, atque succincta est, sed illam Multimammiam, quam Græci πολύμαστον vocant, ut scilicet ex ipsa quoque effigie mentirentur, omnium eam bestiarum et viucentium esse nutricem. A Minucio item Felice in Octauio: Multimammia etiam Diana Ephesia depingitur. Obicere autem posset aliquis Macrobij auctoritate fultus, Isidis potius hanc esse, quam Dianæ effigiem; apud quem hæc habentur: Isis cunctâ religione celebratur, quæ est vel terra, vel natura rerum subiaccens Soli. Hinc est, quod continuatis uberibus, corpus Deæ omne densetur: quia vel terræ, vel rerum naturæ halitu nutritur universitas. Et hanc Macrobij descriptionem firmare videntur gemmæ non paucæ, aliæque veterum monumenta: in quibus Isis eadem forma, quâ hic à Macrobio describitur, expressa est. Quo etiam schemate Canopum suum fingeant prisci illi Aegyptiorum mythologi, non appositâ tamen mammarum multitudine. At nostra Diana ab Iside Aegyptia differt quidem formâ aliquantulum, non autem numine, quia nullo prorsus discrimine inter se distant. Nam Diana Ephesia turritum coronamentum, et varia animantium emblemata expressa habet: Isidis vero Phariæ tempora cingunt vulturis, aut accipitris exuix, cum orbe patulo, reliquum autem corpus hieroglyphicis notis insignitum (vel ut cum Apuleio loquar) miris extrinsecus simulacris Aegyptiorum effigiatum conspiciebatur: cuius ectypon maioris notitiæ gratia ex annulari gemma desumptum hic subiicio.

Sed de Iside hoc adijciam: nusquam ceruos eius obsequio à priscis illis Aegyptiis destinatos fuisse. Id ex omnibus Aegyptiorum monumentis obseruare liquet, in quibus ceruos appictos nusquam reperies. Præterea Aristoteles hist. animal. lib. 8. cap. 28. et Plinius lib. 8. cap. 33. memoriæ prodiderunt, Africam primis illis seculis ceruos non tulisse: atqui de more ritugue priscæ illius gentis nulla animalia exotica dijs patrijs consecrabantur. Dianam verò hanc nostram ceruis tanquam individujs comitibus semper circumstipatam videmus. Mystica

tamen hæc simulacri emblemata nobis ansam coniiciendi abunde subministrare possunt, Ephesios Aegyptiorum disciplinas, et instituta præ oculis habuisse, dum tam varijs symbolis Dianæ statuam adornarunt. Verum ut augustior patrj numinis maiestas redderetur, non solum quæ præcipua erant Isidis attributa, sed etiam Magnæ Matris, seu Cybeles Phrygiæ muralem coronam, Cereris Eleusinæ boves et fruges, Dianæ Siculæ ceruos, et rosas mutuatî, novum Naturæ numen sub Dianæ indigitamento composuerunt, unico simulacro omnium prædictarum virtutes, et proprietates coniungentes. Non enim varj sacrorum ritus, vel formæ deorum diuersæ apud priscos efficiebant, ut ipsa numina re differrent; quod multis rationibus Macrobius, Satur. lib. 2. Phurnutus, alijsque Mythologi euincere contendunt, qui omnes Deos ad unicum Solis numen revocant. Apuleius quoque Isin, Deum Matrem, Mineruam, Junonem, Dianam, Cererem, Venerem, Proserpinam, Hecaten unam eandemque esse prædicat: diversis tamen nominibus celebratam, ac multiplici specie à varijs gentibus cultam. Quod et ex diversis argumentis in nostro hoc Dianæ signo expressis ostendere conabimur. Sed antequam rem ipsam aggrediar: duo antiqua Ephesiorum numismata propono, in quibus eadem prorsus effigie Diana Ephesia expressa visitur.

In anteriori orbe primi nummi Traiani effigies, et huiusmodi est inscriptio: ATT. KAIS. TPAIAN. SEB. alter verò, quem tanquam succenturiatum testem adduxi, exhibet in antica parte, Marci Aurelij imaginem, cum his litteris: ATT. KAIS. M. ATP. ANTΩNEINOS. SEB. cuius delineandi potestatem mihi fecere Brutus et Franciscus Gotifredi fratres, unanimes in conquirendis, et asseruandis veteribus monumentis. Nonnulla etiam alia numismata eadem specie ab Ephesijs conflata, ab Huberto Goltzio, Guillelmo du Choul, Fulvio Ursino, Adolpho Occone, alijsque in lucem sunt edita. His breviter de nominibus, dequè Dianæ forma præmissis, nunc ex qua materia simulacra ista Ephesij effinxerint despiciamus.

1.3 *Statuæ Materies.*

Ex duobus Ephesiorum nummis prolatis titulisque adiectis, hanc nostram statuam genuinam antiquæ illius Ephesiæ Dianæ speciem referre certissimè constat. Quanta verò arte et diligentia horum signorum opifices genuinam similitudinem ipsius Ephesini simulacri accuratè exprimere allaborarint, præter varia symbola affabrè cælata, diversus etiam ille marmorum color, ex quo hæc Dianæ signa compacta sunt, nullo negotio demonstrat: cum ad illius imitationem universum pectus ex marmore candido; vultum autem, manusque et pedes insititios ex lapide Lydio nigerrimo eos composuisse et efformasse videamus. Peructustum enim ac celebre illud simulacrum Dianæ ex ebено fuisse dolatum maxima veterum Scriptorum turba Plinio referente prodidit: idemque asserit Iornandes in rebus Geticis. Hoc autem non novum inusitatumque fuisse priori ævo Pausanias in Arcadicis haud obscurè ostendit: apud quem simulacrum Dianæ Limnatidis ex ebено fabrefactum reperitur. At Vitruvius lib. 2. c. 11. contrà sentire videtur, dum templi Ephesini signum, nec non lacunaria ex cedro facta fuisse commemorat. Alij verò vitigineum fuisse prædicant; inter quos Mucianus Consul apud Plinium habetur, qui se illud proximè spectasse dicebat. Sed hoc morosioribus examinandum relinguo. Ut ut sit, probabili coniectura assequi licet, Dæcæ membra prominentia vel ex nigra quadam materia composita, aut fusco aliquo colore obducta fuisse: et coniecturam meam iuvant non pauca Dianæ Ephesiæ marmorea signa, quæ Romæ extant, cum facie manibus, et pedibus ex lapide nigerrimo insertis; et hæc quidem opera eodem fermè schemate, quo hæc nostra, efficta.

Nunc ut ad incepta me referam, vetustissimos illos Dianæ mysteriorum interpretes, ex primogenio gentium instituto totum Dæcæ corpus ex ebено potius quàm alio quovis ligno efformasse, non equidem temerè conijcio, cum hoc genus ligni præ cæteris alijs, naturæ Lunaris sideris maxime congruere videatur. Nam per

atrum et suboscuro ebene colorem noctis opacæ tenebras (quod proprium est Lunæ, seu Dianæ tempus) convenienter illi Mythologi designare potuerunt. Hæc etenim Græcis Νυκτίδρομος, Ἐννυχία, et Μελάγχρους; Latinis, *Noctiluca*, *Noctiuaga*, *Dea Noctium*, et *Noctium sidus* passim dicitur. Cumq; constet, (ut supra ex D. Hieronymo referebamus) Naturam rerum omnium parentem sub hoc simulacro ab Ephesijs fuisse cultam; sic et ipsa nox apud vetustissimos Poetas, ut apud Orpheum (in noctis suffimento) rerum cunctarum parens habetur: quin chaos et tenebræ prima rerum exordia esse dicuntur. Non ineptè igitur ex huius disciplinæ fonte, ebene lignum electum fuit ab Ephesijs mystis ad nocturnum Lunæ tempus designandum, et Symbolicum naturæ simulacrum fingendum: cum eius vestigia, caliginosa etiam sapientioribus semper fuerint, eiusq; virtus perspectu cognitueque difficillima. Cereri autem (quam à Diana non abhorreere mox ostendam) ater etiam color gratus, acceptusque fuit. Unde et initia eius ex prisco Eleusiniarum ritu, nocturno tempore potissimum peragebantur; eiusque Sacerdotibus sancitum erat, ne alia veste quam nigra uterentur. Et apud Phigalenses Ceres cognomento nigra peculiari studio colebatur, prout Pausan. in Arcad. observavit. Addatur insuper, ebene lignum putredini, corruptioniq; minimè obnoxium esse, ut Theophrastus in histor. Plant. et Plinius lib. 16. cap. 4. annotarunt. Propterea hæc arbor inter æternas numerabatur. Aeternitas verò in nummis Faustinae Junioris, Lunam pro Symbolo fortita est. Quas ob causas proculdubio Luna, seu Natura, ebene lignum tamquam proprium et peculiare expetit.

Sed iam vetustissimæ illius Statuæ incunabula perscrutemur. Hanc non humana arte expolitam, sed cælo diuinitus missam Ephesij tam arroganter quam falsò prædicabant. Ad quod vetus quidam Poeta Græcus alludens, celebritatem templi Ephesini, famam simulacri Dianæ, ipsiusq; civitatis gloriam eleganti epigrammate celebrauit.

Τίς ποτ' ἀπ' οὐλύμποιο μετάγαγε Παρθενεῶνα,
Τὸν πάρος οὐρανίοις ἐμβεβαῶτα δόμοις
Ες πόλιν Ανδρόκλειο, θοῶν βασιλείαν Ἰώνων
Τὰ δορὶ, καὶ Μούσαις αἰπυτάταν Ἔφεσον;
Ἡρὰ σὺ φιλαμεύα πτυοκτὼνε μέζον ὀλύμπου,
Τὰ τροφὸν ἐνταυθοῖ τὸν σὸν ἔθευ θάλαμον;

*Quis tulit è cælo sublimem Partheneonem,
Quí fuerat superis cognítus ante Deís
Mænia ubi Androclí, imperiumque existit Ionum,
In claram Musís, militiæque Ephesum?
An quia grata magis cælo tibi terra sit altrix,
Percupís hic thalamum esse Diana tuum?*

*Sed missis fabulis, simulacrum illud potius ab Amazoni-
bus positum dixerim: cùm Ephesini templi constructio ipsæ à
Dionysio Periegete tribuatur.*

Παρθαλίην Ἐφεσον, μεγάλην πόλιν ἰοχεαίρης,
Ἐνζα θεῇ ποτὲ νηὸν Ἀμαζονίδες τετύχοντο,
Πρέμνω ἐνι πετέλης.

*Maritimam Ephesam magnam urbem Dianæ,
Ubi Deæ ædem quondam Amazonides struxerunt
In trunco stípite ulmí.*

*Vero autem propius sit, Amazones simulacrum Dianæ vouisse,
ut sacram ædem ei dedicarent. Fauet Callimachus hymn. in
Dianam.*

Σοὶ καὶ Ἀμαζονίδες πολέμου ἐπθυμήτειραι
Ἐν πότε παρθαλίη Ἐφέσου βρέτας ἰδρύσαντο,

Φηγῶ ὑπὸ πρέμνῳ.

*Tibi etiam Amazones belli affectatrices
Olim in littore Ephesi statuam posuerunt,
Fagino sub trunco.*

Illud mirum, eiusmodi simulacrum intactum illæsumque remansisse, nec fuisse mutatum ipso Deæ templo septies restituto, ut Plinius lib. 16. cap. 40. testatum reliquit. Porro eadem plane symmetria ac forma, qua reliquas Deorum imagines, primitus formatum fuisse hoc simulacrum crediderim. Sed deinde Ephesiorum hieromystæ gloriæ patrj numinis consulentes, ut varias Dianæ seu Lunæ vires, effectusq; denotarent, aurea, argentea, aliæque ornamenta, pro tempore tamen, et ad libitum exemplilia excogitarunt; et diversorum animantium toreumata, et emblemata in ijs exprimi curarunt. Coniecturam nostram firmat candidus ille ornatus marmoreus, quo totum Deæ corpus obducitur, quandoquidem in nonnullis alijs Dianæ Ephesiæ dissimilia à nostris symbola contineri observarim.

1.4 Corona Florea, et Turrita Dianæ vertex insignitur.

Dianæ caput duplex cingit corona: quæ apposita fronti, florida est; altera muralis: utriusque minimè vulgaris ratio, sed ab Aegyptiorum sacris petita, quos neque radys, neque lauro, neque olea, neque quercu patriorum Deorum capita cinxisse liquet. Isidis certè capiti Vulturis aut Accipitris pennas, modò exuvias aspidis, iam bouina coruna, et orbem apporiebant. Osiridis vertici calathus, seu modius pro corona erat. E fronte Harpocratis malum persicum cum folijs eminebat. Quæ hic attexenda duximus, ut Ephesios haud absimile institutum præ oculis habuisse indicarem. Nam Dianæ vertex apud cæteras nationes solà falcatae Lunæ sectiunculâ insignis conspiciebatur. Verum, ut quod huius est loci exequar, in eius Strophio Rosæ, Chrysanthemique cum corymbis sunt: decenter quidem, cum iuxta Plinij mentem lib. 21. cap. 25. Lunæ globum rotundum imitentur, et ad Solis percussus aurei videantur. Ea propter Lil. Giraldus cororiam ex heliocryso siue chrysanthemo Dianæ attribui à priscis scriptoribus memorat; nec absque ratione, quòd hoc floris genus helichrysum, seu heliochrysum denominatum perhibeant ab Helichryse quadam Ephesia puella, quæ prima è flore chrysanthemo Dianam coronauit. Quid si per rosas simul pactas, Cereris et Dianæ cognatum numen sagax Ephesiorum religio denotarit? Numquid pariter rosas Dianæ veluti montium, et hortorum dominæ, florumque procreatrici concedemus? Apuleius lib. 11. Metam. multifarias illi coronas adscribit. Corona multiformis varijs floribus sublimem distinxerat verticem. Idemque paulò inferiùs, coronam rosaceam in pompa illa, et apparatu Deæ celebri à Sacerdotibus prægestari solitam pronuntiat: alibi autem nunc, albo candore lucida, nunc croceo flore lutea, nunc roseo rubore flammida, eadem ab illo corona, describitur. Quid verò aliud hæc florum varietas in Dianæ corona, quàm diversos illos circulos qui circa Lunam

apparent designare posset: Hos etenim constat coronas à probatis auctoribus vocari: fidemque nobis faciet Plinius lib. 2. cap.... cuius verba placet adscribere: existunt eadem corona circa Lunam, et circa nobiliora astra. Aristoteli et nonnullis alijs Græci sermonis antesignanis hi circuli ἀλῶνες dicuntur. Quam vocem interpretes modò coronam, modò circulum vertunt. Seneca in princ. quæst. hunc (inquit) ἀλὼν nunciant, quem nos dicere coronam [...]*Issime possumus. Rosaceam quoniam etiam coronam ad Cererem non inuitus traham. Cuiusnam enim decentius, quam Cereri coronam ex lectissimis floribus plexam Ephesiorum religio tribuere potuisset, cum ex felici eius gremio flores ortum ducant? Egidem corona rosacea, et florida apud veteres hilaritatis erat indicium: huius autem Deæ festum summo cum lusu, et gaudio antiquitus celebrabatur, prout Phurnutus testatur. Non pauci item alij flores intertexti, inter quos et narcissus. Ceres etenim apud Sophoclem narcissum, præ alijs floribus exoptat, et Megarum Dearum coronamentum esse perhibet, quas eius Scholiastes Cererem, et Proserpinam interpretatur. Item hyacinthus ex Pausaniæ auctoritate, qui hyacinthinas corollas sacris Cereris adhibitas fuisse prædicat in Elythonijs diebus festis. Cæterum omnibus palam est, rosam esse florum reginam, ac huius symbolo potentiam, regnum, et imperium convenienter designari. Appositè igitur Cereri rosa competit, cum hæc sit Omnium regina ut festiuè notauit Euripides.*

Καὶ φίλα Δαμάτῃρ θεὰ, ἀπάντων
Ἄνασσα, ἀπάνων δὲ γὰ τροφὸς.

*Et amabilis Ceres Dea Omnium regina,
Omnium vero terra alitrix.*

Nemini autem mirum videri debet, si Ceres, seu Diana Ephesia, quæ domina mundi habebatur, duplici corona donata, exornataq;

fuerit: cum peculiari quodam cultu Dianam Ephesiam coronis,
 non autem sanguinolentis victimis cultam fuisse proditum extet.
 Etymol. in Ψ, ἐφέσου Ephesŷ enim στεφάνοις διὰ θαλλῶν τὰς
 ἰκεσίας ποιῶσιν coronis per olea ramos supplicationes faciunt.
 Dictamno etiam hanc Deam veteres coronabant, quod partum faci-
 lem præstaret, ut Euphorion docuit. Sed longius fortasse proue-
 tus sum, quam oportuerit. Ad muralem coronam iam deflectamus.
 Cur Dianæ turrata corona? cum peculiare potius coronamentum
 Magnæ Matris, aut Cybeles, vel Deæ Syriæ apud vetustissimos
 scriptores habeatur. At si quis penitus Dearum prædictarum
 attributa, et cæremonias perpenderit unum idemq; numen faci-
 le deprehendet. Idipsum autem ex vetustissimorum scriptorum
 placitis ostendere aggrediar: et eò quidem lubentiùs, ut omnia
 symbola in Statua nostra expressa faciliùs elucescant. Rheam in
 primis à Cerere haud esse diversam non est dubitandi locus, quam
 Latini Opim ut monuit Athenagoras in Orat. pro Christianis
 vocitant, quod ipsius auxilio vita constet: vel ut Fulgentio placet,
 quod esurientibus opem ferat. Hanc poetæ prisci Deum Matrem,
 et Magnam Matrem nominarunt: quod non homines modò, sed
 omnia è terra proveniant. Quare Porphyrius Rheam, et Cererem,
 pro Terra capi voluit. Notus est Orphei hymnas in Rheam, qui
 eam cunctorum matrem, et mundi medium tenere memorat. Ce-
 rerem verò terram ab antiquis creditam, cum multis rationibus,
 tum ex ipsius nomine satis constat. Quid enim est aliud Græcis
 Δημήτηρ, quam Γημήτηρ? Ab ipsa alimentorum largitione Pla-
 toni in Cratŷlo Δημήτηρ quasi διδοῦσα μήτηρ vocatur, tanquam
 exhibens mater. Huc referas liquet, illa quæ Arnobius lib. 3. ex
 Gentilium fabulis exarata reliquit. Terram quidam (inquiit) è vo-
 bis, quod cunctis sufficiat animantibus victum, matrem dixerunt
 esse magnam; eandem hanc alij, quod salutarium seminum frugem
 gerat, Cererem esse pronunciarunt. Quibus statuam hanc nostram
 quodammodò depingere videtur. Hæ nempe ex mamillis pensilibus
 cunctis animantibus, quæ totum eius corpus ambiunt, alimentum

porrigere, et ante pectus immensam frugum, fructuumque copiam gerere conspicitur. Quocirca à gerendis frugibus Cicero de Nat. Deor. lib. 3. Cererem tanquam Gererem prima littera immutata dictam autumat. Ac veluti Ceres omnium, bonorum largitrix, dispensatrixque credebatur, quod munus etiam Rheæ competere à nonnullis traditum est. Hanc ob causam illi vitigineum simulacrum tanquam cibi potusque largitrici Dædala sacrauit antiquitas Euphorione teste. Cererem præterea à Cybele non esse alienam docent inprimis harum cognati, germanique sacrorum ritus, Cereri, enim perinde ac Cybele tympana, et cymbala aderant, quorum sonitu Ceres in flia inquisitione primum usa est. Cybele porro curru vehi, et rotis sustineri credebatur: quia mundus rotatur, et volubilis est, et hæc ipsa terra eò quod pendeat in ære dicebatur ut Servius docet. Ceres denique, et Isis propter Sororiam frugum inventionem, æque ambabus attributam, unum idemque numen constituunt. Triticum enim ab Iside primum cum hordeo hominibus commostratum scribunt Diodorus lib. 1. et Martianus Capella. Et ideo in ipsius pompa triticum, et hordeum præferabant, ut ab ipsa repertas fruges testarentur. Herodoto Isis eadem est quæ Δημήτηρ. Cui Cedrenus lib. 2. adstipulatur: à quibus Diodorus pauloante memoratus non abludit, dum Cererem cum Iside, quæ ipsissima est cum Luna coniungit. Unde ex primogenio tam Aegyptiorum, quam Græcorum instituto, æque ambabus boves abscripti fuerunt. Cæterum ut obscuritatis depulsetur offensa Martianus iterum Capella nobis adeundus erit, quem de Lunari orbe verba facientem, sic audiamus. In eo Sistra Niliaca, Eleusinaque lampas, arcusque Dictynæ, tympanaque Cybeles. Ex quibus observare est, Isidis, Cereris, Dianæ, et Cybeles attributa Lunæ etiam adscribi. Confer cum his Luciani Deam Syriam, et Apuleianam Isim, quæ minime diversa numina fuerunt, quamvis varijs nominibus celebrarentur. Dianam demum in Luna cultam nemo nescit, nisi qui vetustissimos mythologos non legerit. Hecate porro Diana, Luna, et Proserpina à Festo, et Diodoro Siculo

pro uno eodemque numine accipiuntur. Exinde Diana triformis fingebatur, in quam extat Horatij versus.

Ter vocat audis, adimisque letho diua triformis.

Concordem hanc germanitatem etiam adnotat Virgilius.

Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.

Magna autem illa, quam nos hic cogitamus Ephesiorum Diana, Nature, seu universi, et materiæ primæ vires, potestatemque sibi vindicat: cuius insignia, et ornamenta, si attente spectes, idipsum deprehendes. Quanta verò cognatio Dianæ Ephesiæ cum Iside intersit, vel hinc colligere est, quòd illa Diuo Hieronymo teste superius laudato, apud Ephesios Naturæ typum referebat. Hæc verò apud Aegyptios nihil aliud quam ipsummet Naturæ numen loquebatur, prout Macrobius Saturn. lib. 7. cap. 21. et Apuleius Metam. 6. Aegyptiorum monumentorum peritissimi enunciant. Possent hic sexcentæ auctoritates cogi ad firmandum, immensam hanc Dearum turbam ad unicum Lunæ siue Dianæ numen à priscis mythologis fuisse redactam. Sed cum res notior sit, quàm ut de ea prolixior sermo habeatur, ad institutum redeamus. Et coronam hanc turritam, quæ prius Magnæ Matris, Cybeles, aut Decæ Syriæ peculiaris esse videbatur, Dianæ etiam nostræ competere ostendamus. Ac huius quidem meminit Halicarnasseus, dum canistrophorarum capita corollis ornari velut Dianæ Ephesiæ simulacra perhibet. Quàm verò decenter Naturæ hæc muralis corona tribueretur, causa in promptu est: quoniam rerum humanarum regina, incolendarumque urbium rationes edocuisse credebatur; corona quippe pro muris urbium usurpaturmuri etenim tanquam urbium coronæ sunt. Hæc de corona satis superquedicta. Jam ad velum explicandum orationem conuertamus.

1.5 Velo Dianæ nox Indicatur.

Velo densas noctis opacæ tenebras, quibus aer circumfunditur, adumbrari peruium est. Hunc autem Dianæ velandi ritum non apud Ephesios modò, verùm etiam apud Aegienses receptum fuisse à Pausania in Achaicis edocemur. Habent Aegienses velustum Lucinæ fanum: Dea ligneum signum à vertice ad calcem velatum, præter eos tamen, summas manus, et pedes. Sunt verò quæ, non tanguntur partes è marmore pentelico. Alteram manum porrigit, altera facem præfert. Atqui Lucina à Diana non est aliena: faces certe utrique fuere communes. Et Diana ipsa, seu mauiis Luna, lumine suo ac splendore tanquam face ardenti, opaca et caliginosa conspicua lucidague reddit. Huius quoque rei gratia quòd noctu, et in tenebris luceat, et incedat, Noctiluca, et Noctiuaga vocitata. Meritò igitur velum, tanquam obscuritatis à se depulsæ indicium à tergo demissum finxerunt. Ex quo Theologiæ fonte Apuleius in illa luculenta, et accurata Lunæ siue Isidis descriptione pallam ei nigerrimam assignare non dubitauit. Velum præterea modestiæ, ac pudoris virginalis signum esse in confesso est. Unde hoc etiam nomine Dianæ tribuendum.

1.6 Ceruorum Comitatu Diana Gaudet.

Cervos Diane obsequio seu ministros, et (ut sic dicam) pedisequos semper fuisse addictos vulgatissimum est. Inde est quod peculiari elogio ἐλαφιβόλος Cermiaculatrix à Græcis dicebatur. Inde etiam est quod inter animalia, quæ signum Dianæ exornant, bini cervi Deæ caput circumstant: idque merito, cum reliqua quadrupedum genera pernecitate superent, adeo ut illi Mythologi velocem Lunæ cursum innuere volentes Cervos pro symbolo elegerint. Luna equidem tantæ celeritatis est, ut spatium viginti septem dierum horarumque octo totum permixtum signiferum, quem Sol annuo tantum temporis curriculo perlustrat. Quo minus mirum sit Dianam cervi effigie designatam. Equidem vetus extat Pub. Licinij Gallieni nummus, in quo cerua est cum hac epigraphæ ΔΙΑΝÆ ΚΟΝΣΕΡΥΑΤΡΙΧΗ. In alio item numismate æneo ab ipsis Ephesijs in honorem Commodi Imp. cuso bigæ ceruorum aurigante Diana, et hæc literæ circum impressæ sunt, ΑΡΤΕΜΙΣ ΕΦΕΣΙΩΝ. Visitur et alius Marc. Antonini Caracallæ, in quo Dianam duæ ceruæ trahunt. Præterea Callimachus in hymn. et Claudianus de laud. Stil. currui Dianæ cervos itidem adiungunt. Sed et ob venationis studium, quo tenetur, et cui dominatur Diana, Cervi sub eius tutela, et præsidio sunt. Quapropter in veteribus Græcorum nummis Dianam videre est venatricis habitu succinctam, ocreatam, pharetra à tergo insignem, adstante cerua. In multis verò ipsam videas in cervos sagittas eiaculantem: qua profecto de causa montes, nemoraque eidem accepta dedicatæque fuerunt. Quod Horatius Od. 22. lib. 3. eximie demonstrat.

Montium custos, nemorumque virgo.

Montium autem ac sylvarum tutricem dictam puto, quod in montibus cervi, et reliquæ ferae stabulentur; vel certè quia noctu incedit, ac suo splendore confragosa ac densa quæguæ loca perlustrat. Quæ Phurnutus respiciens Dianam ὄρεσιποίτην Monticolam nominavit. Nemoribus præesse fingitur ex Fulgentij mente,

quòd arboribus, et fructuum succo augmenta ingerat. Sin autem alias rationes desideres, ob quas præsertim ceruus in delitijs Dianæ fuerit, dabo. Rorem (aiunt) Iovis, et Lunæ filium esse, idque ex doctrina Poetæ vetustissimi inferiùs (cum de Apibus erit sermo) ostendam. Constat autem, ceruos æstivis temporibus ipsogue statim Solis exortu rorem anhelanti ore excipere, atque eo se reficere; quod ipsum Physici observarunt, et in hieroglyphicis Pierius. Cæterum cum cerui longissimæ sint vitæ, non malè Lunæ congruunt. Quam pro æternitatis symbolo in nummis Faustinae Junioris expressam monuimus. Per quatuor demùm hosce ceruos juxta Deæ caput appositos, fortè quatuor Lunæ sese mutantis facies designari poterunt. Verùm illud coniectando, potiùs, quàm asseuerando dictum esto.

1.7 Leones Dianæ in Simulacro cœlati consociatam
Solis, et Lunæ potentiam indicant.

Leo quamvis Solis animal Solarisquæ naturæ particeps ab omni fermè Mythologorum cœtu perhibeatur; Dianæ tamen, Magnæ Matri, Cybele, Cereri, ac Isidi adscriptum fuisse uetera monumenta nobis insinuant. Quarum facturum me operæ pretium puto (cum vetustissimum simulacrum discutiendum suscepim) si prisca numismata ad rem nostram stabiliendam facientia Scriptorum vice proferam. Igitur Magnæ Matris effigies in pulcherrimo æreo nummo Faustinae Antonini Pij filia, cum hac epigraphæ *MATRI DEUM SALUTARI*, Leonibus inclÿta conspicitur. Cybelem Leoni insidentem Septimij Seueri numismata referunt apud Adol. Occonem. Eius similiter currum Leones trahunt in nummo Faustine Junioris apud Petrum Mareschal Patritium Bisuntinum. Hæc etiam in quarto denario Volteia gentis leonum famulatio gaudet. In nummis Faustinae Junioris Isidis Sistratae imago cum leone ad pedes exprimitur. Diana demum in arca illa celebri, quam Eypselidæ in Olympia dedicarunt, alata insurgebat, et Leonem ad dextram, pantheram habebat ad sinistram, ut Pausanias in Eliac. memorie prodidit. At verò quid Leonibus cum hisce Deabus peculiare, et cur illis sacri fuerint, nobis inquirendum est. An ideo Magnæ Matri leones solutos et mansuetos adiunxerunt, ut designarent nullum esse terræ genus tam asperum atque ferum, quod non subigi coliquè possit? Sic lego Varroni placuisse. An verò etiam ut significarent maternam pietatem omnia superare. An quòd Cybeles cum Dea montana sit, vehi leonum iugo debuit. An verò currum Cybeles Leones trahere dicuntur, quòd ab ijs nutrita sit? An quia Cybele, quæ et terra est, vim gignendi à Sole recipit? Solis verò præcipuum symbolum Leo, qui et Cereri ideo forsitan adscriptus fuit, quia hæc mensis Augusti tutelaris erat, ut in kalendario antiquo habetur. Dianæ porrò destinatum crediderim ob duplicem leonis naturam: eius

enim anteriores partes, quia robore ingenti præditæ sunt, celestia; posteriores quia debiliores, terrestia referunt. Quæ cause licet ad confirmationem satis sint, aliam tamen causam ex Arati Phenom. petere licebit, ubi ex Nigidio refert, Leonem, qui in astris locum obtinet, iussu Junonis apud Lunam nutritum, educatumque fuisse. Porro quid causæ est, cur isti quatuor Leones humeris ac brachijs Deæ insident, sibi quæ inuicem respondent? Dixerim non grauatè concordem Solis, et Lunæ virtutem in rebus omnibus producendis, ac fouendis per eos significari; ostendique nexum, quo terrena cælestibus junguntur; à quibus dum infusum recipiunt, eadem inter se, et cum cælo aptissimè cohærent.

1.8 Cancer cur Ephesiæ Dianæ Sacer.

Inter alias imagines, quibus omne cælum distinxit antiquitas, non ignobile est Canceri signum, cuius figuram è collo Dianæ suspensam, et in extrema etiam simulacri parte appictam intueri licet. Hoc autem compactile testaceorum genus multas ob causas Dianæ siue Lunæ acceptum fuisse palam faciemus. Nam ut sub Leonis effigie Solem Mythologi cognouerunt, sic Aegyptij pro Luna Cancrum pingebant. Causa est, quod in ipsa genitura mundi Solem cum Leone, Lunam cum Cancro ortam crederent. Ad hæc Cancer cum Lunari sidere haud pauca communia habet: quippe qui srigidus, humidus, aqueus, nocturnus, et fæmineus sit. Quod eius à fronte protenduntur apices duo rotundi, et acuti firmi admodum, sub quibus duo cornua minora articulata, secundum Rondeletij observationem. Eius etiam corpus rotundum et compactum à Lunari sidere haud multum aberrat, præsertim dum chelas expandit: tunc enim Lunæ corniculantis figuram quodammodo referre videtur. Nec ultimum decus Lune cornua, cui omne genus animantium cornigerum sacrauit antiquitas, ob corniculatum globum. Cornua etiam inter precipua Isidis symbola sunt: eiguè abiectissima insecta consecrata, ut illud Scarabeorum secundum genus, quod bicornis est. Præterea ut Luna ob velocem cursum incedere videtur; sic Cancer ferè solus è crustaceorum genere non nata, sed incedit. Ita Aristot. Hist. Anim. 1. cap. 1. Cancrī quamquam aquatiles, tamen gressiles sunt, transversoque latere procedunt. Accedit quod inter venatores annumerantur Cancrī: sub Diane verò tutela omnes venatores fuere. Sed hoc precipuè ad rem facit (quod rerum naturalium scrutatores observarunt) Cancros vim Lune sentire; ea crescente pleniores et probatioris saporis fieri; decrescente verò, minui: sicut et alia conchylia, ut canit Manilius Astronom.

Ad Lunæ motum variant animalia corpus.

Longerum est etiam animal: et quemadmodum Luna reviviscere videtur, ita Cancer crusta, seu tegumento se exuit, et statim revirescit; quod est à Physicis animadversum. Cancris præterea ad nocturni luminis splendorem accurrunt, et noctu ut plurimum pasci solent. Quæ profecto satis evincunt, Cancris multiplicem inesse cum Lunari sidere consensionem; nec sine mente, consilioque illi fuisse adsignatos. Haud tamen omittendum, duxerim, quod Golzius nullo citato auctore refert, Cancrum apud mystas prudentiam denotasse, et hanc ob causam è collo Dianæ Ephesiæ suspensum. Idem apud Platonicos hominis ortum viamque designat: volunt enim animas per Cancris januam in humana corpora dimitti; et veluti Capricornum Deorum, sic Cancrum hominum portam vocant, quod per eam egredientes animæ humanum in corpus transeant. Et hæc ad nostrum emblemata aptari possunt secundum Physiologos, qui Lunare lumen naturæ generationi, ac vite præesse volunt. Istud etiam hic attexatur. Apud Brutios peculiari et insigni coronamento Diane caput Cancris testa ornatum, ut ex eorum nummis palam est. Antonini Pii numisma ab Aegyptiis signatum in aversa parte expressum Cancrum habet chelas expandentem, et falcatam Lunæ sectiunculam apprehendentem. Eodem planè schemate, et pari symbolo Cancer sculptus est in veteri gemma, quæ in Pinacotheca Eminentissimi Cardinalis à Balneo adservatur. Verum ista de Cancro sufficiant. Vocant nos ad se bine Victorix Dianam corollis et palmis insignientes: earum igitur explanationem aggrediamur.

1.9 *Victoria Bina Dianam Ephesiam cur corollis, et palmis insigniunt.*

Bina Victoriolæ Dec pectus exornantes nos sollicitant, ut è sanctoribus Ephesiorum promptuarijs causas repetamus, ob quas præsertim Dianæ Ephesiæ Victoriæ tribuerentur. Etenim non sine mysterio id ab Ephesijs prestitum. Hoc enim argumento cuncta submitti Lunæ potestati innuebant. Vel certè corollas memoriam esse beneficiorum à Natura siue Cerere generi humano collatorum volebant. Expresse verò sunt alis passis, cum corollis et palmis, qui solitus est Victoriarum habitus, ut liquet ex Claudiano de Laud. Stil.

*Ma duci sacras victori panderet alas,
Et palma viridi gaudens.*

Victoriæ igitur imagines adeò gratæ, acceptæque fuerunt Dianæ Ephesiæ, ut non modò eas ad pectus decorandum admiserit, verùm etiam ab his coronari exoptarit; ut fidem facit Gordiani Pij æreus nummus ab ipsismet Ephesijs signatus, in quo Polymamma Diana visitur, dextra scipionem preferens, quæ è binis Victoriolis utringue volitantibus coronatur: ante ipsam verò muliebris figura est cornu copie gestans. Singularis hic æreus nummus cum infinitis propemodùm alijs in Museo Eminentissimi Cardinalis Francisci Barberini asservatur. Inter præcipua Victoriæ argumenta palma surgit, quæ rectè Cereræ tribuitur: cum per palmam iustitiam designari palam sit: eò quòd fructus reddat pari cum folijs equilibrio: id quod Pierius Valer. observavit. Hanc autem legum inventricem esse liquet vel ex Virgilio Aeneid. 4.

*mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereræ, Phæbogue, Patræque Lyæo.*

Palmam præterea ad alia numina sub nostro simulacro conten-
ta non inuitus traham. Et hanc arborem inprimis ipsamet Luna
tāquam propriam facile sibi vindicabit: cum palmam hoc pecu-
liare cum Luna habere rerum naturalium scrutatores observarint,
ut sola omnium arborum per ortus Lunæ singulos progeneret.
Lunam item vitæ humanæ præesse ex mystis præmonui: atqui
palma pro ipsiusmet vitæ symbolo ab Orphæo commendatur: nec
ineptè quidem, cum hæc arbor trecenta sexaginta commoda mor-
talibus largiri feratur: quod optimè noverant Babylonij, qui
suis in hymnis huiusce arboris proprietates decantare solebant.
Tam si ramorum eius naturam attentius perscrutemur, illis cum
terra peculiare quid inesse deprehendemus. Hi etenim quò maiori
pondere grauantur, eò plus in altum feruntur, surguntque ad-
versum pondus, ut Aristot. 7. Problem. et Plutar. 7. Sympos.
referunt: pari etiam ratione, quò plus tellus sulco premitur,
eò uberiores frugum copiam agricolis suppeditat. Cæterum cum
Isim in Dianæ nostro simulacro reperiri non semel inculcarim,
huic etiam palmæ appictæ quadrare possunt. Nam Isidi ex recon-
dita hierophantum doctrina calceamenta ex folijs huiusce arboris
intexta, Apuleio locupletissimo teste, probantur: pedes (inquit)
ambrosios tegebant soleæ palmæ victricis folijs intextæ. Et præ-
terea in solempni eius pompa, is qui tertius incedebat, palmam
auro subtiliter foliatam attollebat. Hæc de palmis dicenda habui.

1.10 Encarpus e Collo Dianæ, dependens cur è varijs fructibus.

Terra cum non hominum solummodo animaliumque benigna sit parens, verum etiam omnium frugum fructuumque productrix, appositè propterea Ephesij encarpum, seu jugamentum lemniscatum ex varijs florum fructuumque generibus confectum è collo Dianæ dependere finxerunt, utpotè cum hominibus ea suppedita-rit, ac dispartierit, quibus vesci queunt. Inter præcipuos verò fructus, ex quibus sertum compositum esse videtur, poma et papauera emicant, et illa quidem convenienter, quia ob rotunditatem terræ figuram referunt. Hæc autem multiplicem ob causam Dianæ, seu maius Cereri accepta, oblatæque fuerunt. Papauer in primis apud omnes scriptores pro fertilitatis symbolo habetur: unde et Ovid. lib. 2. Metam.

Antes fores antri fecunda papauera florent.

Huius etiam fructus telluris imaginem exprimere videretur, nam inæqualitas illa, seu turbatum Papaueris corpus valles et confragosa montium ramenta denotat. Interna verò hominibus, et subditis assimilantur, uti Phurnutus retulit. Poterit et legiferæ Cereri attribui propter illa receptacula æquis interuallis inter se distincta. Callimachus in hymno ad Cererem papauer ei assignat. Apud Clementem Alexandrinum inter præcipua dona, quæ Cereri offerebantur, papauer recensetur. Quam fortè ob causam Virgilius papauer Cereale tanquam Cereris donum exoptatissimum prædicarit.

*Nec non et lini segetem, et Cereale papauer
Tempus humo tegere.*

Ob vim autem somniferam rectè Lunæ nocturnoque tempori conveniet: unde et illi apud scriptores somniferi cessit appellatio.

Apud Ovidium nox cum papauerea corona depingitur: hoc enim tempore somnus propter humectationem potissimum vires suas exercet. Reliquæ verò florum fructuumque figuræ, quas assequi facile non est, nihil aliud quàm omnis generis frugum copiam designare videntur, quam terra seminibus grauidata parit, funditque liberaliter: flos etenim in plantis frugem paulò post succrescentem pollicetur. Dianæ etiam fructus grati acceptique fuerunt, ut Pausanias in *Achaic.* testatum reliquit. Apud Patrenses enim Dianæ Laphriæ sacra facientes pomiferarum cuiusvis generis arborum fructus offerre solemne habebant. Non mirum igitur, si encarpus collo Dianæ appensus varijs fructibus et floribus adornetur. Verùm ne hic contextus incompositus dilabatur, vitta seu fascia tenui astringitur: ut per vittam obliquus flexuosusque Lunæ cursus intelligeretur.

1.11 *Glandes Indices Primi Cibi dum terra mansit inculta.*

Encarpi extrema guerneæ glandes tanguam elenchi coronant, quæ Cereris beneficia satis superque arguunt: cum in primis rerum incunabulis hoc fructuum genus mortalibus alimenta præbuerit; sed Cereris beneficio in meliora, et mitiora commutata fuerunt. Quod aperte declarat Ovidius in Fastis:

*Prima Ceres homine ad meliora alimenta vocato
Mutauit glandes utiliore cibo.*

Quò facit et illud Virgilij Georgicorum initio:

*Liber, et alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista.*

Antiquitus agricolis in more positum fuit, ut quotiescumque Cereri rem divinam facerent (faciebant autem, dum spicæ frugem emittere ceperant) guerneis coronis uterentur. Cuius generis coronamenti meminit Athenæus lib. 15. Eundem feriunt scopum Maroniani versus Georg. lib. 1.

*Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri tota redimitus tempora quercu
Det motus incompósitos, et carmina dicat.*

Non possum autem hic silentio præterire grauissima illa verba, quæ in invocatione Apuleiana ad Lunam habentur: Regina celi, siuè tu Ceres alma frugum parens originalis, quæ repertu lætata filia, vetustæ glandis remoto pabulo, mihi commonstrato cibo nunc Eleusinam glebam percolis. Postquam verò huiusce Deæ beneficio terra nouis frumenti seminibus locupletata luxuriauit,

glans contemni cæpta est: taleque fuit mortalium in glandíferas quercus odium, ut inde natum sit illud, ἄλις δρυὸς *Satis quercus*. Et hæc fortè fuit ratio, cur querneas glandes huic encarpo tanquam in Deæ trophæo protomystæ suspenderint. Sed et Hecate, quæ à Luna non abludit, corona è quercu plexa decorari gaudebat, sicut *Æschylus* declarat. Addamus insuper, quòd glandes appictæ Naturæ providentiæ adumbrent: siquidem glandifera quercus primis hominibus alimenta subministrarunt. Ad hoc igitur Naturæ beneficium alludere volentes aliū fructum glandibus associarunt, quem, ut ex eius figura orbiculari et oblonga apparet, dactylum esse autumo; neque præter rationem, cum paulò ante palmam Cereris delitijs adiudicatam fuisse dixerimus; cuius fructus tanta est facultas, ut præterquam quòd in esu sit suavisissimus, ex eo etiā vinā, et panem conficiant Orientales, et quadrupedibus edendum præbeant.

1.12 Mammæ Nutritionis Sive alimentorum symbola.

Aegyptiorum Theologia, Lunam matrem mundi, à Sole gravidatam fecunda generationis principia diffundere superstitione credidit, ut in libros Aristotelis περὶ ἐρμηνείας scribit Ammonius. Ab hoc disciplinæ fonte illos suam Isim essormasse reor: et fors inde factum ut hinc τιθήνη et πανδεχής, ex Platone apud Plutarchum lib. 1. de Iside et Osiride existimetur: quod sit scilicet nutrix, et susceptrix generis humani. Proinde non mirum si frequenter eius imago pensilibus, et prominentibus mammis conspicua in priscis monumentis representetur. Etiam apud Macrobiū continuatis uberibus depingi paulò ante diximus. Ad Aegyptiorum imitationem Ephesij simulacrum Deæ Naturæ Polymammæ cum infinito scilicet uberum numero composuerunt. Cuiusmodi à Diuo Hieronymo, et Minucio Felice in Octavio depictam fuisse superius indicavimus. Apud Arnobium Cererem cum grandibus mammis efformatam intueri licet: idemque paucis lineis interiectis huic mammas item promptas ascribit. Pausanias in Messen. Dianæ nutricis, quæ παιδοτρόφος indigitabatur, mentionem facit. Et apud eundem in Attic. legere est, Athenienses delubrum Telluri puerorum nutrici exædificasse. Apud Aristophanem verò hæc puerorum alitrix etiam vocitatur. Lucretius pariter Cererem mammosam facit hoc versu:

At gemina et mammosa, Ceres est ipsa ab Iaccho.

Geminam dixit acsi opimam et amplam innuere voluisset. Ex adductis nemo non videt, Isidi apud Aegyptios, et Macrobiū; Dianæ apud Ephesios, et Messenios; Telluri apud Athenienses; Cereri apud Lucretium et Arnobium, nutricis seu mammosæ elogium æquè fuisse attributum: nec ab harum consortio Rheæ eliminanda erit, cum et ipsa matris titulo gaudeat. Conspirare autem hæc omnia videntur, ut hæc omnes Deas sub unico Dianæ nostræ

simulacro copulatas firma probatione retinere possimus. Atqui non indecenter Diana, seu mauius Ceres Polymamma à priscis illis mythologis efficta, quàm superius Δήμητραν dictam ὡς δὴ μητέρα οὖσαν ex vetustissimis scriptoribus protulimus: quòd utique mater alitrixque sit omnium, quæ in ea vitam degunt. Alij γενητεῖραν dicunt, quòd omnia pariat, et recipiat. Sed et à Virgilio alma dicitur, ab alendo nimirum ut Servius interpretatur: benignis enim Telluris Lunæque viribus alimenta præcipuè deberi ueteres agnoscebant. Huius autem singularia beneficia Columella lib. 3. cap. 22. decantat his verbis. Quibus alma Tellus annua vite, veluti æterno quodam puerperio læta mortalibus distenta musto dimittit ubera. Cæterum hæc nostra multimammia genuinus est providentissimæ Naturæ typus. Apud priscos enim papillæ rotundæ atque prominentes fecunditatis erant indicia: et hoc præsertim hieroglyphico Aegyptij ad Isis, seu Cereris fecunditatem, ac rerum omnium affluentiam designandam usos fuisse Apuleius auctor est. Nam veluti lac profusum ex uberibus saginat fetus, ita etiã in gremio telluris fruges productæ mitia alimenta mortalibus præbent. Proindè non inconsultè inter alia fercula, quæ in pompa Isiaca à sacris Aegyptiorum antistitibus præferebantur, vasculum papillæ simile ab Apuleio recensetur. Luna quippe partibus præesse creditur, quia illius ope, propter vim propriam humoris, fetus adiuuatur, et in utero intumescit. Per innumeras demùm mammas Naturæ adscriptas infinitum non hominum solummodo, verum etiã animantium, nec non vegetabilium numerum, quæ insimul alit, adumbrare haud dubiè voluerunt. Cum videlicet penè totum Decæ corpus varijs animalium figuris refertum, et diversis fructuum generibus insignitum repræsentetur. Sed et Plutarchum audiamus referentem, quòd Lunare lumen generandi, atque humectandi vim habeat; ac tam animalium fetibus, quàm plantarum pullulationibus conducat. Unde Apuleio sæpiùs laudato Luna, siue Ceres omniparens, quasi omnia pariens et gignens dicitur. Nec verò ab

hac semita discedit Mantuanus poeta, dum dixit.

*Nec non et Tityon terræ omniparentis alumnum.
Cernere erat.*

Enimvero cum omnia ab ea alantur, perinde atque à nutrice et matre, signanter maternum nomen illi inditum est. Quod etiam epitheto Luna ab Orpheo cohonestatur, apud quem modò *φερéκαρπος*, modò *τελεσφόρος* indigetatur. Addi, si graue non est, insignem Lucretij lib. 2. ad hanc rem locum.

*Denique celesti sumus omnes semine oriundi:
Omnibus ille idem pater est, unde alma liquentis
Humorum guttas mater cum terra recepit,
Fæta parit nitidas fruges, arbustaque læta,
Et genus humanum: parit omnia secla ferarum
Pabula cum præbet, quibus omnes corpora pascunt
Et dulcem ducunt vitam, prolemque propagant:
Quapropter merito maternum nomen adepta est.*

Luculentè hoc identidem præfatus poeta et Philosophus ostendit alibi, ad quem lectorem remitto. Firmicus Maternus Mathem lib. 3. omnem subsantiam humani corporis ad potestatem lunaris luminis pertinere auctor est. Idemque lib. 4. Lunam humanorum corporum matrem scientèr appellat. Luna etiam, eodem referente, terræ imperium ex vicinitate sortita, omnium animantium corpora et concepta procreat, et generata dissolvit. Diuus autem Augustinus de Civit. Dei lib. 7. Tellurem dici matrem asserit, quia plurima pariat; magnam, quia cibum cunctis subministret. Quæ omnia ambarum manuum porrectione iterum indicantur: liberalitas enim passis manibus olim figurabatur, ut scribit Diodorus Siculus lib. 4. Et has quidem ambas nobis porrigit, ut nos continuis beneficijs impleat, et iuuet in adversis. Verùm his obiter allatis ad alia emblemata, quibus reliquum

Dianæ corpus stipatur, deflectere libet. Statuæ umbilicum tres
cerui occupant, de quibus cum abundè supra dictum, Sphinges
explicandas suscipiemus.

1.13 Sphinges.

Utrumque Deæ latus duæ Sphinges muniunt, quæ ab Ausoniana descriptione non discrepant: iuuat autem ipsummet vatem audire in ternario numero.

*Terruit Aoniam volucris, leo, virgo triformis
Sphinx, volucris pennis, pedibus fera, fronte puella.*

Inter vetustissimos verò scriptores non defuerunt, qui eandem draconis illi adiunxerint: sed in illa non morabor: consule si lubet Herodotum, Aelianum, Plutarchum, Solinum, Diodorum, Plinium, Clementem Alexandrinum, et Valæphatum, qui caninum etiam illi caput assignant. Potes præterea genuinam eius effigiem ex infinitis propemodum monumentis antiquis observare. Hoc dicam, Sphingem Aegyptium fuisse inventum, quam ex virgine, atque leone compositam finxerunt: hac præsertim ratione ducti, quod Quintili et Sextili mensibus, sub quorum tutela Leo et Virgo sunt, Nilus exuberet, ut Bellonius observauit. Apud Aegyptios item constans fama est, Sphinges præ foribus ædium sacrarum Isidis et Osiridis tanquam silentij, taciturnitatis, ac prudentiæ symbola fuisse collocatas, ut Synesius orat. de provid. memorat: quibus signis templa Deorum adeuntes, ut tacite vota facerent, monebantur, nec arcana numinum divulgarent, sed mysteria sub his latitare præsentirent. Hanc autem Aegyptiorum doctrinam ad Ephesios transysse ex germana Isidis, et Cereris cognatione autumare licet. Nam sicut Sphinx Memphitica, sacra ceremoniasque seclusas esse, et silentio regi oportere innuebat; sic non absimili ratione Cereris initia occultanda, obsignandaque esse apud Ephesios figura Sphingis Dianæ simulacro insculpta præmonebat. Quæ ut credibilia habeam, impellunt me tacita illa et operata Cereris apud omnes ferme gentes initia, et sacra: quæ nulla re magis quam silentio constare Justinus memorat. Ad

quæ alludens Apuleius scribit: Cætera, quæ silentio legi Eleusis Atticæ sacrarium. Porro mysteria Eleusina dicebantur, quod apud Eleusinos primum inventa fuissent, in quibus silentij fides adhibenda erat. Μυστήρια, etenim ut Suidas interpretatur, ἀπὸ τοῦ μύειν γὰρ στόμα dicebantur, ab ore videlicet claudendo: quod deceat eos, qui audiunt divinas ceremonias, os obturare, nec ulli mortalium enunciare, ne oculis profanorum obuiæ polluantur. Initiationes etiam hæc Cereris mysteria dicebantur, ut Arnobius observavit: quia semper profanos arcebant, ut arbitris carerent. Omni exceptione maius erit hoc Horatij lib. 3. Car. super hac re testimonium.

*Velabo qui Cereris sacrum
Vulgati arcana, sub iisdem
Sit trabibus, fragilemque mecum
Solvat fascelum.*

Ad cuius etiam mentem Tibullus canit.

*Non ego tentavi nulli temeranda Deorum
Audax laudandæ sacra docere Deæ.*

Verum si in sacris Cereris hæc religiosi arcani observatio tenebatur, Cybeleia sacra non minori cultu, aut silentio peragebantur. Quod spectant illa vatis,

hinc fida silentia sacris.

Cum autem nocturno tempore altum sit ubique silentium, hæc de causa Cereri, ac Cybeli noctu sacra celebrabantur. Quam iuxta M. Varronis, et Divi Augustini sententiam multa in Cerealiibus mysterijs tradebantur ad fruges maxime pertinentia, quæ omnia peculiari taciturnitate obsignanda erant. Apuleius item Eleusina mysteria, lætificas messium cæremonias appellat.

Sphinges porrò ex humano ferinogùè corpore constabant: facie plerumque muliebri, nonnumquam etià virili; quæ Androsphinges Herodoto dictæ. Quò symbolo non ineptè declaratur, Cereris beneficio ferinam illam et agrestem mortalium prisci cœui barbariem in humaniorem, et urbanio rem vitam commutatam fuisse. Nam Ceres præterguàm quòd frumentum inuenit, eius etià subigendi rationem edocuit; et leges dedit, quibus justitiam colere mortales didicerunt: his autem beneficijs nulla maiora reperiri possunt. Unde non sine causa ab Ovidio dictum est;

Prima dedit leges, Cereris sunt omnia munus.

Sed et alia ratio de huiusce animalis symbolo hic expresso subsesse poterit, si diligentius priscorum monumenta perpendantur. Aenigmata quippè et res abstrusas Sphinge designari nemo nescit. Naturæ autem arcana in tenebris iacere; obliquas asperasquè semitas esse, quæ mortales ad rerum naturalium intelligentiam introducunt, quis ignorat? Certè non oportet nos crassa pinguiquè Minerva abditas rerum causas naturæquè mysteria inquirere: Sed temporis diuturnitate subtilioriquè indagine opus est, ut quantulamcumque cognitionem referamus. Tam Sphingis symbola Gryphes excipiant.

1.14 Gryphes, Dracones, Aliæque Feræ.

Gryphem fictitium animal esse notum est, ideoque in eius descriptione variant auctores. Plerique ex Aquila et Leone compositum volunt: Aristæus Proconnesius apud Pausaniam incuruum illi rostrum agularum more, auritumque caput adscribit. Quin et Gryphem Aegyptium fuisse commentum vetustissima illa ænea Bembi tabula docet. In ea nempe gryphes multis variisque formis cælati apparent: quod indicium est, hoc animalis genus Isidi gratum acceptumque fuisse. Quare non mirum, si Dianæ Ephesiæ attributi etiam fuerint. Quamvis non desunt qui inter peculiaris Solis symbola reponant: ob igneam præcipue vim, qua præditum esse memorant: ut non inconcinne etiam Lunæ, quæ Solis soror et coniux perhibetur, tribuantur, scilicet ob frequentem eius cum Sole coniunctionem, et à quò ignea fit. Iterum si ex Aquila et Leone gryphes compositi, Aquila rectè ad Solem, Leonis verò pars posterior (quòd et Macrobius, annotauit) quia imbecillior, ad Lunare sidus referri poterit. Sic igitur sub hoc figmento utriusque sideris socias vires, et effectus in omnibus rebus procreandis fouendisque Ephesios prænotasse autumarim. Adhæc gryphes ob eximiam pernecitatem Lunæ competere videntur: quòd et de velocissimis alijs feris paulò ante referebamus. Post gryphes mystica sunt aliarum ferarum symbola, quæ Pantheras, vel leopardos, aut Tigres referre videntur; sed ob similitudinem quarumnam potissimum sint, arduum est dignoscere: ideo his non immorabor, sed ad notiora pedem referam; præsertim cum in his nihil aliud quàm velocern lunæ cursum designari putem.

1.15 Dracones.

Sacrorum Ephesiorum præsides multa (ut præfati sumus) ab Aegyptiis mutuati, non mystico tantummodo Sphingis symbolo, verum etiam alijs primarium civitatis numen cohonestare volentes, geminos Dracones antiquissimo eius simulacro adiunxerunt. Nequè hoc sine recondito aliquo sensu factitatum crediderim: cum inter cætera animantium genera, quæ summo in honore apud Aegyptios olim fuerunt. Dracones siue Serpentes enumerentur; quorum effigies in Isiaca Bembi tabula non semel appictæ conspiciuntur. Ac ne priscorum vatũ subsidio carere videamus, Ovidium dabimus, qui serpentem in pompa Isidis describit:

Plenague somniferis serpens peregrina venenis.

Juvenalis Sat. 6. etiam serpentes simulacro Isidis comitem inducit hoc versu:

Et mouisse caput visa est argentea serpens.

Tanta autem fuit apud priscos veneratione serpens, ut inter præcipua gentium mysteria decantaretur. Idipsum luculenter Clemens Alexandrinus, Julius Firmicus, et Justinus Mart. ostendunt. Nec defuere, qui serpentibus divinitatem inesse dixerint: in quorum numero Taautes apud Eusebium, idque ex Phœnicum Theologia. Quare cum ad Græcos eadem religio, vel potius superstitio translata fuerit, Ceres potissimum serpentes elegit. Omnino Apuleiana Ceres draconum in pinnato curru conspicua incedere fingitur. Orpheus verò in hymnis Cererem in curru, Draconesque eam trahentes describit: quod splendide Ovidius Fast. lib. 4. expressit, dum Cereris ex Sicilia profectionem describit.

*Quò simul ac venit, frenatos curribus angues
Iunxit, et æguoreas sicca pererrat aquas.*

Tale quoque est illud prælaudati vatis, dum Deam Celei Menolinæ hospitium deserentem recenset:

*Dixit, et ingrediens nubem trahit, inguè dracones
Transit, et alifero tollitur axe Ceres.*

Nōn pauca marmorea monumenta eodem planè schemate, quo hic depingitur, Cererem affictam referunt: causam verò huiusce figmenti inguire conducit. Draconis symbolo terram significari credidere multi, quòd eam toto corpore penè perrepens verrere videatur. Sed quoniam non Cereris modò numen, verum etiā Dianæ, sub hac statua agnoscebatur, Diana ipsamet adeunda erit, ut rationes ob quas serpentes seu dracones in complexum receperit, inueniamus. Pausanias in Arcad. scripsit, inter alia signa, quæ in Dianæ siuè Heræ fano reponabantur, Dianæ unum repositum fuisse ceruina pelle velatæ, pendente ex humeris pharetra, altera manu lampadem, Dracones duos altera gestante. Naturæ numen prudentissimum fuisse ex veterum elogijs superius ostendimus. Prudentiæ enim symbolum Serpens, quem et insuper sapientiæ indicem vetustas esse voluit. Hunc præterea in delicijs fuisse ferunt propter peculiarem illam excubandi vigilandique vim, qua præditus est, et ob acutissimam oculorum aciem, quæ omnia Lunæ indefessæ competunt: siquidem suo splendore noctu cuncta collustrat. Per eius insuper eximiam celeritatem, flexuosos meatus, lapsusque erraticos, Lunæ iter sinuosum designari potest. Dracones demum cornibus è fronte prominentibus insigniti; et hanc fortassis ob causam sub Dianæ tutela admissi fuerunt, quia omne cornigerorum genus Luna, uti iam dictum est, sibi vendicat.

1.16 *Boves.*

Peculiari quadam religione Boves Cereri, Lunæ, nec non et Isidi consecrauit antiquitas. Cereri quidem ob agriculturam, quia semina vix absque à ratione proveniunt. Et hoc unico symbolo telluris fecunditas demonstratur: huiusque sub effigie à nonnullis gentibus, et præsertim à Phrygiis cultam fuisse ex priscis monumentis deprehendimus. Aegyptij quoque hieroglyphicis literis, cum terram significare volunt, ponunt bovis figuram. Dianam quinetiam in insula quadam sinus Persici tauri sub imagine summo in honore habitam fuisse Dionysius Alexandrinus memorat. Apud priscos verò tanta fuit huiusce animalis veneratio, ob summam illius in rusticis laboribus sustinendis patientiam ac tolerantiam, ut tam capitale esset bovem aratorem necasse, quam ciuem: cuius rei exemplum habeatur apud Plinum. Huius etiam encomium Varro lib. 2. de re rust. decantauit his verbis: *bos socius hominum in rustico labore, et Cereris est minister.* Non absimilia ab Aeliano var. histor. lib. 5. referuntur, cuius hæc sunt: *bovem aratorem, qui jugum trahit, vel in aratro, vel in palustro ne mactes: quia ille etiam agricola est, et humano generi laborum socius.* Pythagoras apud Ovidium mansuetam, cicuramque huius animalis naturam explicans in hæc verba prorupit:

*Quid meruere boves, animal sine fraude doloque
Innocuum, simplex, natum tolerare labores.*

Hanc igitur ob causam in sacris Cereris interdictum erat ne bos adhiberetur, propter varia commoda, quæ mortalibus afferre solet. Iterum Ovid. in Fast.

*A bove succincti cultros remouete ministri.
Bos arct, ignauam sacrificate suem.
Apta iugo ceruix non est ferienda securi,
Vivat, et in dura sæpe laborel humo.*

Cur verò hoc animal Lunæ sit adscriptum, ante alios nobis rationem suggerit Lactatius Grammaticus his verbis. Luna verò quòd propius Tauro adhæreat, vacca idest bove figurabatur. Eius autem exaltationem esse in Tauro Julius Firmicus, et Porphyrius testantur. Lunæ currui boves Ausonius ad Paulinum adsignat:

Tam succedentes quatitibat Luna iuuenecos. Et Claudia-
nus:

Quo Phaëton irrorat eguos, quo Lupa iuuenecos.

In nummis antiquis Sept. Severi, Antonini Caracallæ eius filij, nec non et Julæ Piæ Luna stat in biga, quam gemini boves trahunt. Bovis item cornua Lunæ præsertim fuisse gratissima testatur Orpheus hymno Dianæ. Quin et ab illorum figura peculiare nomen sortita est ταυρωπὸς enim et ταυροπόλος dicebatur, vel à boum cornibus, vel ab aspectu quo apparet, cum corniculata est: aut certe quia id animal terræ culturæ deputatum est. Boves item apud Aegyptios Isidi in delicijs præcipuè fuerunt, uti monuit Herodotus, referens illis morem fuisse boves mares Osiridi, fæminas verò Isidi dedicare: cuius auctoritati Diodorus Siculus adstipulatur. Inter alia autem antiquitatis analecta, quæ in Musæo meo asseruantur, Isis ex nigro lapide effigiata visitur, supra cuius caput borina cornua assurgunt, quibus sumnia rerum abundantia, et fertilitas designatur: nam secundum Salomonis 14. Proverb. sententiam, *Ubi plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis.* In apparatu sacrificiali, seu pompa Isiaca, bos inter alia fercula à Protomystis præferebatur, ut in marmore peruecteri observari. Dianæ porro apud Romanos, non fecus quàm Isidi apud Aegyptios, boum cornua sacra deprehendimus. Hi etenim in vestibulo Templi Dianæ Montis Aventini ex vetustissimo ritu boum cornua affigebant. Quid si omnes hasce Deas bove gaudere diximus? Numquid etiam in ipsius Naturæ parentis delicijs esse porerunt? Certè quidem: nam ad illam omnium

ciborum, et alimentorum, quibus mortales sustentantur, officium pertinere antiqui putarunt. Bovi quippè nomen à nutriendo factum volunt. ΒΩ enim nutrio sonat: si quidem labore suo in terra exercenda nos continuo nutrit. Vetus autem Glossa super Exod. cap. 22. beneficia, quæ à bove percipimus, enumerans: Bos (inquit) imprimis immolatur, arat, pascit carnibus, lac dat, et corium diversis usibus ministrat. Ad hæc multiplicia commoda Hesiodus respiciens bovem inter familiæ partes reposuit. Is enim libro, qui inscribitur Opera et Dies, domum ex viro, muliere, et bove aratore constare indicavit. Quàm verò appositè Ephesij boves laboriosissimos utilissimis Apibus associarint, in hoc marmoreo Naturæ simulacra mox ex sequentibus innotescet.

1.17 Apes.

Solæ ex volatiliū, et insectorum genere Apes Dianæ consecrari, ipsiusquē corpus symbolico argumento cohonestare meruerunt. Et hæc quidem ternæ utrimquē effectæ, ac rosis immixtæ latera Deæ muniunt. Nec immeritò sane: cum juxta præceptum Plinij rosæ juxta alvearia sint collocandæ. Cur vero Dianæ, Cereri, Terræ, et rerum parenti Naturæ in delicijs fuere? An cum virginitalis cultrix sit Diana, Apes ei adscripte ob incorruptam virginitalē? Castas profecto Apes Petr. Damianus epist. 15. lib. 1. describit, cum inquit: *Apes sobolem successuræ posteritalis enutriunt, ut virgines perseverent.* Quin et naturali quodam instinctu res Venereas adeò aversantur, ut eos, qui recens operam Veneri dederunt, acrius inuadant, quod Plutarchus in coniugalijs præceptis annotauit. Consona etiam sunt illa, quæ de integritate earum virginali cecinit Virgilius Georg. lib. 4.

*Nullum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem soluunt, aut fœtus nixibus edunt.*

Quod ipsum luculentè Quintilianus in declamatione, quæ Apes pauperis inscribitur, ostendit his verbis: *Non illas libido progenerat, domitrixq; omnium animalium Venus.* Eucherius autem Apem virginitalis symbolum esse tradit. Vide, si lubet, Albertum Magnum lib. 17. de Antract. 2. cap. 2. et miram Apum castitatem agnosces. Quare cum Diana summoperè virginum moribus, ac consortio delectetur, non mirum si purissimas Apiculas in complexum tanquam aptissimas. comites receperit. An non Dianæ exemplo Apes in montibus degunt, et locis ab hominum consuetudine remotis gaudent? Aliam causam habet: Apes rorem ex floribus legunt, favos inde conficiunt; non ineptè igitur Dianæ seu Lunæ alumnae dicuntur: cum Aleman poëta Lyricus, vel ipso Macrobio Satur. lib. 7. teste, rorem aëris ac Lunæ filium

esse dixerit: et peculiari encomio Luna roscida nominetur. Aliud occurrit, quod hic attexam; Apes propter eximiam velocitatem Lunæ tribui: scitè enim ab Ovidio agiles nuncupantur. Verùm libetne, ut quid iam Apis cum Cerere peculiare habeat, disquiramus? Porphyrius in antro Nympharum Apes Cereris ministras statuit: numquid ob puritatem? hoc equidem sentire Pindarus in Pyth. videtur: cuius interpres ad hæc verba,

Οἱ δὲ ἐν τούτῳ λόγῳ χρησμός ὀρθῆσε μελίατας.

Propriè quidem, ait, Apes Cereris ministras appellauit propter earum puritatem: impropriè verò omnes alias animantes. Idem Pindarus alibi Cererem in solemnibus sacris Apibus delectari scribit: quo factum crediderim, ut cum Ceres maximè à sanguine abhorreat, mella inter alia libamina sibi ascuerit. Pausanias in Eliac. auctor est, Eleos cum in Drytaneo monte Cereri sacra facerent, thure et melle subactum triticum adoleuisse. Idemquè in Arcadicis refert, Cereri Phigaliensi favos fuisse oblatos. Et hoc instituti genus ad Romanos usquè transit: nam quotiescumquè Ambaruale sacrum pro maturis frugibus fiebat, faui cum libamentis offerebantur. Adeò ad impetrandas fruges Apes valere credebant. Quò mirè facit quod de Trophonij Oraculi origine Pausanias in Beotic. prodidit, cuius verba adscribere non pigebit. Cum unum, inquit, et alterum annum nullis terra imbribus irrigaretur, è singulis civitatibus Delphos missi sunt, qui opem implorarent. His siccitatis remedium exposcentibus Pythius Apollo imperauit, ut Lebadream venientes à Trophonio mali auxilium quaererent. Lebadream itaque profecti, cum Oraculum reperire non possent, Saon quidam Acrephniensis, collegarum natu maximus, cum Apum examen conspexisset, quocumquè illæ divertissent, sequi statuit. Ubi igitur eas ad speciem quandam aduolantes vidit, et ipse subiens oraculum, quod quaerebant, illud esse intellexit. Quo invento, quæ iamdudum inculta, et squalens terra iacuerat, imbribus tandem saturata brevi florida, ac

frugifera fuit. Quonam tandem jure Apes Cybelem attingant, videamus. Papauer, ut Eusebius monet, Civitatis est symbolum, ob multitudinem scilicet granorum, quæ in eo, tanquam in civitate ciues stipantur. Pari ratione Apum alucare civitatis seu reipublicæ congruum potest argumentum constitui. Apum quippe labor, et vita indefessa, nihil aliud est quam exemplar reipub. optimis legibus, et civili disciplina institutæ. Quin ut hominum frequentia conservantur urbes, sic in alucariis Apes: adeo nempe frequentia, et societatis amatrix est Apis, (quod Mausionius annotavit) ut si sola relinguatur, desiderio tabescat, et moriatur: quod etiam innuit Cicero Offic. lib. 1. *Apum examina non fingendorum causa congregantur, sed cum congregabilia natura sint, fingunt favos.* Igitur sicut inter ciues officia reipublicæ dividuntur, sic etiam Apes inter se labores, et opera in mellificando partiuntur: nulliquè licet otiosi, sed ignavos abs se propellunt. Tangit hanc earum naturam Virgilius:

Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.

Non immerito igitur sub Cybeles famulatu Apes stauendæ, sub cuius tutela urbes. Addatur et istud, Cybelæ et Cereri æquè communia fuisse cymbala: at quis nescit Apes dissipatas, et displicatas, ut loquitur Varro de re rust. lib. 3. *cymbalis et plausibus in unum locum reduci?* hæc sciens Claudianus cecinit.

*qualis Cybeleia quassans
Hyblæus procul æra senex revocare fugaces
Tinnitu conatur Apes*

Apibus igitur et Cybelæ æra communia, sed et Lunæ quoque: consueverant quippe veteres delinquente Luna æra pulsare: cuius moris meminit Manilius Astron. lib. 1.

*Ultima ad Hesperios infectis volveris alis,
Seraguè in extremis quatiuntur gentibus æra.*

Ceres non minùs digno quàm proprio elogio Munifica dicebatur: ita etiam Apis munifica nuncupanda, gratis enim nobis mellificat, et sine impendio labores suos mortalibus elargitur. Deniquè ipsius Telluris feracitas ubertasquè non potuisset alio melius, quàm Apis symbolo subintelligi. Verùm offert se præcipua quædam mihi ratio, cur Ephesinæ Dianæ simulachro Apes insculptæ fuerint, eamque insinuat Philostratus his verbis; Τί οὖν αἱ Μοῦσαι δεῦρο· τί δὲ ἐπὶ ταῖς πηγαῖς οὗ Μέλητος· Ἀθηναῖος τὴν Ἰωνίαν ὅτε ἀπώριζον, Μοῦσαι ἡγοῦντο τοῦ ναυτικεοῦ ἐν εἰδει μελιττων. *Quidnam huc Musæ? Quid ad Melitis fontes? Cum Athenienses Ionicas colonias ducerent, Musæ classis duces fuere, sub Apum specie. Quod et ante Philostratum Himerius Sophista annotarat, ut à Leone Allatio linguæ Græcæ peritissimo accepi. Quo factum ut in huius beneficij recordationem Ionicarum Urbium princeps Ephesus has etiam Apes, principis sui numinis simulacro insculpserit. Hæc de convenientia symbolorum satis: nunc earundem opportunitates explicabimus.*

1.18 Apum et Mellis Commoda.

Placētne ut Apis dotes et mellis commoda perscrutemur? Naturam veluti matrem providam, et totius generis humani susceptricem cum multis mammis supra produximus. Verum cum ipsius lactis usus ad reliquam hominis vitam educandam sufficere minimè posset, indulgenter varia fructuum genera subministravit, ut facilius mortales sustentarentur. Ad hæc autem exoptatissima Naturæ dona sagax Ephesiorum religio respiciens, non sine mente cum infinitis illis papillis uberrimam fructuum copiam, quibus sertum lemniscatum refertum conspiciamus, velut ex eius sinu productam mammis associauit. Cum autem sine lactis usu, et frugibus hominis vitam posse sustentari Ephesij cognouissent; beneficio videlicet ac edulio mellis; ideò Apes Naturæ simulacro tanguam ministras hominibus necessarias adiunxerunt. Ipsemet Jupiter ante omnes, Antonino Liberali teste, Apum beneficentiam sensit; illi quippe in antro Cretensi vagienti Apes mella tanguam divinum nectar pro alimento dederunt. Sed convenientius sit ex Lactantio lib. 1. cap. 2. dicere, Melissam regis Cretensis filiam unà cum sorore Amalthea Jovem puerum educasse; illam scilicet melle, hanc verò lacte caprino. Post Jovem Beroë quoque mellis alimonio nutrita: sic refert Nonnus Dionys. At enimvero non uni Jovi, nec soli Beroë mellis edulia communia: verum etiam primitivus mos erat, ut peculiariter hoc cibo pueri pascerentur. Ideò Moschius jubet, ut nutrix os infantis melle illinat. Apud Ovidium Fast. lib. 4. etiam Triptolomo infanti lac, poma, et mella edenda dantur.

*Mox epulas ponunt, liquefacta coagula lacte,
Pomague et in ceris aurea mella suis.*

Hieronius autem, cum iussu patris expositus fuisset, quod ex ancilla natus crederetur, humanæ opis indigenti Apes in os mella congersere: quo ostento pater ab haruspiciibus admonitus filium

recipiendum duxit, moribus, et disciplinis illis erudiendum curavit, quibus postmodum ad præsignatam regni maiestatem facile peruenit. Quarè Apis eodem nutricis epitheto decorari potest, quo Diana ab Orpheo cohonestatur; utrague enim παιδοονόφος, hoc est, puerorum nutrix est, quo etiam nomine Diana apud Diodorum vocatur: quòd scilicet ad eam infantiam, et ciborum officium pertinere veteres existimarent. Attexatur et illud quoque, Pindarum, cum è paterna domo pulsus et expositus fuisset, ab Apibus educatum, teste Aelian. de var. hist. Et eius filias paterno præsidio et opibus carentes è benigna Veneris manu casei, et mellis edulia suscepisse.

Verùm enimuerò hoc pretiosi nectaris alimentum non infantibus primulae ætatis tantummodò exhibitum, quinimo grandævis, et longævis etiam hominibus pergratum salutareque fuisse priscorum pagina nobis suggerunt. Huiusce cælestis liquoris meminit et ipse Homerus, apud quem Machaoni, Nestorigue annoso, mel et cepa tanquam lautissimæ dapes usui fuerunt; in quorum schola Nestoris uxor enutrita, Patroclo cepam cum melle recenti aurea in lance apposuit. Hic etiam audire iuuat Possidonium referentem, Mysios religioni indulgentes ab animantibus abstinuisse, et eam ob causam pecus omne vitasse; melle verò tantum, et lacte vitam sustentasse. Prædictis calculum suum adyicit Eustathius in Iliad. 10. et frequentissimum veteribus fuisse mellis usum refert, Pythagoræque exemplum adducit, qui solo melle, tanquam divino pharmaco, contentus diu vixit. Similia prodidit Aristoxenus philosophus et musicus nobilissimus, qui Pythagoræ sectatores ut plurimum melle usos enarrat. Huc etiam traho illud Athenæi de Democrito, cui non modo mellis suffitus, verùm etiam ipsius vapor naribus admotus tam salutare beneficium contulit, ut per multos annos sanus, et incolumis permanserit: unde interrogatus, quonam pacto diu quis sanus esse posset; Si interna, inquit, melle rigaris, oleo autem extima. Zenoni verò philosopho non cupediarum nobiles illi artifices edulia parabant, sed modico pa-

ne, et melle mensam onerare studebant, ut in eius vita Laërtius retulit. Sic etiam educati fuere Antiochus medicus, et Romulus Pollio, qui scientiam Apicianæ popinæ explodentes, melleis alimentis absquæ alijs ferculis in ultimam usquæ senectam vitam protraxerunt. Cæterum valeat apud nos Diophantis authoritas, qui de re rustica librum conscripsit, asserentis in longa ævi spatia vitam eos producere, qui continuo mellis esu uterentur. Hanc verò unicam ob causam Cynrios longæuos dici volunt, ut ex Athenæo observare licet, quod assidua mellis esitatione delectati fuerint. Potest ex præfatis hoc pretioso nectare hominis vita absquæ ullo alio cibo sustentari. Audi præterea, si grave non est, ipsummet Hippocratem medicinæ parentem, de melle disserentem. Vinum et mel optima iudicata sunt hominibus, si juxta naturam et sanis, et debilibus cum temporis opportunità, ac mediocritate exhibeantur: tum alibi, mel cum alijs quidem comestum et nutrit, et bonum colorem exhibet. Eadem Celsi mens suit, atquæ adeo non paruum nutrimentum humanis corporibus à melle conferri scripsit; quæ ne temerè, et sine ratione dicta videantur, age sis mellis proprietates expendamus.

119 Mellis Vires et Proprietates.

Principiò quidem mellita medicamenta, diviniq; huius nectaris potiones quantum in medicina valeant, ipsimet medicinæ parentes Hippocrates et Galenus abundè prodidere. Quæ Plinium etiam non latuere: tradidit quippe mel conservandi facultate pol-
lere, ulcera vetusta expurgare: quod et Porphyrius significavit. Apuleius autem Platonicus in libello, quem de viribus herbarum contexuit, mirificas mellis virtutes in varijs ægritudinibus, morborumq; curationibus refert, observatque liquorem illum cum herbarum succis et mandragora mixtū saluberrimum esse. Porro inter præcipua remedia, quæ ebrjjs medici olim adhibere solebant, panem melle oblitum Macrobius Satur. lib. 1. c. 7. recensuit. Mel quoq; desiccandi vim habet, firmatque vulnera ut idem auctor Sat. lib. 7. cap. 12. observavit, his verbis: *Namquæ udanda sunt, corporis, vino foveantur; quæ siccanda sunt, melle deter-
gantur.* Cum potiones amaræ præbendæ olim erant, poculi ora melle illinebantur. Possem infinita alia recensere; sed longioris id operæ, et aberramenti prolixioris foret. Addam tantummodò, corpora humana, non solum dum viva sunt, Apum muneribus recreari, et iuvari; sed postquam etiam anima destituta sunt, beneficio mellis servari. Constat etenim, defunctos in melle sitos à fælore et putredine defendi. Valet inprimis apud nos Xenophontis Ελληνικῶν lib. 5. auctoritas, asserentis Agesipolin Lacedæmonium gravi morbo affectum, eoque die septimo consumptum, in melle positum, et Lacedæmonem reuectum, regiæque sepultura fuisse donatum. Statius in Siluis scribit Alexandri Magni cadaver melle litum putredini non fuisse obnoxium. Plinius etiam refert Hippocentaurum Claudio Cæsari ex Aegypto illatum in melle conditum fuisse, ex more ritusque illius gentis: qui mos Babylonjjs etiam et Assyrijs familiaris fuit. Quam consuetudinem non parum iuvant illa Varronis περὶ τρώης apud Nonium in nomine, Vulgus: *Quare, inquit ille, Heracles Ponticus plus*

sapit, qui præcepit ut comburerent, quàm Democritus, qui ut in melle servarent: quem si vulgus secutus esset, peream si centum denarijs calicem mulsi emere possimus.

Verùm ne insipida quæ protulimus esse videantur, paucula tanquam bellaria apponam, quæ ad victus lautitiam, epularumque magnificentiam spectant. Freqventissimum apud veteres fuisse mellis usum in obsonijs, et condimentis vulgatæ autorum paginæ abundè testantur. Apicius insignis ille Opsophagus ante omnes idipsum non paucis in locis significavit, quem vide, si animus est tibi ista pernoscere. Ad parandas certè in lautioribus convivijs delitias, bellaria mellita excogitata, ac in secundis mensis apposita. Sic Varro apud Aul. Gellium lib. 13. cap. 11. bellaria secundæ mensæ mellita esse debere præcipit. Quò trahi possunt illa dulciarij pistoris apud Martialem verba.

*Mille tibi dulces operum manus ista figuras
Extruit, huic uni parca laborat Apis.*

Placentæ etiam mellitæ avidè inter convivas expetitæ: unde Horatius epist. 2.

Panc egeo, iam mellitis potiore placentis.

Placentæ ut plurimum ex farina hordacea, caseo, et melle simul commixtis parabantur. Edulia autem illa, quæ in melle cocta sunt, maximè concoctionem in ventriculo iuvare docet Plinius lib. 20. cap. 9. Idemque alibi refert semen tritum candidi papaveris cum melle in secundis mensis apponi solitum: plura prætermitto, quàm describo. Ad vinum melle temperatum venio, quod vini genus in lautioribus convivijs olim expetitum: Unde est illud notum Martialis in Xenijs.

*Attica nectareum turbatis mella falernum,
Misceri docet hoc à Ganymede merum.*

Primus omnium mortalium Aristæus mella vino miscuit; miscendi autem rationem Plinius lib. 14. cap. 90. de re rust. Columnella edocent. Sed quoniam hæc potius gulæ irritamenta, quàm res humano generi necessarias respicere videntur, ad alia luculenta Apum munera, quæ in vitæ humanæ subsidium munificè concessa sunt, pedem referre lubet.

Ceræ non infrequentiores, quàm mellis usus: hæc Deorum, heroumq; imagines formabantur; exornabantur atria: hinc maiorum vultus ducti; accensi Deorum funales; Pictorum tabulæ inceratæ: hinc obserata vulnera: unde Valerij Flacci versus,

Vel pice, vel molli concludere vulnera cera.

Dugillares seu tabellæ ceratæ, in quibus stilo æneo, aut ferreo literas exarabant. Plautus in Asinaria.

Nec ulla sit cera, ubi facere possit literas.

Præter allata Apum munera Propolis potest adiungi: sed ne longior sim, ad Plinium lib. 11. cap. 7. te remitto: qui rectè dixit Apes hominis causa genitas esse; nam quicquid laboriosissima Apum familia operatur, in communem hominum utilitatem cedit. Ex dictis liquere satis puto, cur Dianæ seu Naturæ sacræ Apes. Istud tantum corollarj loco attexam, in sanctiore Eminentissimi Cardinalis Francisci Barbarini Ceimeliarchio gemmam videri in qua tres Apes cum aratro expressæ, quarum duæ junctis sub jugum ceruicibus terram proscindunt; altera verò coloni vice fungens stimulo comites excitat. Quo hieroglyphico tanquam multa quadam poësi animos segnes non solum ad labores incitare, verum etiàm tacitis religionis Eleusinæ præceptis instituere prisci sine dubio voluerunt.

1.20 *Rosæ.*

Rosæ binæ hinc atque hinc dispositæ, solertis ingenij arbitrio Apibus intermixtæ fuerunt, ut omnium florum fructuumque primitias designarent: flores certe fructus promittunt: rosæ præsertim, quas poëta indiscriminatim pro quibuslibet ferè floribus ponunt. Horum vestigijs Dianæ opifex inhærens rosam illi tribuit, credo ad terræ fertilitatem designandam. Ac licet rosas tanquam sibi proprias Venus vendicat, non obstat tamen quin et has Cereris adjudicemus. Percelebris enim est illa vestis Cereris apud Apuleium ex varijs florum generibus contexta. Rosacea item illa corona, de qua plenius supra disseruimus. Quid si et hic rosarum ornatus memoriam raptus Proserpinæ inculcet? Ferunt quippè eam Siculis in campis rosas legentem à Plutone raptam. Ut ut sit, Diana rosis ornata certè inducitur, nempe quòd earum calices nocturno tempore ut plurimum explicari soleant. In pompa vero Magnæ matris rosæ ante Deæ simulacrum spargebantur: ut à Lucretio lib. 2. traditum observavimus.

*Aere atque argento sternunt iter omne viarum,
Largifera stipe distantes, pinguntque rosarum
Floribus, umbrantes matrem, comitumque cateruas.*

Pertinent igitur ad Cybelem et Lunam rosæ: nec immeritò, cum florum Reginae sint, omnem vegetantem naturam, quæ succum et alimentum è terra ducit, adumbrare creduntur.

1.21 Fasciæ.

Inferiora statuæ tribus reuincta sunt fasciis, non dubiè quia ex Aegyptiorum disciplina, prout ex priscis illorum monumentis ac etiam ex hieroglyphica Bembi tabula liquet; qui Isidem versicoloribus vittis toto corpore vinctam adumbrabant. His autem vittis Lunæ in elementorum coagmentatione varias operationes, et effectus mysticè designabant: vel certè, quæ Heliodori sententia est, varias Lunæ facies, et aspectus indicabant. Possis et circulos illos seu coronas, quibus Luna sæpe cingitur, in fasciis intelligere. Aut fortè per has innuere voluerunt, res quasque è terra natas cursu temporis rursum in terram redire. Luna Verò, ut supra annotauimus, vitæ mortisque dominium habere credebatur. Quod si velis has tæniæ ad Cererem referre, non pugnabo, cum hæc omniparens, et commune rerum omnium sit sepulchrum. Ideoque corpus eius fasciis obligatum fingi potuit, ut innucretur, semina medio anni spatio sub terra veluti in utero Cereris occuli, indeque per occultam vim reddi cum fœnore.

Soli pedes lustrandi supersunt. Sunt autem ex marmore nigro in se contracti, et eo modo compositi, quo omnium ferme Deorum simulacra Aegyptios formasse refert Herodotus. Ocreati non sunt ut in alijs Dianæ statuis, sed nudi, impedimentisque soluti ut præcipuè tanti numinis propensa voluntas, maternique affectus erga mortales dignoscerentur.

Hæc fere dicenda habui de his symbolis, et hieroglyphicis: nec diutiùs in iis immorabor: cum liquido iam constare credam, hæc omnia ab Ephesiorum hierophantis præsertim electa fuisse, ut latentes rerum naturalium causas, sub his quasi sub arcanis inuolucris obtegerent, honestog; philosophiæ obtentu velarent: quo faciliùs cæcutientibus imperiti vulgi oculis imponerent. Sive ut per hanc figurarum symbolorumque varietatem, Dianam suam augustiorem redderent; sub cuius effigie Naturæ rerum omnium procreatricis numen, ut in limine operis ex Diuo Hieronymo at-

ligimus, contineri volebant. Porro Naturam ipsam non modò Ephesÿ, verùm etiam pleræque aliæ gentes tanquam Deam divinis honoribus affecerunt. Et Macrobius refert Isim supremum Aegyptiorum numen, nihil aliud esse, quàm terram, naturamque rerum. Epicurus verò mundi huius gubernatorem solam naturam statuebat: ut ex Minucio Felice in Oct. colligere est: Etiam (inquit) Epicurus ille, qui Deos otiosos fingit, Naturam tamen superponit. Eadem quoque mens fuit Senecæ lib. 4. de benef. qui Naturæ divinitatem tribuit his verbis. Natura hoc mihi præstat; non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est Natura, quam Deus, et divina ratio toti mundo, et partibus eius inserta? Huc trahi posset Lactantiÿ auctoritas, Naturam pro Deo primitus habitam declarantis: consule eum, si lubet, aut si plura Naturæ encomia desideras, hymnos qui sub Orphæi nomine circumferuntur, adi. Ceterum tanta fuit Dianæ Ephesiæ gloria, tanta religio, ut non à finitimis tantummodò, verùm etiam à remotissimis populis eius effigies peculiari studio coleretur: ita refert Strabo, qui et in extremitate Ferrarÿ Hispanie promontoriÿ fanum Dianæ Ephesiæ fuisse prodidit. Pausanias autem multis in locis cultam eam fuisse observavit: scribit enim de Corintho: In foro, ubi plurima sunt templa, Diana est Ephesia cognomento. Eodem quoque teste in porticu Megalopolitana signum Dianæ Ephesiæ positum fuit. In Arcadicis Templum Dianæ Ephesiæ apud Eleam Arcadiæ oppidum extare retulit. Massiliæ quoque Justinus hanc Deam adoratam fuisse memorie prodidit. Demum non pauce eius marmoreæ statuæ, quæ hodie Romæ visuntur, satis superque indicant, hanc peculiari cultu Romanos fuisse prosequutos. Verùm absolutis tandem celeberrimi huiusce simulacri symbolis et partibus, operæ pretium facturum me puto si pauca de templo, ubi signum illud asseruabatur, retulero.

1.22 Templum Dianæ Ephesicæ.

Ephesus, ut vult Stephanus, Ionice est urbs clarissima; Lydie, ut Herodotus: Asia certe lumen Plinio dicta est. In ea Dianæ templum nobilissimum, quod cæteris pulchritudine, et varietate marmorum, columnarum numero, ac ipsius etiam structure concinnitate, nec non et copiosa suppellectile prelatum fuit, atque inter orbis miracula annumeratum. Placet igitur eius quantulumcumque adumbrationem ex Plinio lib. 36. cap. 19. exhibere. Magnificentia (inquit) vera admiratio extat templum Dianæ Ephesicæ ducentis, vel ut alij volunt, quadringentis viginti annis factum à tota Asia: in solo id palustri fecere, ne terræ motus sentiret, aut hiatus timeret. Rursum ne in lubrico atque instabili fundamenta tantæ molis locarentur, calcatis ea substrauere carbonibus, dein velleribus lanæ. Universo templo est longitudo quadringentorum viginquingue pedum, latitudo, ducentorum viginti. Columnæ centum viginti septem à singulis Regibus factæ; sexaginta pedum altitudine, ex iis triginta sex cælatæ. Quales fuerint trabes, ex Vitruuio supra indicauimus. Valuæ autem ex cupresso compacte, quæ et ad quatuor usque ætates intacte permanserunt, ut Theophrastus hist. plant. lib. 5. annotauit. Cæterum tanta fuit templi maiestas, ut ansam Plinio dederit asserendi, Cætera eius opiris ornamenta, plurium librorum instar obtinere. De primis eius auctoribus inter se non conveniunt scriptores. Livius à civitatibus totius Asiæ factum ex vulgari fama refert. Alij maluerunt ab Amazonibus extructum: quod faciunt versus illi Nonni in Dionys. quos in limine sermonis adduximus. Pindarus apud Pausaniam in Achaicis idem fatetur, atque adeo eleganti carmine Amazonibus bellum Theseo inferentibus hoc opus assignat. Id etiam Hyginus insinuat, et addit insuper, ab Otrita Amazone Martis coniuge dedicatum. In ea quoque mente Pimandri interpres, Pomponius Mela, et Solinus lib. 1. cap. 41. quibus tamen neutiquam consentit Pausanias in

Achaicis: sed Eræsum hominem indigenam, Ephesumque Caystri fluminis filium tantæ molis auctores faciunt: quin et ab Epheso urbem denominatam asserit. Quocumque auctore excitatum fuerit, tantæ fuit magnificentiæ apud priscos, ut inter septem orbis miracula adnumeratum, non ultimum locum habuerit. Antipater illud spectaculis omnibus anteponere non dubitavit. Eadem fiducia Hyginus primum illi locum inter orbis miracula tribuit. Non me tamen fugit, alios esse qui secundum illi locum assignent. Callimachus poeta illustris in hymno Dianæ, nihil præcellentius et admirabilius à Sole oriente conspici dixit. Sed omnium elegantissimè huius Templi augustam magnitudinem depingit Philo Byzantiæ antiquissimus scriptor libello de 7. orbis miraculis, cuius locum harum elegantiarum studiosi unà mecum debebunt V. Cl. Lucæ Holstenio, qui cum libellum iam dudum cum alijs editioni paratum servat: unde hæc interim amicissimi viri beneficio cum eiusdem versione Latina profero.

ΘΕΑΜΑ ΙΙΙ.

Ὅθεν Ἐφέσῳ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος.

Ὅτῃς Ἀρτέμιδος ναὸς ἐν Ἐφέσῳ μόνος ἐστὶ Θεῶν οἶκος • πεισθήσεται γὰρ ὁ θεασάμενος τὸν τόπον ἐνηλλάχθαι, νῆλ τὸν οὐράνιου τῆς ἀθανασίας κόσμον ἐπὶ γῆς ἀπηχθεῖσθαι. Γίγαντες γὰρ οἱ τῶν Ἀλωέως παίδων οἱ τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνάβασιν ἐργάσαντο, ὅερσι χωννύοντες τὸν οὐ ναὸν, ἀλλ' Ὀλυμπον • ὥστε τῆς μεν ἐπιβολῆς τολμηρότερον εἶναι τὸν πόνον, τοῦ πόνου δὲ τὴν τέχνην • γὰρ ἔδαφος τῆς ὑποκειμένης γῆς λύσας ὁ τεχνίτης, καὶ τὰ βάθη τῶν ὀρυγμάτων καταβιβάσας, εἰς ἄπειρον ἐβάλετο τὸν κατώρυγα θεμεγίωσιν, ὁρῶν λατομίας δαπανήσας εἰς τὰ κατὰ γῆν καλυπτόμενα τῶν ἔργων • Ἐρείσας δὲ τὴν ἀσφάλειαν ἀσάλευτον, καὶ προυποθεῖς τὸν Ἀτλαντα τοῖς βάρσι τῶν μεγλόντων ἐπαπερείδεσθαι, πρῶτον μεν ἔξωθεν ἐβάλετο κρηιοπίδα δεκάβαθμον διεγείρων πρὸς βάσιν μετεωροφανές, καὶ περὶ ... λείπει.

1.23 Vi Miraculum. Templum Dianæ Ephesiæ.

Dianæ Ephesiæ templum unicum est Deorum domicilium: quis enim spectauerit, credet permutatis inuicem locis mundum cælestem immortalium deorum in terras demigrasse. Nam Gigantes, vel Aloïdæ cælum conscendere aggressi aggestis montibus non templum, sed Olympum struxere: ita ut labor inceptum, ars laborem audacia superet. Artifex enim dimoto solo, quod suberat, actisgue in immensam profunditatem fossis fundamenta altioribus cuniculis iecit: ita ut montium lapicidinas operibus subterraneis exbauriret. Sed strato inconcussæ soliditatis firmamento, et præsupposito Atlante ad superincubitura operis pondera sustinenda, principio quidem crepidinem decem graduum extrinsecus posuit, quæ basis eleuationis viceungeretur.

Reliqua deinde huius capitis perierunt, magno sanè damno: haberemus enim exactam totius structuræ descriptionem, qualem in cæteris expressit scriptor antiquissimus, qui ipsum templum haud dubiè viderat ante conflagrationem. Sed quod in Philone temporum iniuria nobis negauit, aliunde resarcire conabor. Ea propter ipsius Templi formam studiosorum oculis exhibere decreui, duplicis nummi beneficio: quorum unus ex metallo pulcherrimo et forma grandiuscula in Musæo Eminentissimi Cardinalis Francisci Barberini asservatur; alter verò ex schedis Jo. Jac. Chiffletii Patritij Bisuntini depromptus est.

Primus ut vides, templum octo columnis instructum cum Dianæ Ephesiæ icuncula repræsentat. In huius priori parte Hadriani vultus est cum hac inscriptione: ΑΥΤ. ΚΑΙΣ. ΑΔΡΙΑΝΟΣ. ΣΕΒ. Hoc idem numisma à Joanne Sambuco mutilum prolatum est. Alter autem nummus appictus templi etiam Ephesini schema, ut literæ circum orbem indicant, ostendit. Quem eò lubentius hic adieci, quòd ambitus exterior templi dispositas circumcirca columnas ostendet, et crepidinem δεκάβαθμον oculis spectandam exhibeat, cuius Philo Byzantius meminit. Ipsius autem tem-

pli exædificatio Ionica est; id quod præter vulgata numismata Vitruvius etiam confirmat his verbis: Primumque ædes Ephesi Dianæ Ionico genere ab Chersiphonte Gnossio, et filio eius Metagene est instituta: quam postea Demetrius ipsius Dianæ servus, et Pænius Ephesius dicuntur perfecisse. Strabo prioris templi architectum Chersiphrona, (fortè pro Chersiphonte) statuit; Chermocratem verò post Herostrati incendium restituisse pronunciant. Constat autem septies idem fuisse restauratum; idque inprimis affirmat Plinius.

Ut autem Templi huius omnium, quæ unquam fuere toto Orbe, celeberrimi, aliqua species è suo funere, imò è suo duplici rogo enitescat, superstites nummos duos in lucem proferimus, templi ipsius ectypo insignitos, quos Auctor noster superius descripsit. Cum tamen, ob eorum exiguam magnitudinem, seu parvitatem, ad exprimendam structuræ elegantiam, Ionicos scilicet modulos, gradus, ambitum, aliæque ad symmetriam spectantia impares sint; universam Templi faciem in maius producere, atque in ampliorum formam redigere, quoad fieri potuit, satius duximus, prout in binis proximis tabulis, Petri Sancti Bartoli stylo graphicè, et concinnè, adumbratam, spectandamque subijcimus. Ad maius verò studiosorum priscae elegantiae oblectamentum, ipsis duobus nummis tertium, et quartum addidimus, Dianæ cultum, et sacra designantes, duobus pariter subsequentiis tabulis expressos, ut una simul juncti nil expetendum oculis relinquant.

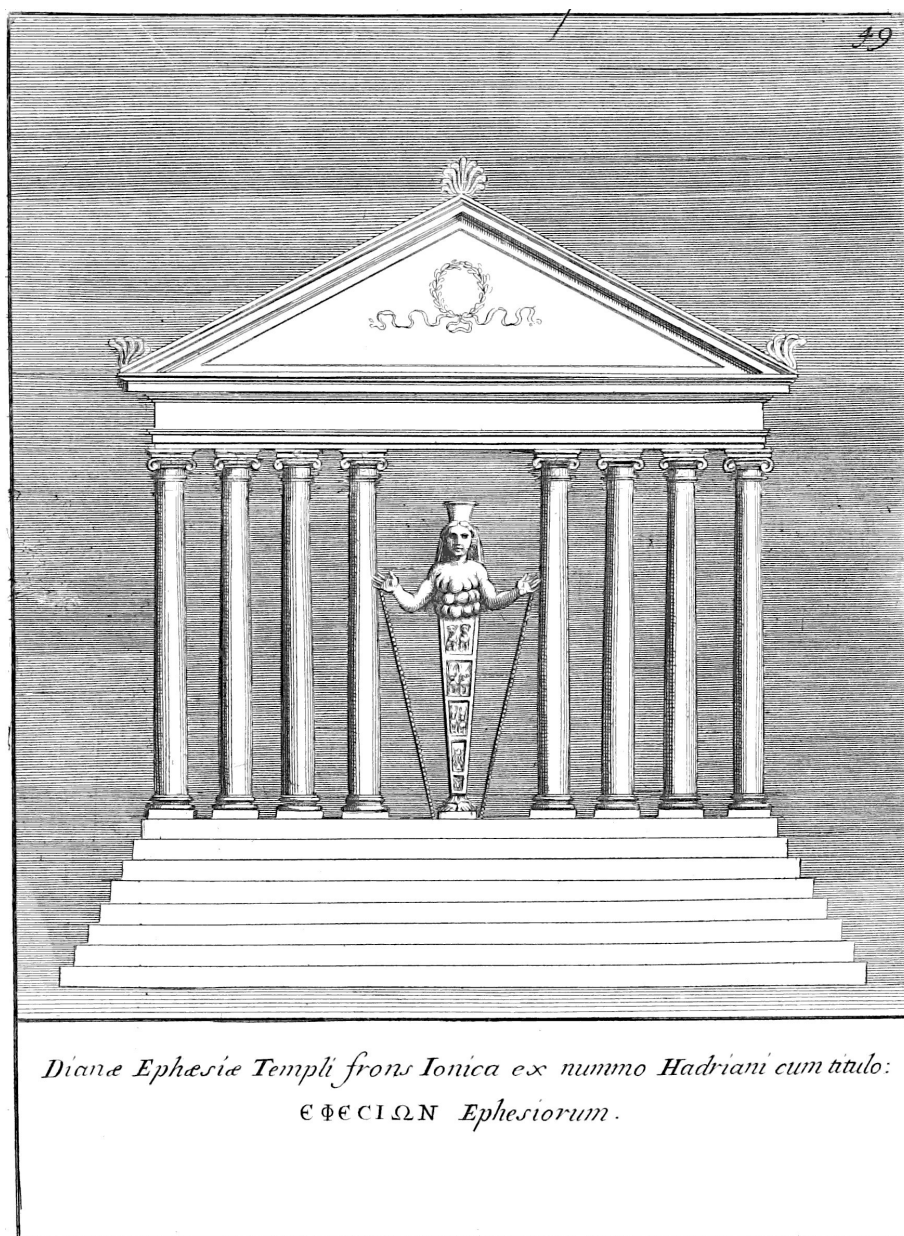
Prima Tabula ex nummo Hadriani, qui in dilissima Barberina Gaza adservatur, templi frontem octo columnis fullam, cum Dianæ icuncula in medio repræsentat, Luna et Sole, pari fratris, et sororis cultu desuper affulgentibus, cum epigraphæ ΕΦΕΣΙΩΝ. Similem Ephesini templi faciem ostendant non tantum Hadriani Nummi, sed et Antonini Pij, et Marci Aurelij ab Ephesijs signati; olim apud Franciscum Gottifredum, nunc in Regio Thesauro Christinæ Augustæ; quorum primus Hadriani coronam in fastigio appictam refert, siue ad ornatum, siue ad cultum, quam nostræ editioni addidimus.

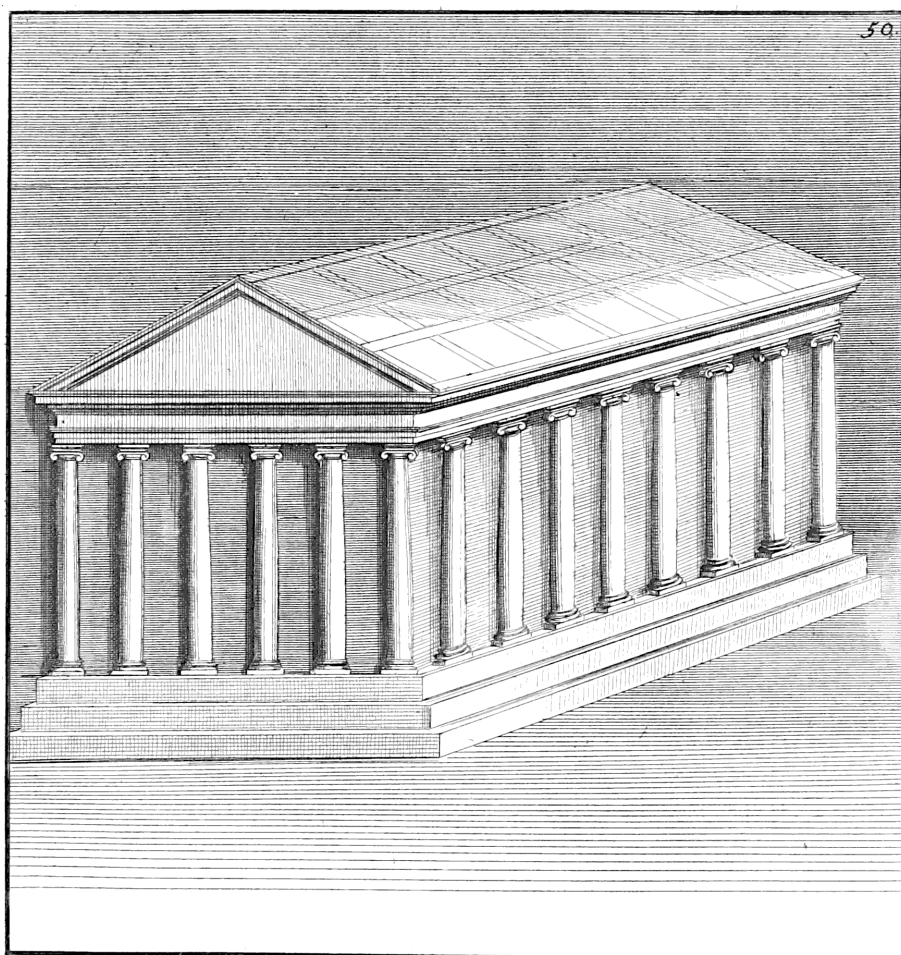
Secunda Tabula ex schedis Chifletianis exteriorem templi ambitum designat cum alis; alæ autem columnæ sunt à lateribus ambientes ædem, de quibus Vitruvius, qui etiam de Ionica eius exædificatione loquitur. Tanta verò Templi huius fuit magnificèntia, et maiestas, ut centum viginti septem columnis fulciretur à singulis Regibus factis, sexaginta pedum altitudine, ex quibus triginta sex celatæ admirationi erant (quales hic Romæ nostras videmus Traianam, et Antoninianam anaglyphico opere insculptas) et has a Regibus factas opinamur. Cætera admiranda ex supra relatæ Auctoribus agnosces, et ex Plinio præcipuè, ac Philone Byzantio, qui crepidinem decem gradibus, basis vice, eleuatam refert, prout in nostris Tabulis observamus.

Tertiæ Tabulæ typus desumptus est ex nummo Caracallæ seu potius Elagabali, ut placet Clariss. Viro Andree Morellio in suo egregio opere, cui titulus est: Specimen Universæ Rei Nummarie antiquæ ex Regio Ludouici Magni Thesauro. Imperatorem laureatum ad tripodem cum patera Sacra Dianæ peragentem refert, juxta templum, siue sacellum tetrastilon, in cuius medio Ephesi-
næ Decæ simulacrum extat, inscripto singulari, ac magnifico titulo ΕΦΕΣΙΩΝ ΜΟΝΩΝ ΑΓΑΣΩΝ ΤΕΤΡΑΚΙ ΝΕΩΚΟΡΩΝ Ephesiorum, qui soli ex omnibus quater Neocori fuere. De quo nummo ipsum Morellium consule.

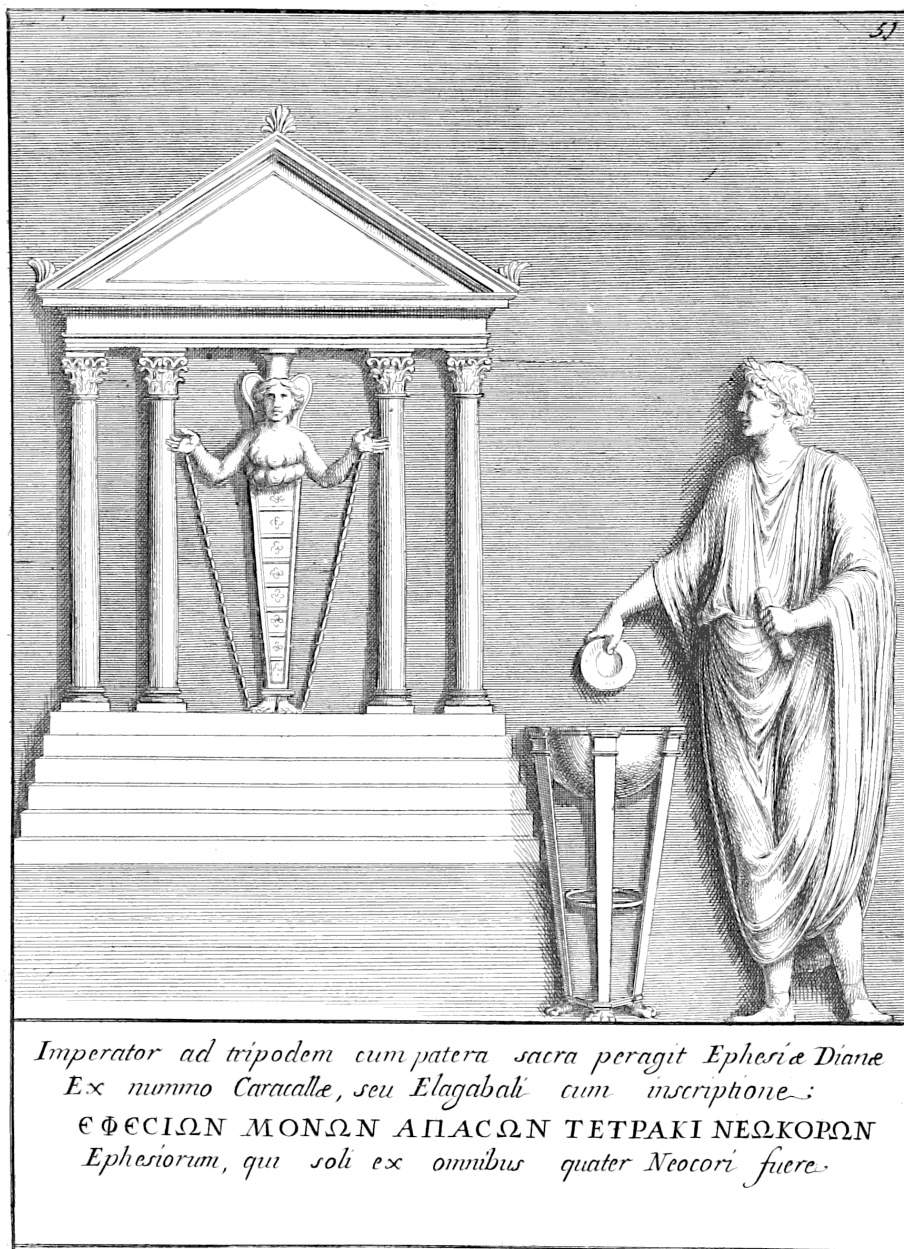
Quarta Tabulæ ex nummo Julæ Domne, Ephesi Urbis Ge-

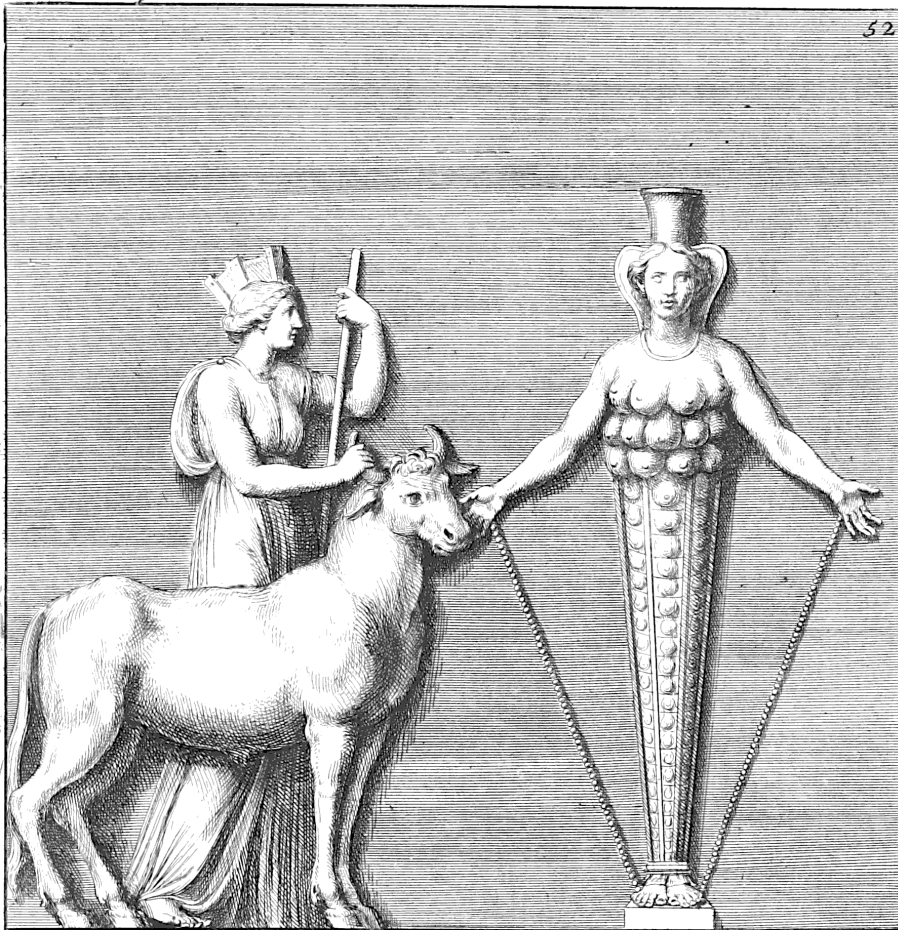
nium, siue malis Amazonem Smyrnam nominæ, Urbis ipsius. conditricem, capite turrato, hastaque armatam repræsentat. Hanc et Reginam, et ipsius Deæ Sacerdotem fuisse tradit Strabo. De Tauro, qui ante Dianæ simulacrum sistitur. Vide supra Bovis symbola, ac mysteria ab Auctore exposita.

*Exterior Dianæ Ephesiæ templi ambitus cū alijs ex num̃o..... cū epigraphæ
ΕΦΕCΙΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ Ephesiorum bis Neocororum.*

*Vrbs Ephesus, siue Amazon Smyrna nomine, Ephesi conditrix, ac
Dianæ Sacerdos Taurum mactandum sistit ante Deæ simulacrū
Ex Nummo Iuliæ Augustæ inscripto:
ΕΦΕΣΙΩΝ ΤΡΙΣ ΝΕΩΚΟΡΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ
Ephesiorum ter Neocororum, et Artemidis seu Dianæ*

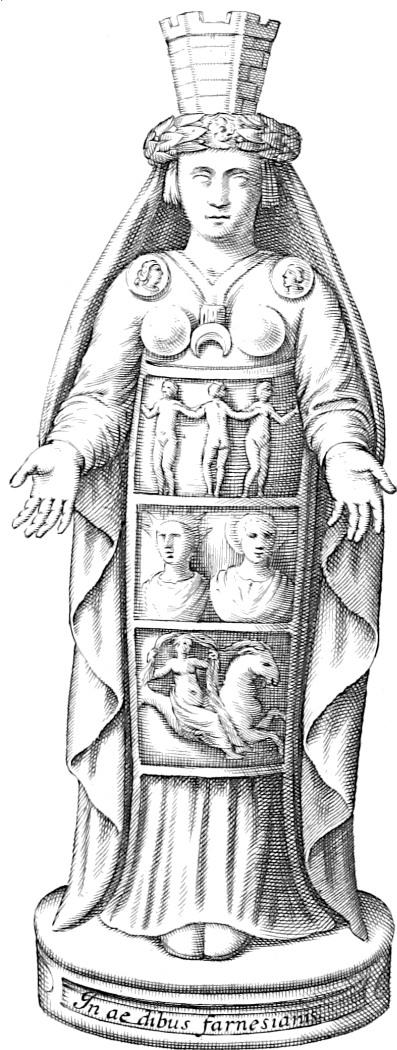
At si tantus fuit in substructione splendor, non minor fuit donariorum opulentia: quorum tanta fuit copia, ut nullum aliud siue divitijs, siue oblationibus cum eo conferri posset. Adde quod ibidem tanquam in arario tutissimo ditissimi quic; thesauros reponebant. Sic Dion orat. 32. *Nostis haud dubie Ephesios, apud quos multae pecuniae privatorum reconditae in Dianae templo non solum Ephesiorum sed et hospitum, et hominum undequaque venientium, partim et populorum, et Regum, deponunt autem omnes securitatis gratias; nemine unquam auso loco inferre iniuriam, tametsi plurima bella gesta sint, civitasque saepius fuerit capta.* Ex quibus lucem accipient verba Laërtij in Xenophonte: *Profectus, inquit, deinde Ephesum, dimidium auri, quod secum tulerat, Magabyzo Dianae Sacerdoti servandum tradidit, quoad reverteretur.* Quanta autem in veneratione olim fuerit hoc fanum, vel hinc argui potest, quod huic uni post omnia templa Asiatica exusla Xerxes Rex Persarum pepercerit: quamvis immensis opibus affluere sciret. Cæterum quidam Herostratus, vel ut alijs placet, Heroastus, ut nominis immortalitatem consequeretur, eodem die, quo Magnus Alexander natus, flammis templum illud vastavit. Cuius incendij meminere Gellius lib. 2. cap. 6. Valerius Maximus lib. 8. cap. 15. et plerique alij: oblitterato autem nomine incendiarij, ab universo Asiae conventu restitutum est. Ac deinceps, ut Julius Capitolinus scribit, usq; ad Gallieni Imperatoris tempora integrum remansit, sub cuius imperio Gothi Asiam invadentibus templum ipsum penitus spoliatum, et incensum est. Sed ante ultimum hoc incendium Nero Ephesinae gazae inhians Xerxis barbariem rabiemque longè superavit. Omnia quippe pretiosa dona, immensam auri argentique vim, et simulacra inde, nec non ex omnibus Achaicis templis abstulit, ut Tacitus lib. 15. testatus est. Huic demum templo haud parvam celebritatem asyli prerogativa conciliauit. Id enim juris habuit, ut qui ad illud confugissent, siue aere alieno obstricti forent, eo solverentur: siue tenerentur servitute, liberi fierent. Idque non

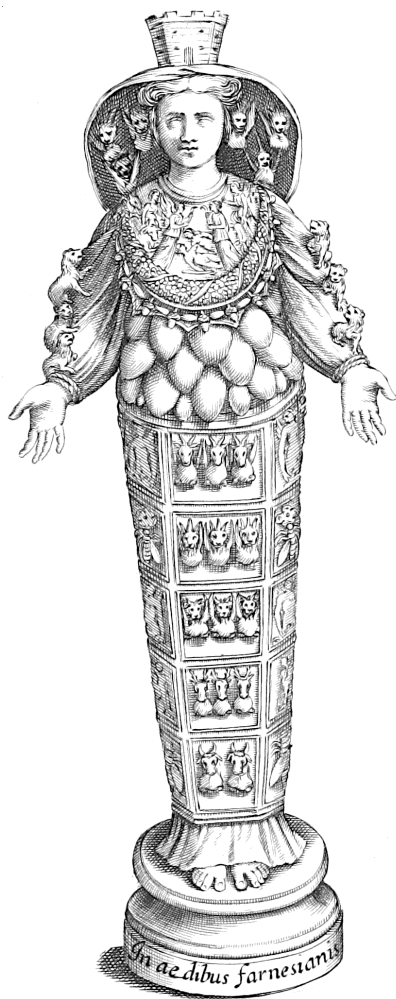
soli templo concessum: sed Alexander etiam ad stadium usque privilegium extendit. Mithridates autem paululum plus spatij addidit. Marcus Antonius maiorem etiam urbis partem comprehendit. Sed postea Augustus, ut flagitiosis impunitatis spes nulla esset, sustulit. Ephesij religionis veræ ignari superstitionis scientissimi omne suum incrementum Dianæ numini ac eius templo acceptum ferebant. At absurdissimis Ephesinæ Theologiæ dogmatibus explosis, falsoque numine repudiato jure maiori gloriari possunt Ephesij, quod Divi Pauli Apostoli trium annorum spatium auditores, miraculorumque, quæ ibi operatus est, testes oculati esse meruerint: quod ipsorum Urbs non ementiti numinis sed divini præconis præsentia illustrata fuerit: qui non inuolucris et ambagibus supremi Dei cultum, ut illi portentosi hierophantæ involuebat: sed solida, et aperta veræ sapientiæ documenta aperte diffundebat. Cuius beneficio Urbs ipsa non iam omnigenum animalium septum et stabulum, sed divini eloquij facta fuit sacrarium, eius inguam eloquij et sapientiæ, quæ non ex superstitionis Aegyptiorum doctrina, sed exlimpidis et salutaribus veri Dei fontibus fluxerat: quæ non illic omnium animantium nutricem; sed omnium parentem et conservatorem verum doceret. Nec minus ad Ephesiorum laudem facit, quod Joannis Apostoli monitis, et cathedra insignes Metropolisque honore decorati fuerint: quod in ea tertia Synodus æcumenica habita Nestorium Verbi incarnati, et Beatæ Mariæ Dei genitricis hostem damnarit, quod denique ipsa Genitrix Dei Maria Urbem illam sua præsentia cohonestarit. Procul igitur, procul Meزابolici et euirati ministri, siquidem puri et integri veræ fidei mystæ Deo vero ibidem servierunt. Huic honor sit, et laus, et gloria in sæcula.

Finis.

1.24 Lector.

Né quid eorum, quæ ad religionem Ephesicæ Dianæ visa sunt pertinere, periret, Signa etiam atque Numismata, quæ ipsius Dianæ insignia non ineptè quis dixerit, excudenda curauimus. Tria Signa prima marmorea in ædibus Farnesiorum seruantur: quartum marmoreum apud Serennissimum Leopoldum Etruriæ Principem: alia duo marmorea apud Leonardum Augustinum Senensem: reliqua in gemmis Camilli Maximi Junioris, atque Leonardi Augustini: quæ sequuntur Numismata ex Ceimeliotheca Barberina promuntur.

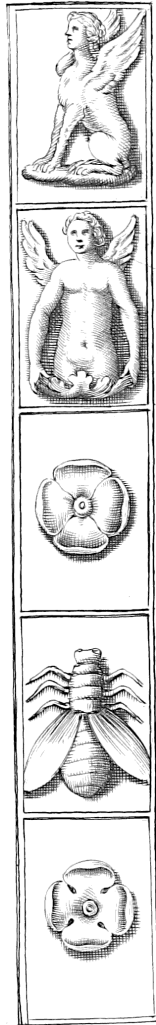

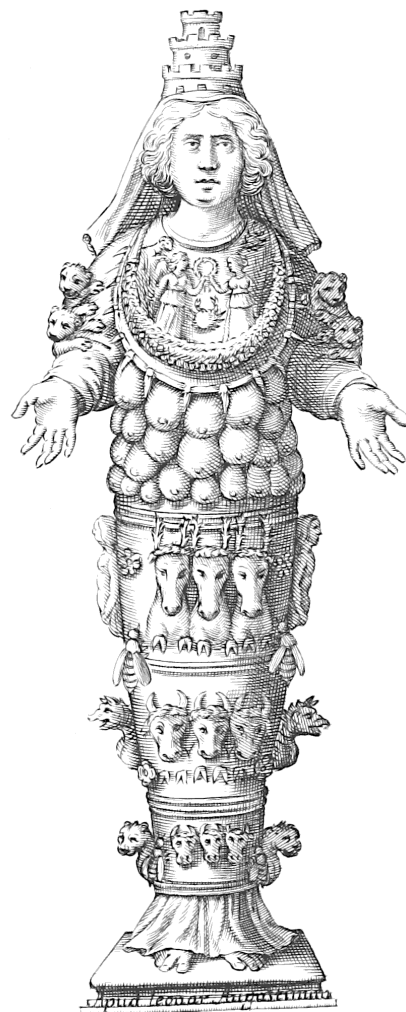

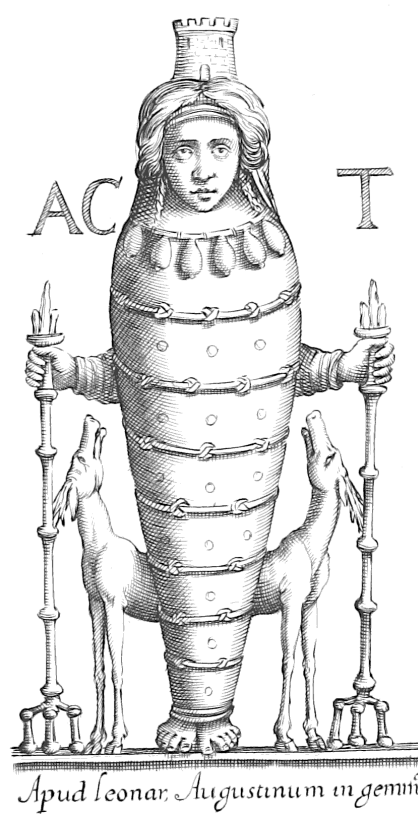
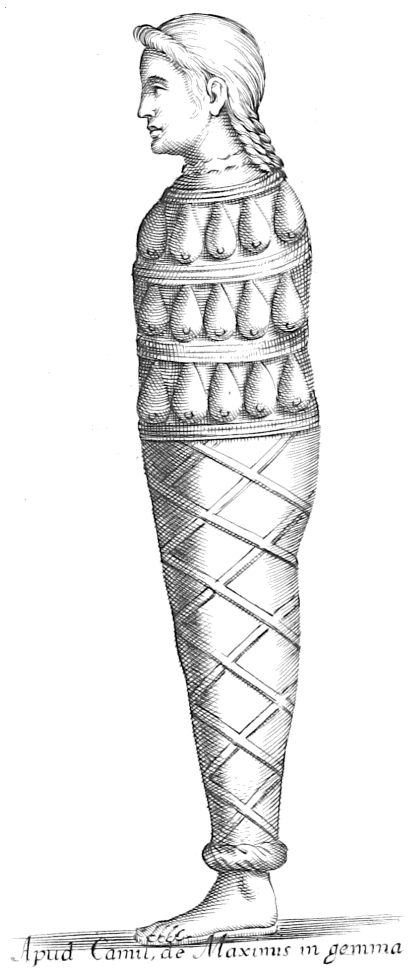
Præcedentis Statuæ Far. encarpus

Præcedens Statue Far. Latus dextrum et sinistrum

2 *Lucae Holstenii Epistola ad Franciscum Cardinalem Barberinum de Fulcris seu verubus Dianæ Ephesicæ simulacro appositis.*

Romæ, apud Joannem Baptistam Bussottum. 1688.

Superiorum Permissu.

Francisco Cardinali Barberino

Optimo Studiorum Patrono.

Lucas Holstenius Fel

Cum eruditum opusculum Claudij Menetreij domestici olim tui, solertissimi rei antiquariæ promicondi, singulari beneficio in publicam lucem proferri jusseris, quo Dianæ Ephesicæ statuas ænigmati reconditis inscriptas luculenter explicauit; non abs re futurum existimaui, si cogitationem de antiquis eiusdem Dianæ numismatis pridem mihi subortam eadem opera ad te deferrem. Feci hoc eò libentius, et excusatius ut spero, quòd argumentum Menetreio intactum, nec ulli Antiquariorum hactenus observatum complectatur. Tui autem judicij hanc scriptionem facio, quòd nemo te rectius intelligat, quàm multiplicem usum accurata antiquitatis cognitio ad reliquum omne studiorum genus ornandum, augendumque præstet. Cum enim recte judicares, nihil in veterum scriptis tam abstrusum, aut obscurum delitescere, quin lucem aliquam à priscis monumentis mutuari possit, ea tibi causa fuit, cur Bibliothecæ, quàm celeberrimam instruxisti, veterum tabularum, signorum, numismatum, et inscriptionum suppellectilem copiosam adiunxeris; ut universam eruditæ antiquitatis memoriam doctorum hominum oculis spectandam subyceres. Nunc rem ipsam cognosce. Nummi veteres Dianæ Ephesicæ effigie signati, quorum nonnullos tabellæ adiunctæ exhibent, eo a statuis

Menetreyi industria productis differunt, quod Deam mammarum pondere onustam fulcris quibusdam siue destinis, quos scipiones nodosos existimes, utringue subrigant. Eaque in re ita constanter consentiunt omnes quotquot vidi, vidi autem quamplurimos, ut simulacrum Ephesium olim eodem modo suffultum fuisse omnino affirmandum putem. Neque vero ea de re nos dubitare permittit Minucij Felicis eruditissimi scriptoris locus, ubi Dianæ Ephesiæ signum mammis multis verubusque extructum commemorat. Sed in loco isto peruertendo Criticorum acumen mirificè hactenus sese exercuit: adeò quidem, ut nisi vindiciæ ex libris et monumentis antiquis opportunè dentur, posthac futurus sit intestabilis. Rem clarius explico, ut quàm infelicitè Felix ab editoribus exceptus, habitusque fuerit, penitus perspiciatur.

Princeps Romana editio a Fausto Sabæo ad Vaticani codicis fidem procurata ita locum, quem dixi exhibet: *Diana interim est allè succincta venatrix; et Ephesia mammis multis et verubus extructa; et Trivia trinis capitibus et multis manibus horrida.* Ita triplex unius Dianæ numen notis, signisque peculiariibus accuratè ex fabulosa Gentilium theologia distinxit eruditus scriptor. Lectionem primæ editionis religiosè servavit Basileensis, et Heidelbergensis Franc. Balduini; tum Romana posterior, quæ ex Fulvii Ursini recensione prodijt; nisi quod coniecturam suam vir accuratissimè doctus margini appingens, non *verubus* sed *uberibus* legendum moneat. Desiderij Heraldii Parisiensis advocati editio duplex deinde Romanam lectionem expressit, sed altera *veribus* una literula mutata pro *verubus* exhibet, ex ipso, ut notat, veteri manuscripto, qui Leonis 10. munificentia ex Vaticana Bibliotheca in regiam migravit. Missus enim fuit codex ille singularis ad Franciscum regem una cum excuso exemplari, quod eius nomini editores Romani inscripserant. Lewis illa mutatio Heraldum perpulit, ut ipse vel *uberibus* cum Ursino, vel *tuberibus* cum Josepho Scaligero legendum censeret; in priorem tamen coniecturam propensior. Et hi quidem coniecturis cate-

nus indulserunt, ut textu Minuciano manus interim abstinerent. At ceteri deinceps non æque fuerunt religiosi. Nam Joannes Uvrouverius, cuius meus, doctrina et iudicio aliquin præclare instructus, Ursini coniecturam ita amplexus est, ut in contextum Minucij pro verissima recipere non dubitaret. Huius exemplum postea Rigaltius Lutetiæ, et nuperrime iterata editione Bataui sunt secuti. Nec parum præsidij huic confidentiæ attulisse videtur Justus Lipsij auctoritas, quem correctionem istam ad Taciti Annal. lib. 3. comprobasse sciebant. Et hi quidem omnes cum presso ustigio Ursini semitam calcassent, diversam institit Geuerhartus Elmenhorstius, homo sane haud indiligens: qui Romanam lectionem mutare non ausus, traiectione verborum locum misere luxavit in editione Hamburgensi maiori, ubi Minucij verba ita deformata leguntur: *Diana interim est altè succincta venatrix verubus exstructa; et Ephesia mammis multis; et Trivia trinīs capitibus etc.* Sed hæc leuiores sunt præ illis, quæ iam ante ad eundem Minucij locum commentus fuerat Petrus Faber, celebris legum antistes, lib. 3. semestr. cap. 3. Is acri disputatione lacesens S. Hieronymum, quod Dianam Ephesiam multimammiam a venatrice, quæ arcum tenet, allegue succincta est, distinxerit; magno quidem sed irritò conatu euincere studet, Cererem mammosam veteres nouisse, Dianam mammosam ignorasse. Ideoque Minucij verba, ne Hieronymi caussam iuuent, distorquendo corrigendoque sic interpolat: *Diana interim est altè succincta venatrix Ephesia; et mammis multis Ceres exstructa.* Atqui hoc est, non deprauatum castigare locum, quod ipse de se prædicat, sed integrum corrumpere. Abstinuisset utique infelici concertatione tantus vir, si Dianæ Ephesicæ signum vetus, aut nummos, vel per transennam inspexisset. Adiungam superioribus celebrem nunc in Gallijs virum, fori huius antiquarij regem, Joan. Tristanum. Is tomo 1. exhibet nummum ΚΑΔΟΗΝΩΝ, siue Caduenorum, (ita enim Stephano, Plinio, sibi que ipsi alibi vocari ostendam) Dianæ Ephesicæ imagine signatum; eique illustrando vexatum Minucij locum

ingenij periculum et ipse facturus adducit. Repudiatis igitur verbis, quam non genuinam Minucij vocem, sed Urvoueryj, omnia alia sentientis, commentum existimat; uberibus quidem legendum censet, sed longè alio quàm cæteri omnes sensu. Etenim cum inter mammas et ubera aut nullum, aut non nisi ineptissimum discrimen à grammaticis statui rectissime perspexisset, ideoque vix sine vitio tautologiam istam accurato, et pressæ dictionis scriptori tribui posse, per quam ingeniosè mammas multas, uberesque Dianæ Ephesiæ de turgidis multoque lacte distentis censuit explicandas. Quo quidem Ursini, et quotquot eius vestigia postea legerunt criticorum depravationem aperte iugulat; Minucij tamen mentem non est assecutus, quod recenti et interpolatæ editioni, quâ usus videtur, fidem temerè adibuerit.

Cæterum istis omnibus in perspicuo Minucij loco oculos, mentemque glaucoma præstrinxit, quod nequaquam exploratum haberent, quo significatu verua antiquis linguæ Latinæ auctoribus propriè dicta acceptaque fuerint. Cum enim assatoria illa, siue transfixoria, ut Papias vocat, quorum in coquina usus est, et quæ in Gallica Minucij interpretatione merito ridet Tristanus, ad Dianam Ephesiam extruendam nihil quidquam facere viderent; non nisi de verutis siue iaculis Dianæ venatricis Minuciana verua accipi explicarique posse uno omnes, quod miror, consensu censuerunt. Unde factum, ut tot summi et incomparabiles viri ad vocem illam interpolandam certatim conspirarint. Ego vero adversus coniuratum agmen verua ista extra vitium esse affirmo, eaque nec Dianæ Ephesiæ, nec Minucio subtrahenda pertendo. Nam verua hæc quibus Dianam suam exstruebant Ephesij, non pila aut veruta sunt, sed fulmenta ferrea oblonga, quæ brachijs supposita totam mammosi pectoris molem sustinebant.

Cum enim antiquissimum hoc signum ad Aegyptiorum simulacrorum instar pedibus esset arctè compressis, tantilla basis superimposito corporis ponderi ferendo impar, adminiculis suffulcienda fuit; quibus subtractis universam molem fatiscere et

collabi necessum erat. Ea fulcra siue sustentacula, quod ex ferro longius producta essent, Minucius propria et eleganti voce verua dixit, non sequioris, quo vixit, sed Augustæi sæculi usum secutus. Nam Glossarium Latinum optimæ notæ, quod in tribus vetustissimis codicibus Vaticanis extat, verua virga et virgulas ferreas interpretatur. Eamque explicationem veram ac genuinam esse res ipsa me docuit: cuius etiam nunc te meminisse arbitror Eminētissime Cardinalis, quod iuxta mecum oculis eam olim usurpaueris. Anni enim sunt, ni fallor, quindecim, cum Jesuitarum societas ad S. Andreæ in Quirinali, dum novæ ædificationis fundamenta moliretur, lapides aliquot Tiburtinos prægrandes ordine quadrato dispositos offenderet: quorum duo ita erant inscripti, uti cum te iubente et amminiculante ex saxo scabro, et male polito excepi.

HÆC. ARCA. INTRA. HANC
DEFINITIONEM. ETPOQUAM
CLAUSA. VERBIS. ET. ARCA. QUAE
EST. INFERIUS. DEDICATA. EST. AB
IMP. CAESARE. DOMITIANO. AUG
GERMANICO EX. VOTO. SUSCEPTO
QUOD. DNU. ERAT. NEGLECTUM. NEC
REDDITUM. INVENIENDUM
ARCENDUM. CAUSA

Cippi illi utroque latere bina foramina, et veruum siue virgarum ferrearum vestigia plumbo circumsususa servabant; quibus olim inter se coniuncti arcam interiorē ita clausērāt, ne aditus vulgò pateret. Ibi tum reipsa perspexi, egregiè falsum esse N. Rigallium hominem naris emunctissimæ, dum ad Finium regundorum scriptores verua ista stipites instar subularum præacutos explicat, quæ nihil acuminis, aut cuspidis habuisse oculis manibusque cognoueram. Eodem vetustatis sensu Marcellus, antiquus rei medicæ auctor, sanguinis profluuiū ex naribus sistendo præscribit cap. 10. *Vertu ferreum candens in aceto adsidue extingue,*

et fumum eius naribus ducito. Quis non videt simpliciter hic et absolute ferri in virgam oblongam producti massam intelligi, qua forma fere omne ferrum rude et infectum vulgo venit.

Verum nihil ad Minucij mentem, et rei de qua agitur illustrationem adferri potest aptius versibus Prudentij ex priori contra Symmachum carmine; quibus geminorum fratrum Castoris et Pollucis simulacra describit eo habitu gestuque, quod tunc in sua sibi æde ad viam sacram visebantur. Versus isti sunt:

*Gemini quoque fratres
Corrupta de matre nothi, Ledeia proles,
Nocturnique equites, celsæ duo numina Romæ
Impendent retinente veru; magnique triumphi
Nuntia sussuso figunt vestigia plumbo.*

Graphice depingit Dioscuros currentium gestu ita effigatos, ut extra perpendiculum et basin prominentes spectantibus non sine horrore, ac metu impendere viderentur. Impendent enim quæ supra caput iamiam casura pendent, ut recte ait Valla. Timor autem, et admiratio apud rude et superstitiosum vulgus religionis opinionem conciliabat. Eum metu poeta Christianus ridet, cum nullum esset ruinæ, aut fugæ periculum; quod veru, hoc est vectis siue uncus ferreus a tergo infixus eos retineret, pedesque basibus applumbati moveri non possent. Duplex hoc retinaculorum genus, quæis numinum simulacra veluti vinculis constricta defigebantur, Arnobius similiter lib. 6. nationibus exprobrat. Si permanendi, inquit, necessitatem patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, quam si eos in basibus ita unci retinent et plumbeæ vinctiones? Utrumque etiam coniungit lex. 2. Dig. de sepulcro violato. Celsus querit, si neque applumbata fuit statua, neque adfixa, an pars monumenti effecta sit, an vero maneat in bonis nostris.

Sed Prudentius quoque Minucij fatum et malam criticorum manum ut experiretur, eiusdem vocabuli non satis recte observata significatio fecit. Unde iam olim in peructustis membranis Vaticanæ bibliothecæ, *retinente solo*, pro *retinente veru*, substitutum videre est: quàm lectionem Aldus, aliique eius fidem secuti expresserunt. Georgius autem Fabricius, cum in suis exemplaribus, *retinente veru* constanter scriptum reperisset, nec tamen proprium vocis usum apud veteres satis haberet perspectum, ad correctionem, sacram criticorum ancoram, confugit. Quocirca cum Dioscuros hastis siue pilis ad decursionem volgò armari sciret, veru hoc ex rudi et obtuso ferro in verutum cuspide spicauit; et interpolata dictione, *impendent*, *retinentque veru*, de suo quo pollebat ingenio procudit: eaque lectio exinde plerasque recentiores editiones insedit. Tantum vero absum eam ut probem, ut contra priscam et genuinam mordicus tueri non dubitem, cum rei ipsius perspicuitate, tum veterum librorum auctoritate fretus: in quibus facile principem statuo codicem præstanrissimum Urbinatis Bibliothecæ, quæ nuper Alexandri Septimi sapientissimi Pontificis immortalis beneficio Vaticanæ accessit; in quo ita scriptum, reperi.

Hæc ad Dianæ Ephesiæ statuas, nummosque veteres illustrandos scripsi ut mutua eorundem ope duo veterum scriptorum loca minus rectè hactenus intellecta à criticorum corruptelis vindicarem: tum verò ut illustri exemplo ostenderem, antiquitatis studium non metiendum inani delectatione, sed suum illi constare fructum si rectè colatur.

Finis.

Nummus Antonini Pii

Commodi

M. Aurelij

Commodi

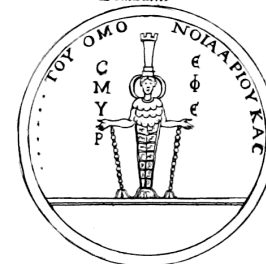
Seueri

Vespasiani

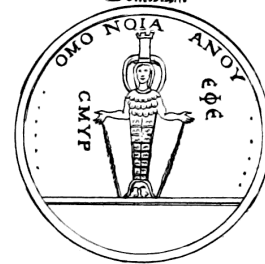
Domitiani

Domitiae

Domitiani

Nummus Domitiani

Domitiani

Gordiani Pii

Sabina

Antonini Pij

Faustina

M. Aurelij

Plotina

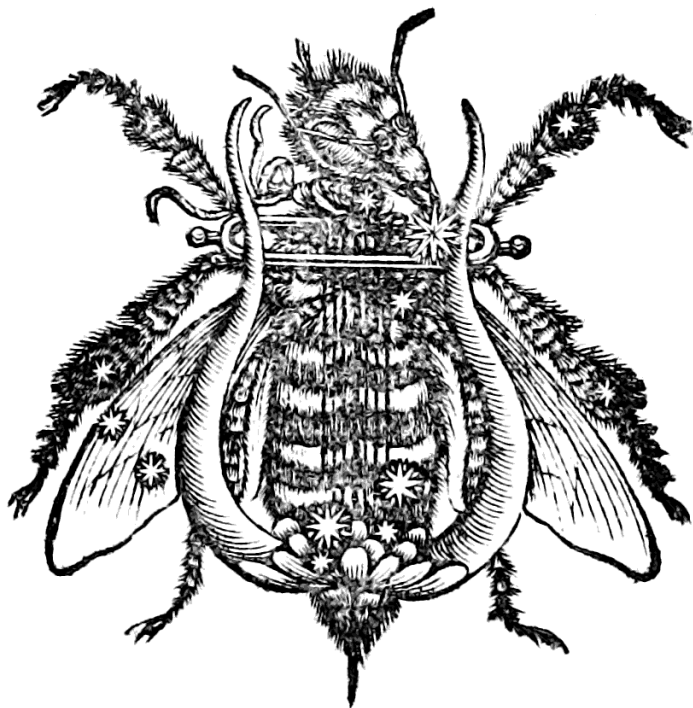
Domitia

3 Jo. Petri Bellorii Notæ in Numismata tum Ephesia, tum Aliarum Urbium Apibus Insignita.

De Ape, ac Lyra

*Aspice dulcis Apis, Lyra dulcis in Astra locantur:
Hæc cantu, illa favis, munus utrumque Deum.*

4 Apum Auspicia.

Eminentiss. ac Reverendiss.
Principi Francisco Barberino Cardinali.

Apum auspicij cæptum absoluendum est opus, Eminentissime Princeps, quibus regnantibus, Roma, atque Christianus orbis universus rores melleos, è cælo cadentes, divinum nectar excepit. Fabula est Prænestæ tuæ fortes, quondam melle nobilitatas: BARBERINAE APES dulcioribus mellificantes favis, nunc sanè nobilitant: fas erit tamen miraculum illud, inter vetera auspicia, ex Cicerone recensere: eo loco ubi nunc fortunæ sita ædes est, mel ex olea fluxisse dicunt, Haruspicesque dixisse summa nobilitate illas sortes futuras. Quid de Platonis, ac Pindari infantia? fama est quoque vagientis Jovis ore mellificasse Apes nutrices, regnique eius augures extitisse:

Dictæo Regem cæli pauere sub antro.

Justinus de Hierone: parvulum, et humanæ opis indigentem, Apes congesto circa jacentem melle, multis diebus aluere, ob quam rem responso Haruspicum admonitus pater, qui Regnum infantis portendi caneant, puerum recolligit, omnique studio ad spem maiestatis, quæ promittebatur instituit. Apes Antonini statuis insidentes eidem Imperatori futuro augures fuerunt. Capitolinus: eius statuas in omni Hetruria examen Apum replevit: quare Artemidorus: Apes insidentes capitibus significant futuros duces atque Imperatores. Dionysio quoque examen Apum considens in equi juba, Imperij, fuit præsagium. Aelianus: Cum apprebenderet eius jubam ad ascendendum, Apum examen continuo manum circumdedisse, atque de his interroganti, respondisse Dionysio, Galeotas Monarchiam ea re præsignificari. Apes sedisse in castris Drusi Imperatoris memorat Plinius: cum prosperrimè

pugnatum apud Arbalonem est Julianus Episcopus de Uvamba in Hispaniæ Rege: hic regio iam cultu conspicuus ante altare divinum consistens, ex more fidem populis tradidit, deinde curvatis genibus, oleum benedictionis, per sacri Quirici Pontificis manus, vertici eius refunditur: et benedictionis copia exhibetur; ubi statim signum hoc salutis enituit: namque mox è vertice ipso, uti oleum ipsum perfusum fuerat, evaporatio quædam fumo similis, in modum columnæ sese crexit, et ex capite ipso Apis visa est prosilysse, et aeris alta petysse, quæ, utique signum fuit securæ felicitatis. et Rodericus Toletanus: Visa est Apis deius capite prosilysse, et ad cælos continuò euolasse: et qui diligentius cogitabant, intelligebant, per eum Gothorum regnum feliciter exaltandum, et in pacis dulcedine gubernandum. His Childerici Francorum Regis regias Apes subnectam, quas desumpsimus ex Jo. Jacobi Chiffletij eruditissimis commentarijs in eiusdem Regis Anastasim, siue Thesaurum sepulcralem Tornaci Nerviorum effossum. Inter cimeliorum reliquias, Apes supra tercentæ inuentæ sunt, quondam Francorum Regum insignia, postea in Lilia (quæ nunc sunt) commutatæ. Multa ad probandum Chiffletius adducit argumenta: Apes aureæ, aurea Lilia: cælestia Lilia, cælestes Apes: Lilia in æthere pinguntur, Apum campus æther: Liliū Regium flos, Apes Regiæ. Quemadmodum ergo regalia Childerici antiquitus aureæ insignibant Apes, expansis alis, veluti ab æthere deductæ, sic aurea modò in æthere ipso splendent Lilia, Apes ipsas deciduas imitantia. Cæterum post Childericum Regem, symbolicas Apes primus palam usurpavit Ludovicus 12 Rex Francorum stirpe Valesius. Jo. Baptista Mantuanus de triumphali eius introitu in Civitatem Genuensem anno 1507 ita cecinit:

*In medio Rex victor egro sublimis in alto
 Murice conspicuus, rutilanti splendidus auro
 Signabatur Apum sparsim toga tota figuris;
 Cumque Apibus Regnator Apum fulgebat in ostro.*

Henricus 3 Rex Valesiorum postremus iisdem Apum impressa typis, bina edidit numismata: alterum argenteum hoc præfert lemma *PLEBIS AMOR REGIS CUSTODIA*: alterum aureum: *REGI INCOLUMI MENS OMNIBUS UNA*. Postremò Henricus 4 Rex Borboniorum primus anno 1608 aureum numisma eudit cum Apibus Regem suu stipantibus, et hoc symbolo *AMORE NON TERROR*.

Hinc cætera inter animantia, Apes tantum Regem suum summo studio, summaque veneratione prosequuntur: hinc regias Imperatoribus futuris extruunt amplas, magnificas, separatasque domos: hinc celsior regibus ipsis in fronte macula, quodam diademate candicans: ut Plinius, et Virgilius diligentissimè speculantur:

*Præterea Regem non sic Aegyptus, et ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant; Rege incolumi mens omnibus una est.*

Et ut Medus ille, Cyrum Apum Regi comparando: mirificus eis amor erga principem.

Nec tantum Regna, et Imperia, verum etià Heroas, et divinitatem portendi ab Apibus traditum est. Herodianus: *Onesilo contigit divinitas, eique sacrificia quot annis sunt institutas; propterea quod in eius defuncti caput Apes mel cogessissent.*

*His quidem signis, atque hæc exempla sequuti
Esse Apibus partem divinæ mentis, et haustus
Aetherios dixerunt.*

Sed iam in Hymetto, sacra litauit, Eminentissime Princeps, nunc Apes tuas, in Heliconiis Musarum collibus, omni genere doctrinæ virentibus, immortalis tymo, ac rore, depastas colo; solemnemque tuum illum in literas, ac literatos, tutelarem genium veneror, quibus, et dulcissima mella instillas, et favos. Patere

verò Apes ipsas, argumento, auspicioque regias, humili me, rudique stylo, complexum: patere, auspiciis ipsis, me nomini tuo vota nuncupasse, cui dudum obsequium omne meum, et cultum deuoui.

Emin. Tuæ

Observantiss. humillimusq; seruus Jo. Petrus Bellorius.

TABVLA I

Tabula 1.

1. Apis Dianæ symbolum. Exaduerso: ΕΦ. ΕΦΕΣΙΩΝ Ephesiorum. Lyra Apollinem refert. Porro hi salutare Dii iisdem titulis, et pari veneratione colebantur; omniumque primi Ephesii (Deli fabula repudiata) Apollinem, ac Dianam apud se natos gloriabantur. Tacit. Ann. l. 3. Primi omnium Ephesii adiere memorantes, non ut vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos, esse apud se Cenciū amnem, lucum Ortygiā, ubi Latonam partu grauidam, et Olex quæ tum etiam maneat, adnixam edidisse ea numina. Ephesius præterea celebris cultus fuit Larissæi Apollinis, cuius templum, in ipsorum agro commemorat Strabo. Multiplex verò est ratio, qua Apis Ephesiæ Artemidi consecratur; namque illa virginitatem colit, rorem Lunæ ex floribus legit; atque Ephesinæ Cereri summoperè grata est, ut Menetreius adnotauit in Apis hierogrammatismo, et infra ex alijs Ephesiorum nummis, eodem hieroglyphico insignitis abundè patebit.
2. ΕΦ. Ephesiorum. Apis, ut in superiori nummo; exaduerso: ΜΕΝΙΠΠΙΟΣ Menippus, et Ceruus animal Dianæ venatrici dicatum: quare ipsa Dea Elaphica Homero ἐλαφιβόλος, et Euripidi ἐλαφροκτόνος, seu Ceruicida fuit cognominata. Libanius or. 32. asserit Ephesiorum moris fuisse Ceruam insculpere suis nummis, ob beneficia in ipsos à Diana collata. Apud Ephesios etiam nummus Ceruam expressam fert, pro remuneratione magnorum Deæ beneficiorum. De Palma arbore in sequentis tabulæ 5 nummo infra dicendum.
3. ΕΦ. Ephesiorum ΕΥΚΡΙΤΟΥ Eucriti. Nomen Græcum, quod diversum in diversis nummis Ephesiorum legitur, sine dubio, eius est, qui summo cum honore, Dianæ templo, sacrisque præerat; siue ille Asiarches, (ut quidam existimant)

siue potius Grammateus fuerit; utriusque enim mentio ex-
lat in actis Apostolorum cap. 19. ubi de huius templi,
numinisque cultu, ac veneratione agitur. Nam scribæ siue
Grammateos magna isthic conspicitur auctoritas, in repri-
mendo populi impetu, et seditione, religionis causâ, exorta,
sedanda. Apuleius quoque l. 11. inter Asiaticos Sacerdotes,
unum præcipue Grammatea dictum commemorat. Ad hæc
in nummis antiquis Grammateos tanquam præcipui Magi-
stratus nomen legitur; Asiarcham verò non Prouinciæ Præ-
fecturam, sed præcipui Sacerdotij munus gessisse, eruditè
admodum summi viri, et antiquitatis universæ peritissimi
Antonius Augustinus ad Modestinum de Excusat; et Jaco-
bus Cuiacius ad l. 1. responsorum Papiniani iam pridem
docuerunt; præerat siquidem Asiæ Communi bus Sacris, Lu-
dis, ac publicis Conuentibus. Nummos verò, nec dum editos
ab alijs, quò rariores, eo libentius hisce notis atteximus ex
Gotifrediano Museo, nunc Augustæ Christianæ Reginae.

Nummus Triumvirorum ΕΦ. ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΓΡΑΜ. ΓΛΑΥ-
ΚΩΝ. ΕΥΘΥΚΡΑΤΗΣ Ephesiorum Archiereus Gramma-
teus Glaucion Euthyrates. Hic idem primus flamen, et
Grammateus fuisse videtur.

Nummus M. Aurelij ΕΠΙ. ΕΥΑΡΕΣΤΟΥ ΓΡΑ. ΤΡΑΛ-
ΛΙΑΝΩΝ. Sub Euaresto Grammateo Trallianorum. Asi-
archam autem nummus Smyrnenesium refert ΕΠΙ. Μ. ΑΥΡ.
ΤΕΡΤΙΟΥ. ΑΣΙΑΡΧΟΥ. ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ Α-
ΣΙΑΣ. Sub Marco Aurelio Tertio Ascarcha Smyrnenesium
Principum Asiæ.

Et nummus Bassiani Antonini Α. ΑΙΑ. ΠΙΓΡΗΣ. ΑΣΙΑΡ-
ΧΗΣ. Γ. ΑΝΕΘΗΚΕΝ. ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ. ΝΕΩΣΣΕΡΩΝ. L.
Ael. Pigres Asiarcha 3 posuit Laodicensium Neocororum.

4. Caput laureatum, alatum Victoriæ est, sin malis Mercurij,
et Apollinis unitatem, et connexionem, in ipso exprimi. Ho-

rum numinum communem aram, in templo Jovis Olympii fuisse tradit Pausanias, ac de Mercurio Sole plura docet Macrobius, et ex eo, aliisque Aleander. Tridentis, et Apis notæ indicant nummum ipsum cūsum in aliqua Sicilia, aut mari adiacenti civitate: quod enim fit in marinis locis præstantius mel esse Plinius observat, et infra patebit ex alijs nummis Apis emblemate decoratis, ad indicandam mellifluam, felicemque regionis ubertatem. In adversa nummi parte quadriga impressa est, cum Victoria, et litteris: L. M. L. BRVST, de quo consule Fulvium Ursinum.

5. Romæ caput galctum, cum notæ 10 quæ denarii notæ est: exadverso Apis, de qua in antecedenti nummo. Biga, et quadriga celebritatem ludorum designat: unde bigati, et quadrigati.
6. Apollinis caput laureatum, cum Apis, ac tridentis notæ, ut in 4 superiori nummo extra urbem cuso. Adiecta est littera K singularis, quemadmodum nummi alij, duplici, vel unica littera signati reperiuntur, ut KOPΑΣ, per unicum K adnotatur. In altero huius denarii latere P. CREPVSST. IIIIXX. inscriptum est, quem Crepusium Triumvirum monetæ cundendæ fuisse Ursinus autumat. Eques hastatus victor Celeste, siue desultorio egro videtur, siue Crepusiorum aliquis Equestri Statua donatus, ex eiusdem Ursini sententia.

TABVLA II

Tabula 2.

1. Caput caprina pelle velatum Junonem Sospitam præfert, quæ Lanuvij colebatur: de ipsa Ovidius l. 6. fast. et Cic. pro Murena, et lib. 1. de leg. Tam hercle (inquit) quam tibi illam nostram sospitam, quam tu nunquam, ne in somnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. Pegasus, qui in altero latere impressus est, Syracusis, nummum fuisse cusum demonstrat; cuius urbis Pegasus fuit insigne, quemadmodum Apes in Syracusis, alijsque Sicularum Urbium, nummis exhibentur. L. PAPI. Lucius Papius Triumvir fuit monetalis, qui ut Papiam gentem Lanuvio oriundam indicaret, Lanuvina Junonis simulacrum in denarijs expressit.
2. ΝΕΣΠΟΛΙΤΗΣ. Neapolis. Bos humano ore conspicuus Hebo est Neapolitanae præcipuum, aliarumque Campaniae, et Siciliae Urbium tutelare numen: de quo Macrobius: Apollinem, Liberumque unum, eundemque Deum esse probans: Item liberi patris simulacra partim puerili ætate, partim iuuenili fingunt. Præterea barbata specie, senili quoque, ut Græci eius, quem Bacchanteam, item quem Brissæa, appellant, et ut in Campania Neapolitani celebrant Hebona cognominantes. Eiusdem numinis ratio, et figura, promissa barba, ad radiorum similitudinem, virtutem Solis in terrena demonstrat. Victoria quæ super Hebonis caput coronam præfert, Ludorum Quinquennialium celebritatem appingit, de quibus Strabo l. 5. Neapolim ipsam describens. Hoc tempore sacrum Quinquennale certamen, Musicum, et Gymnicum, per aliquot dies agitur, ludis Græcorum nobilissimis æmulum. Apis Campani mellis est index; Campania etenim, ob rosarum, florumque præstantiam præcipue commendatur. Muliebre caput exadverso impressum Cererem, seu Dianam representat, cum in alijs nummis similibus legatur ΑΡΤ. Artemis,

quæ Diana est Lucina, ut conyćere licet ex pusilla imagine,
retro facem præferente.

3. ΕΦ. ΣΚΩΠΙ. *Epesium Scopi*: in auverso latere ΚΗΡΙΑΙ.
ΕΩΑΣ. ΠΡΟΣ. ΠΑΛΤΡΙΝ. *Cerificantes orientalis ad Pa-*
lurin, quem siue montem, siue flumen esse credi potest, sed
felicioribus ingenyis diuinandi locum relinguimus.
4. *Apis* ab uno, ab alio latere *Formicæ* binæ: nummus est, siue
tessera plumbea sine literis, sedulitatis, et industrie symbo-
lum continet *Apem*, et *Formicam*, quo etiam ipsæ sacræ
literæ utuntur, ut *Virgilium Juvenalem*, aliosque transeam,
Phocilides.

*Nil bene, si desit, geritur, sudorque, laborque,
Non ipsisque Deis: virtus sudore iuuatur.
Victum desertis antris, telluris egentes
Formicæ vadunt, redeuntque per inuia, quando
Desectæ campis, complent, nunc horrea fruges,
Hordea conuectant tritici, vel grana labore
Assiduo, sequiturque ferens sua dona ferentem.
Inque hyemem victum proprium de messe reponunt.
Impigrum, paruumque genus, inultique laboris
Tractat APIS studiosa suum, prudensque laborem,
Siue cauæ in petra speleo, in arundinibusue,
Stat in ventre caui, jucundo Roboris antro
Floribus efficiens, bene olentia cerea tecta.*

*Sanctus Paulinus ep. 30. Quantum de rure ad eruditione
animæ trahi possit, ipsa rerum opifex Sapientia docet, cum
sectatores suos ad Formicam, et Apem mittat, quæ utraque
ruris animalia sunt: illa de frugibus vitæ prouida, et ista
de floribus mellis operaria.*

-
5. ΕΦ. Ephesiorum. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Demetrius. Palma arbor, in hoc alijsque Ephesys nummis signata, Latonæ partum, ac Dianæ natale testatur, ut præter Homerum, Theognis poeta Latonam parturientem Apollinem, et Dianam, palmam manibus fuisse complexam canit. Erat apud Ephesum lucus Ortygia, ubi Latona partu gravida Dianam edidit; Apollinem tamen in Delo natum canit Homerus hym. in Apol.

*Salve o beata Latona, quoniam peperisti præclaros
liberos,
Apollinemque regem, et Dianam sagittis lætam:
Hanc quidem in Ortygia, illum verò aspera in Delo.
Inclinata ad longum montem, et Cynthium collem
Juxta Palmam.*

Pausanias l. 7. cap. 9. Palmas in Ionia nasci affirmat, Ionumque regionem cæli clementia frui, quod idem colligitur etiam ex Strabone l. 14. et ex Dionysio Periegete. Apud Franciscum Gottifledum U. C. Extat Gordiani nummus, cum Diana Ephesia in naui, cuius prore Imperator insistent, coronam eius capiti imponit cum epigraphæ ab uno latere ΑΥΤ. Κ. Μ. ΑΝΤ. ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ. Imperator Cæsar Marcus Antonius Gordianus ab alio ΕΦΕΣΙΟΝ ΚΑΙ. ΑΛΕΧΑΝΔΡΕΩΝ. ΟΜΟΝΟΙΑ. Ephessorum, et Alexandrinorum concordia. Ex quo posset conijci Palmam Alexandricæ symbolum esse, cum Dianæ Ephesicæ simulacrum tot hieroglyphicis insigne ab Isiacis Hierophantis ex Aegypto in Ioniam traductum videatur.

6. Μ. ΟΠΕΛ. ΑΝΤ. ΔΙΑΔΟΥΜ. Κ. Marcus Opellius Antoninus Diadumenianus Cæsar ΕΦ. Ephesiorum. Alter nummus, in honorem patris Macrini, ab Ephesys fuit cusus, cum literis ΕΦΕΣΙΟΝ ΠΡΩΤΩΝ. ΑΣΙΑΣ. Ephesiorum Principi-

*pum Asiæ, ob aliquod beneficium in Ephesios ab Imperatore
collatum.*

TABVLA III

Tabula 3.

1. Caput Lysimachi diademate, atque arietinis cornibus exornatum, quæ Regum Macedonum erant insignia, ad imitationem Alexandri Magni, qui Jovis Ammonis filius haberi, et cognominari voluit. In aversa parte nummi appicta est, imago Palladis victricis, cum literis ΒΑΣΙΛΕΩΣ. ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. ΛΥΣΙΜΑΧΕΩΝ. Regis Lysimachi Lysimachensium, in memoriam Regis ipsius Urbis conditoris. Fuit Lysimachia celebris civitas, in Thraciæ Cherronensi faucibus.
2. Caput laurea redimitum Phileteri est, ludrico certamine victoris. In aversa parte inscriptum est: ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΥ Phileteri. Hic Eunucus Lysimachi, eiusdem thesauris, Pergamogque urbe validissima potitus, Attalicorum Regum fuit auctor, ut fusè narrat Strabo. Pallas victrix coronam præfert, quemadmodum in antecedenti nummo, et Lysimachicæ cusum denarium ostenditur, ut ex nota M. quæ in tres literas dividitur ΛΥΣ Lysimachensium.
3. ΑΡΚΑΔΙΩΝ ΔΗΜΩΣ Arcadum populus Caput laureatum Lycei Jovis est simulacrum: Arcades enim ab Jove genus ducere, ipsumque in Lyceo monte educatum asserebant. Aquila Jovis aliger est, infra quam Apis cernitur mellifluæ regionis argumentum. Cusus fuit hic nummus ab Arcadum populis, fortasse Megalopoli, sic enim vocabant magnam Urbem, in quam coierant aliæ Urbes Arcadiæ.
4. ΒΡΕΤΙΩΝ Brutiorum. Jupiter hastæ innixus pedem super columnæ epistylium tenet: ab alio latere, caput Junonis apparet, cum Apis tessera in feracissimo regionis agro. Juno autem hæc, sine dubio, Lacinia est, cuius templum celebre, propè Eotronem exstabat, sanctum omnibus circa populis, ut ait Livius lib. 24.

-
5. ΔΥΡ. ΣΤΡΑΤΩΝΟΣ. *Hic, et sequentes nummi ΔΥΡ. syllaba inscripti*
ΔΥΡΡΑΧΙΩΝ *Dyrrachium. notant. Stephanus hanc Urbem Illyricam, antea Epidamnium dictam memorat ab Epidamno heroe. Strabo sic: Epidamnus à Corcyrræis condita, quæ nunc à peninsula, cui imposita est, nomen Dyrrachy tenet. Figura quadrata ad similitudinem arcæ structa conspicitur ΣΤΡΑΤΩΝΟΣ nomen est Prætoris, sicuti ΑΛΚΑΙΟΣ Alcæus, alterius magistratum gerentem notat. Boves præcipue magnos fert Epirotica terra, quas Pyrricas vocant, ipsisque laudem maximam auctores tribuunt, quare Bos cum lactente Vitulo, impressa est in denario, ad indicandam quoque agri fertilitatem; ac pari emblemate Apis mellis copiam præbet, ut sequenti Tabula clarius patebit, ex alucarÿs, in consimili numismate insculptis.*
6. ΕΦ. Εφεσίων ΑΡΜΟΝΙΟΥ *Armonÿ. Cereus, et Palma, de quibus in precedentibus.*

TABVLA IV

Tabula 4.

1. ΔΕΛΦΟΥ *Delphi*. Semicapra in hoc nummo signata est, fortè quod hoc animal primum oraculum Delphicum manifestauerit ut notat Ludouicus Nonius, Diodori nixus auctoritate. Tradit etiam Pausanias in Phocicis Cleoneos pestilentia laborantes, oraculi monitu, sole primum Oriente, Caprum immolasse, ac sedata lue, æneum Caprum Apollini Delphico obtulisse. Phæetra Pythij Apollinis insigne est Pythionem iaculantis, in cuius honorem Peana instituta sunt. Apis Dianæ dicata est, ipsamque Ephesinam Deam designare videtur. Sed fortè Apum aliud extat argumentum; quippe proditum est ædiculam Delphici Apollinis ab Apibus è cera, et pinnulis fuisse compactam, ut Pausanias refert ΞΕΝΟΦΑΝΗΣ *Xenophanis Delphici Pretoris nomen est*.
2. ΔΥΡ. ΟΒΡΥΜΟΥ *Dyrrachium Obrimi*. De hac urbe in antecedenti Tabula dictum est. In aversa nummi facie, alucaria bina, totidemque Apum examina appicta sunt, quæ dubio procul, feracissimi, et ditissimi agri ubertatem indicant. Nam præter Bovem, et lactentem Vitulum in singulis Dyrrachij nummis; siue arista, siue botrus vire, siue aratrum impressum est. Præ cæteris verò Dyrrachiensis ager, mellis divitijs, et Apum gloria sese efferebat, ut in hoc, aliisque nummis, mellifluo stemmate decoratis.
3. ΔΥΡ. ΔΑΜΗΝΟΣ *Dyrrachium Daminus*, exadverso ΦΙΛΩΝ *Philo*. Spica, et Apis ubertatis symbola sunt, ut in antecedenti nummo adnotatum est.
4. M. PLATORIVS. CESTVS. Sortis, siue Fortunæ simulacrum cum tessera SORS. Denarium hunc extra Urbem cusum suspicari possumus, quod Apis in eo sit impressa. Non omittam felix mellis præsagium de Prænestinis sortibus, de quo Cicero l. 2. de Div. Eo loco ubi nunc fortunæ sita

*ædes est, mel ex olea fluxisse dicunt, haruspicesque dixisse,
summa nobilitate illas sortes futuras.*

5. ΒΟΙΩΤΩΝ Boeotum. Apis, et Ceruus Ephesiæ Dianæ
stemmaſta sunt. Eiusdem Decæ fanum in Boetia exſtitisse
credibile est, ad eius quod Ephesi erat, exemplar constructum,
ut in alijs permultis Græciæ civitatibus.
6. ΔΕΛΦΩΝ Delphorum, ut in nummo ante adnotato.

TABVLA V

Tabula 5.

1. ΕΨΚΠΙΤΟΨ *Eucriti*. Stet Ceruus ad Palmam, eodem nomine, quo tertius prime Tabulae Ephesius nummus inscriptus est. Aversa facies Apem in laurea corona praefert, in Pythys Ephesii victoris index, siue argumentum est solemnium ipsius Deae sacrorum. Refert quippe Macrobius ex Alexandro Aetolo, quanto studio populus Ephesius, dedicato templo, Dianae curauerit, praemijs propositis, ut qui tunc erant Poetae ingeniosissimi, in Deam carmina diversa componerent.
2. ΜΕΣΣΑΝΙΩΝ *Messanensium*. Lepus in plerisque Messanae nummis impressus est, eiusdem Urbis animal insigne. Apis designat mellis praestantiam, qua plurimum Sicilia à Plinio commendatur. Rheda iunctis Mulis acta, sacros ludos repraesentat, de quibus Pausanias. Inter rhedarum, et carpentorum aurigas tantum interest, quod his alia sunt insignia, et masculos equos agitant: rhedam trahebant Muli iugales bini, inuento neque eleganti, neque prisco. Agesias victor curru Mularum in Olympijs à Pindaro laudatur.
3. ΕΦ. ΕΘΠΙΣΚΟΣ *Ephesiorum Choriscus*.
4. ΑΠΤΑ *Apta*. Quid hoc nominis sit, aut quo referendum, pro certo affirmare non ausim; si tamen loci, aut civitatis alicuius nomen existimemus, non aliam quam Aptam Juliam deinde cognominatam Coloniam, in Provincia Narbonensi, non longe supra Massiliam, et Aquas Sextias sitam reperio. Cuius suspicionis causam duplicem habeo; primum quod civitates illae Graecae originis, nummos quoque suos Graecis literis inscripserint; tum verò quod omnis illa Galliae, et Hispaniae ora Dianae Ephesiae cultum à Massiliensibus Ionum Asiaticorum colonis acceperint, ut Strabo non uno loco indicavit. De hac Aptà Julia Colonia à Julio Caesare deducta in Provincia: vide Jacobum Sponium in suo eruditissimo

opere, cui titulus est *Miscellanea Eruditæ Antiquitatis*, duas
afferens Inscriptiones eiusdem Colonie.

5. META. *Metapontinorum* ex celebri magnæ Græciæ civitate
Metaponto, quos genus ab Heraclidis duxisse hic nummus
indicat: in cuius larere averso legitur ΗΡΑΚΛΕΙΔΩΝ
Heraclidarum. Sita fuit in ubere regione melle, et frugibus
nobili, ut *Apis*, et *Arista* indicant. Caput galeatum alatum
imago est *Metabi Herois*, huius Urbis conditoris, de quo
Stephanus, et alij ad principium *Vellej Paterculi*.
6. ΕΦ. ΝΙΚΟΛΟΞΟΨ *Ephesiorum Nicolochi*.

TABVLA VI

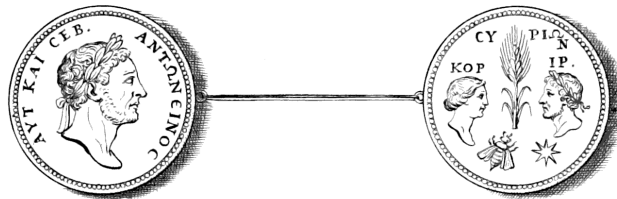

Tabula 6.

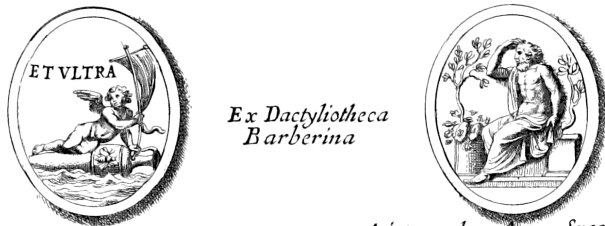
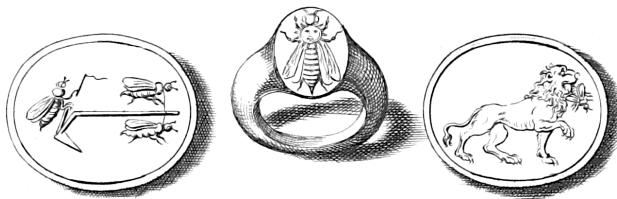
1. ME. *Megarensium* interpretandum opinior cum Paruta, qui hunc nummum inter alios *Megarensium Siculorum* exhibuit, in quibus itidem Pallas insculpta cernitur; Megara enim à *Megarensibus* Atticæ regionis nomen, et originem duxit, in quorum arce (ut Pausanias refert) templum, et signum Minervæ extitit, ipsiusque delubrum Deæ Victoriæ cognomento. Hæc verò Siciliensis civitas Hybla, aut Megara Hyblensia vocata, de qua ad sequentem nummum.
2. ΜΕΓΑΛΑΣ ΥΒΛΑΣ *Magnæ Hyblæ*. Celebris est Hyblæi mellis præstantia; magnæ verò cognominis causam sic refert Pausanias: Fuere Hyblæ Siciliæ civitates duæ Gereatis cognomine una, altera maior. Retinent hæc etiam nunc ætate prisca nomina, et earum altera in agro Catanensi planè deserta est: altera in iisdem finibus, ad vici formam redacta. In hac fanum est Siculorum celebritate religiosam. Deæ quam Hybleam vocant, dicatum. Deæ Hyblææ imago, sine dubio est, quæ in nummo conspicitur.
3. ΙΕΡΩΝΟΣ *Hieron*. Biga Pythiam, seu Olympiacam Hieronis designat victoriam, cuius etiam in 6 huius Tabulæ Syracusio nummo quadriga est nota. De curru Hieronis in Olympiis dedicato hæc memorat Pausanias: Sunt etiam sua de Olympicis victorijs Hieronis monimenta Dinomenis filij, qui fratri Geloni in Syracusanorum tyrannide successit. Hæc dona non sunt ab Hierone missa, sed votum Deo persolvit Dinomenes Hieronis filius. Currus Onatæ Aeginetæ; Calamidis, qui utrinque sunt equi, et equestres pueri opera sunt. Pindarus verò Hieronem in Pythiis curru victorem celebrat ode 1 et 2 Pyth. ut in 6 huius tabulæ nummo. Fuit Hieron. curru victor Pythiade 29. Caput aristis, et arundine coronatum Arethusam repræsentat, juxta quam Apis est mellifluæ Siciliæ, ac Syracusijs mellis index.

-
4. ΕΦ. Ephesiorum ΓΙΜΗΣΙΑΝΑ *Gimesiana*: considerandum, num forte
ΓΑΛΛΗΣΙΑΝΑ à Monte Gallesio, quem Epheso proximum Strabo commemorat.
5. ΤΑΥΡΟΜΕΝΙΤΑΝ *Tauromenitanorum*: Apollinis tripus: in aversa verò facie Apollinis Archagetæ caput laureatum: nam in alijs ΑΦ. legitur, cui Apis est appicta.
6. ΣΥΡΑΚΟΣΙΩΝ *Syracusanorum*. Arethusæ caput, ut in 3 huius Tabulæ nummo. Quadriga eiusdem Hieronis victoriam appingit in Syracusarum laudem, ut Pindarus Ode 2 Pyth. *O magnis constitute Urbibus Syracusæ bello potentis Martis delubrum, virorum, equorumque ferro gaudentium felices nutrices. Vobis à præclaris Thebis hoc epiniciū adferens venio. Quadrigæ terram concutientis denunciationem, per quam Hieron victoriam obtinens, procul fulgentibus coronis Ortygiam reliquit, sedem fluvialis Dianæ, citra cuius opem, illas habenis varias non domuic admirandis manibus suis equas.*

TABVLA VII.

Nummus Antonini Pii ex Thesauris Christine Regine

Ex Dactylitheca Barberina

Aristomachus Apum Speculator

Tabula 7.

ΑΥΤ. ΚΑΙ. ΣΕΒ. ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΣ. *Imperator Cæsar Augustus Antoninus.* Caput Antonini ΠϚ laureatum. ΣΥΡΙΩΝ. *Syrorum.* Capita Marci Aurelij, et uxoris Faustinae inuicem aduersa cum arista intermediâ: infra appicta est Apis, et astrum. Supra caput Faustinae, legitur: ΚΟΡ, idest ΚΟΡΗ Core, præstanti forma puella, quo epitheto cognominata fuit Proserpina, et in hoc nummo à Syris per adulationem, Faustina, pulchritudine magis, quàm pudicitia conspicua. Supra caput Marci Aurelij duæ aliæ leguntur literæ ΙΡ. idest ΙΡΟΣ Ionicè pro ιερός: Sacer, Sanctus, Divinus, ob eius, ut inquit Capitolinus in omni vita, et à prima infantia sanctitatem. Cusus fuit hic nummus post Faustinae cum Marco Aurelio nuptias à Syris, siue à Communi Syriae; nam hæc regio Tetrapolis dicta, Strabone teste, quatuor ante alias habuit illustres Urbes à Seleuco conditas, Antiochiam, Seleuciam, Apameam, et Laodiceam, quæ propter ipsarum homoniam, et concordiam, Sorores appellabantur. Eodem sensu in nummo Traiani ΚΟΙΝΟΝ ΣΥΡΙΑΣ Commune Syriae ab iisdem Syris cuso in honorem eiusdem Imperatoris cum capite Syriae Deæ turrito. Hic perrarus Nummus mediæ magnitudinis in Reginae Christinae Augustæ Thesaurio adservatur.

Apis sub Faustinae, et sub M. Aurelij capite Stella insculpta est, spica inter utrumque ipsorum mediâ, ubertatis, et feracitatis eiusdem regionis indices. Syria enim celi, solique amœnitate commendatur, celebrisque præ cunctis ros est Syriacus, quem Apes ad mella conficienda ex rosis, et floribus legunt. De spica vero, et Apes siue de Ape Cereris ministra vide supra in Apis Hierogrammatismo, quæ ex Pindaro, et Pausania refert Menestheus.

Succedunt infra sex vetustæ Gemmæ anulares incisæ, Apum argumenta referentes, quæ in Barberina Dactyliotheca adservantur.

1. Prima gemma Corniola aratrum exhibet, duabus Apibus ju-

galibus, tertia Coloni instar, vomeri insistit ad regimen cum ferula. Quo emblemate continentur tria humanæ vitæ bona; scilicet Sapientis regimen, Telluris ad victum cultura, et labor, ac mellis dulcedo, et recreatio, quæ tria bona sequenti disticho exprimuntur in Poematibus Urbani 8 sapientissimi Pontificis, clauo Ecclesiæ Apibus præsidibus, atque mellificantibus:

*Supremum regimen, culte satâ jugera terræ,
Mellis opus, tria sic tres potiora notant.*

2. Apis Solis faciem radiatam referens, Solarem virtutem in perficiendo melle indicat, cui aptatur Virgilianum illud de Apibus ipsis: *EXERGET SUB SOLE LABOR*. Solis facies sic in orbem radiata insigne fuit Urbani Octavi literatissimi, ac splendidissimi Principis, ad cuius virtutem, et laudem hoc emblemata componitur.
3. *LEON*, è cuius ore Apis egreditur, alludere videtur Samsonis ænigma *DE FORTE EGRESSA EST DULCEDO*. Alij tamen hoc sigillum inter veterum amuleta, ac Mithriaca Mystèria adnumerant.
4. Apes tres ad truncum semper virentis Lauri aduolantes, atque mellificantes cum lemmate: *HI DOMUS*. Carminum ipsius Urbani immortalitatem innuunt.
5. Venator Amor Arcem ramo insidentem arundine percutit, aduolante Ape, cui subiicimus *DULCIS AMOR LAEDIT*.
6. Fibula erea antiqua Apis in effigiem formata.

De Apibus.

Idem amor, atque Apibus eadem experientia par-
cis,

Sed nec agros popolare palam, aut incumbere fur-
lis.

Cum iuuet è proprio vitam tolerare labore.
Iustitiam norunt solæ, et servare pudorem:
Aequales cunctis operæ, studiumque parandi.
Mane novos adeunt flores examine denso,
Cælestemque legunt rorem, atque in tecta reportant.
Mox vacuis stipant cellis, ut nectere largo
Ignauas ducant hyemes, et frigora temnant.

Ex Jou. Pontano.

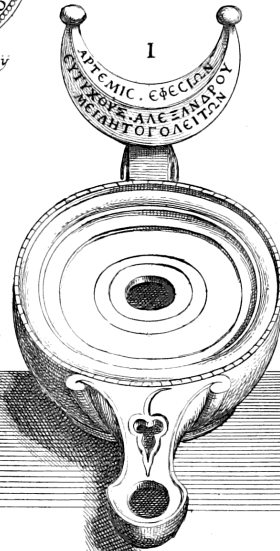
TABVLA VIII.

ex nummo Gordiani Py

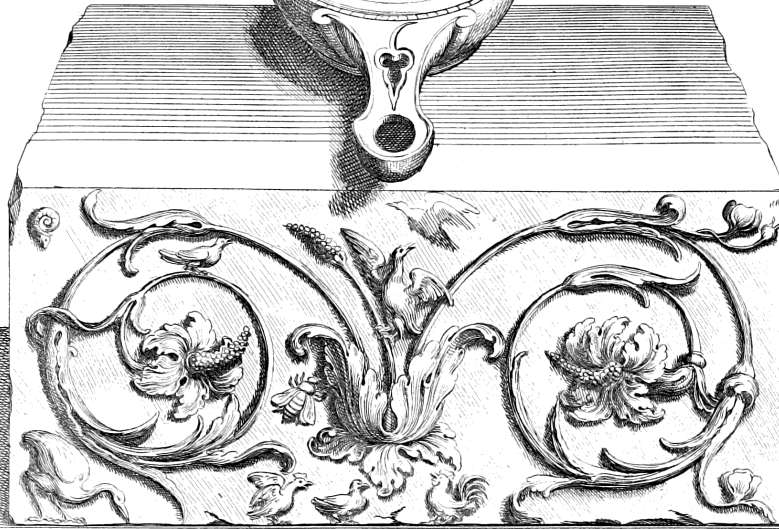

ex nummo Comodi

Antiqua aenea lucerna

in Museo Io. Petri Bellorij

Tabula 8.

Ad huius operis absolutionem, et elegantiam consentaneum duximus, additis Dianæ Ephesiæ Templo, et sacris, atlexere quoque; votivam Lucernam ¹ eidem dicatam à quodam Eutyche Miletopolitarum Stratego, quæ Lucerna in nostro Museo vetustatis luce inextincta refulget. Ansæ apicem habet recurvum in modum falcatæ Lunæ cum titulo: ΑΡΤΕΜΙΣ ΕΦΕΣΙΩΝ ΕΥΤΥΧΟΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΕΙΛΗΤΟΠΟΛΕΙΤΩΝ *Diana Ephesiorum Eutycheis Alexandri Miletopolitarum.* Eutychem hunc Miletopolis Urbis Strategum fuisse indicat nummus Commodi ² ab Erizzo vulgatus, qui ab uno latere exhibet Imperatoris caput cum literis: ΑΥ. ΚΑΙ. Α. ΑΥΡΗ. ΚΟΜΜΟΔΟΣ. *Imperator Cæsar Lucius Aurelius Commodus;* ab alio Mercurium saxo insidentem cum Caduceo; ydem Eutycheis nominibus, in Lucerna incisis, ac Stratego dignitatem referentibus: ΕΠΙ. ΣΤ. ΕΥΤΥΧΟΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΕΙΛΗΤΟΠΟΛΕΙΤΩΝ *Sub Stratego Eutiche Alexandri Miletopolitarum.* Sic vertendum sanè, haud quaguàm cum Erizzo ipso: ΕΥΤΥΧΟΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ *Felicitis Alexandri.* In quem errorem fortè non incidisset accuratissimus Nummographus, si Stratego dignitas primoribus literis patuisset. Extat et alius eiusdem Urbis nummus mediocris magnitudinis, in honorem Gordiani Pij à Clarissimo Equite Patino editus ³. ΑΥ. Κ. Μ. ΑΝ. ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ. *Imperator Cæsar Marcus Antoninus Gordianus Gordiani caput.* In latere adverso Diana Venatrix conspicitur cum epigraphæ ΕΠΙ. Μ. ΤΡ. ΑΥΡ. ΕΡΜΟΥ ΜΕΙΛΗΤΟΠΟΛΕΙΤΩΝ *Sub Marco Traiano Aurelio Herme, seu Hermete Miletopolitarum;* ex quibus constat, huius Urbis studium, et cultum insignem fuisse in Dianam Ephesiam. Stephanus Miletopolim scribit Urbem esse inter Lyzicum, et Bithyniam, circa Rhyndacum fluvium, degue ipsa Strabo, et Plinius.

5 Jo. Petri Bellorii Expositio Symbolici Decæ Syriæ Simulacri.

Apum argumentum vocat nos ad Syriæ Decæ, seu rerum Natu-
ræ simulacru, quod ob oculos ponitur juxta Syrorum doctrinam,
ac superstitionem; nosque eò libentiùs ipsum meditamur, quòd
hæc Dea cognationem habet cum Ephesia Diana; utrague enim
plurimis mysterijs, et symbolis spectabilis est, ac præcipuè Apum
insignijs, quibus ambæ decorantur. Simulacrum ipsum ex aere
ductum apud Virginium Ursinum Anguillaræ Comitem olim vi-
sebatur, eiusque imaginem ad magnitudinem, ac similitudinem,
quæ habetur in Pyrrhi Ligori Codicibus, in Bibliotheca Augu-
stæ Reginæ Christinæ adservatis, desumpsimus. Titulus in basi
legitur.

MATER DEOR ET MATER SYRIÆ

Matrem Deum Cybelem, et Deam Syriam unum, idemque nu-
men esse plurima indicant argumenta in hoc simulacro appicta;
muralis scilicet, ac radiata Corona in capite, Tympanum, et Co-
lus in sinistra manu; Leones præterea, qui Decæ montano saxo
insidenti adstant. Horum indiciorum locuples, et oculatus testis
est Lucianus celeberrimi Templi eiusdem Decæ, quod in Syria erat,
conditorem requirens; hæc enim refert in Dialogo de Dea Syria:
et multa signa adsunt, quæ ipsam Rheam videri faciunt; nam et
Leones ipsam ferunt, ac tympanum habet, et coronam in capite
turritam gestat, qualem et Lydi Rheam effingunt. De colo, scep-
tro, et radijs paulò inferiùs. Alterâ quidem manu sceptrum tenet,
alterâ colum, et in capite radios gerit, ac turrim. Coronam turri-
tam Cybeli peculiarem ideò tributam asserunt, quòd prima Urbes
muris construxerit, ac munierit, ut inquiri Ovidius vulgatis illis
carminibus:

*At cur turriferâ caput est onerata coronâ?
An primis turres Urbibus ipsa dedit?*

Altera corona radiata, quæ ipsius caput cingit, refertur ad Solarem virtutem, quam Sol benefico lumine suo Cybeli, seu Terræ impartitur ad producendas fruges, omnesq; res naturales, quorum Sol nuncupatur auctor, et parens, ideog; à Macrobio dicitur fons celestis lucis, mens, et temperatio Mundi.

In vertice huius nostri simulacri eminet Cydaris, seu Mitra eius caput exornans, adinstar falcatae Lunæ, quæ, ut in Scipionis somnio scribit Cicero, in infimo orbe constituta, radijs Solis accensa convertitur. De temperie caloris, humorisque ab his duobus astris ad fecunditatem terræ, humanique generis beneficentiam emanante insignis est locus Senecæ libro de Beneficijs: Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium circuitu Solis, et Lunæ vicibus suis temperetur? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur; aligantis omnia Hyemis tristitia frangatur, alterius tepore effici, et penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat? quin ille annum observabilem fecerit circumactu suo, hæc mensem minoribus se spatijs flectens? Hoc idem sensisse videtur huius simulacri auctor per duodena Zodiaci signa depicta in fascia illa, quæ pallio superimposita, è collo utring; dependet ad pectus, et inde reiecta à sinistro brachio diffunditur, fecunditatem, atque ubertatem terræ designans à Solis et Lune circuitu proveniente; Sol enim per anni tempora Signiferum percurrentes quadrifariam dividit: urgente Bruma frugum semina circumcluso calore fouet; adueniente Vere, eadem in frondes, et flores educit, donec Aestiuo, atque Autumnali tempore, fructus omnes ad maturitatem, et perfectionem perducat. Eandem genitalem vim innuere videtur Lunula cum Astro appicta in eadem Mitrà, stellarum influxus in hæc inferiora significans; nisi potius Astrum illud Solem ipsum referat, ad

demonstrandam horum, ut putabant, æternitatem; nam Aegyptij Sacerdotes ævum innuentes, teste Horo, Solem, et Lunam pingebant. Ipsam autem Deæ Syriæ Lunatam Mitram comprobat vetus monumentum à Clariss. Seldeno in Syntag. de Dijs Syris relatum; in quo Dea sedet inter Leones duos Tiara, seu Diademate Lunato ornata, cui subiungitur inscriptio.

P. ACTIUS. FELIX
D. D. DIA. SURJAE
EUM. SUTS

Communione amplius, quam Cybeles habet cum Iside, seu Luna, satis indicat Sistrum, quod nostrum Simulacrum sinistra manu gerit cum alijs symbolis; atque omnibus palam est, Matrem Magnam, Rheam, Cybelem, Opim, Cererem, Proserpinam, Isidem, et Lunam, quamvis diversa nomina, in re tamen unum fuisse numen, imò unam, eandemque rerum Naturam ex Aegyptiorum placitis ac mysterijs. De Iside verò hæc profert Macrobius: *Isis cunctâ religione colebatur, quæ est terra, vel natura subiacens Soli.* Martianus Capella de Lunari globo loquens: *in eo Sistra Niliaca, Eleusinæque lampas; arcus Dyclinnes, tympanaque Cybeles.* Sistri formam describit Apuleius *As. Aur.* simulacrum Isidis, seu Lunæ appingens: *nam dexterâ quidem ferebat æreum crepitaculum, cuius per angustam laminam in modum balthei recurvatam, traiectæ mediæ parvæ virgulæ, crispante brachio, tergeminos ictus reddebat argutum sonum.* Plutarchus in suo Opusculo de Iside, et Osiride rationes naturales reddit de earundem virgularum ictibus, et concussione, per quas significari scribit sub Luna cuncta moveri, generari, et corrumpi, et per quatuor virgulas quatuor elementa: *Sistri verò desuper orbicularis prospectus continet quatuor, scilicet virgulas, quæ concutiuntur, etenim pars mundi quæ generatur, et corrumpitur, comprehenditur quidem à lunari Sphæra; moventur autem in ea omnia, et mutantur per quatuor elementa, Ignem, Terram, Aquam, et*

Ærē. Alij per hoc crepitaculum intelligebant Nili incrementum, Lunæque assiduas vertigines, et conversiones, quibus in cælo movetur. At virgulæ quatuor, quas Plutarchus intelligit ad numerum Elementorum, non respondent nostro Deæ Syriæ simulacro, cuius Sistrum tribus tantum virgulis conficitur, totidemque numerantur in aliquibus alijs imaginibus, ac præcipue in supra exhibitis Isidis Phariæ sistratæ ex sententiâ illorum fortè, qui ignem inter elementa non admittunt ad principia rerum naturalium, supplerique autumant calore Solis. Cum, autem de Sistro sermo sit, non abs re fuerit eius formam ob oculos ponere ex æreo illo veteri, quod in nostro Musæo asseruatur, cuius principalem, ac lateralem faciem ad integram similitudinem hic exhibemus. Præter illas igitur quatuor virgulas descriptas, in eiusdem Sistri summitate. Felis decumbens fœtibus lactantibus insculpta est, atque in eius ipsius vertice Lunæ globus eminet, connexionem, quam hoc animal habet cum Luna, indicans, juxta descriptionem Plutarchi, eodem loco: *Sistri apssdi in vertice Felem cum vultu humano insculpunt. Infra sub ȳs, quæ torquentur, hic Isidis, illic Nēphthidis effigiem. Innuunt his vultibus ortum, et obitum, sic enim elementorum sunt vices, et motus. Fele Lunam ob varietatem laborum nocturnorum, et fœcunditatem huius animalis; siquidem hoc ferunt gignere unum, inde duo, tria, quatuor, quingue, atque ita singulatim ad septem usque adyiciunt, ut octo et viginti universa pariat, quæ Lunæ sunt lumina. Atque hoc fortassè sit fabulosius. At in oculis suis pupillæ in plenilunio compleri, atque explicari videntur, contra deducii, inopacarique Luna senescente. Facie humanâ Felis intellectus, et ratio repræsentatur voluminum Lunarium. Hoc ultimum, symbolum in nostro Sistro non convenit cum descriptione Plutarchi; nam Felis humana facie non est prædita, sed talem habet vultum, qualem omnibus suæ speciei animantibus natura imperita est. Non multis ab hinc annis visebantur Rome Sistra duo, in quoru utroque Felis efficta erat humano ore conspicua; alterum*

apud Bartholomæum Giulit Nobilem Gallum, alterum in celebri Musæo Eg. Francisci Gualdi, quorum icones perhumaniter, ut solet, harum elegantiorum decus, è suo ditissimo penu exhibuit nobis Illustriss. D. Carolus Antonius à Puteo Sancti Stephani Egues Commendatarius, è cuius descriptione, post allata Plutarchi verba, hæc pauca excerpimus.

Quæ descriptio Plutarchi ad unguem cuidam Sistro antiquo, cuius copiam mihi fecit amantissimus, huiusque disciplinæ peritissimus Bartholomæus Giulit vir nobilis Gallus, respondet. In vertice enim instar lusorij reticuli sinuatur, quatuorque ferreas virgulas infixas habet, quæ huc, illuc elabentes sonitum quemdam edebant: ne verò excussæ in terram deciderent, ad uniuscuiusque virgulæ initium, eodem ferro efficta erant utrinque Anserum siue Anguium capita inuicem se aspectantium. In vertice Felis humano capite cælata visebatur, postea verò erat manubrium, ut commodius Sistrum manibus contineri posset. Quam secundo loco iconem damus, erat apud Eg. Franciscum Gualdum, solasque tres ferreas virgulas habebat, quarum media immobilis erat, in reliquis superiori respondebat. Quod verò Sistrum exhibemus, è Gazo-phylacio Cardinalis Virginij Ursini nuper erepti nostris Cimelijs accessit. Sed et aliud erutū modò est Via Aurelia in Suburbana Villa Illustriss. D. Laurentij de Corsinis, ab eodem dono datum D. Leoni Strozze, avitâ nobilitate, moribus, optimorumque studiorum cultu in florenti ætate inter Romanos Proceres spectando, in cuius splendidissimo Musæo asservatur, nostro sanè persimile si tantummodò Lunarem globum in Felis vertice addas. Nephthydīs, et Isidis effigies, quas Plutarchus infra virgulas describit, ortus et obitus indices, non adhuc inspicere contigit, sed in utroque Sistri latere Isidis tutulum, seu Mitram Lunari globo insignem.

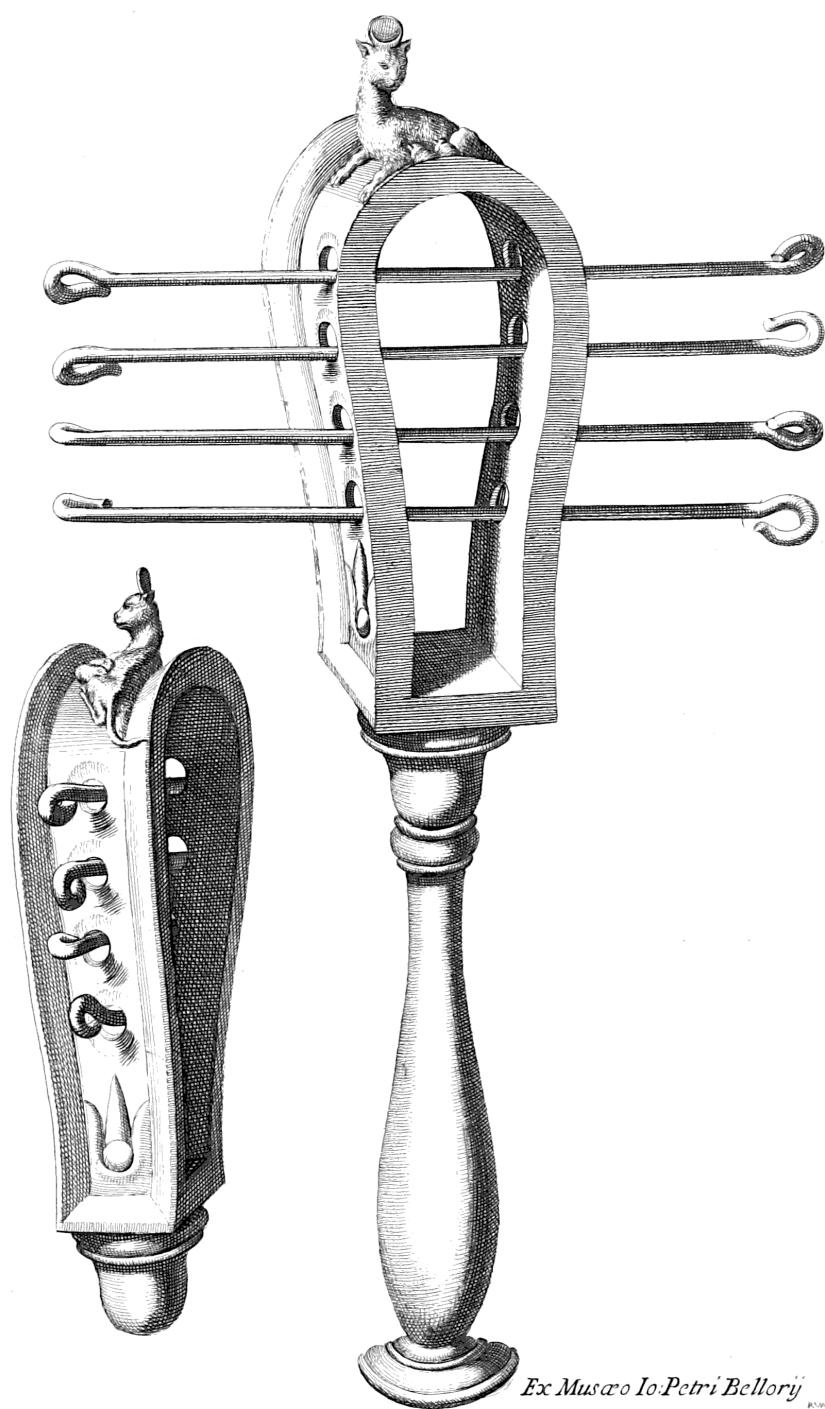
Sed cum de Sistro abundè locuti simus, reliqua symbola modò percurramus. Sistrum sequitur Colus, quem hæc Dea una simul manu gerit, connexionem indicans, quam ipsa habet cum Fato, et Parcīs, quæ nent, et recidunt humanæ vitæ stamina. Sors enim

et Fatum Lachesis nomini inest; et hoc intelligitur in nostro simulacro, juxta Luciani descriptionem supra allatam: alterâ quidem manu sceptrum tenet, alterâ colum. Nam Dea Syria, præter illa plurima nomina, quibus insignitur, Proserpina quoque vocabatur, eique Parcas subesse, eiusque imperio parere dictitabant, ut apud Claudianum sic raptam Proserpinam Pluto solatur:

*Accipe lætæo famulas cum gurgite Parcas,
Sic fatum quodcunque velis.*

Quare Proserpinam habuisse communem ædem cum Parcis, ac matre Cerere in Atticis scribit Pausanias; ideò fortè Dea Cybeles, etiam Proserpina fuit cognominata, quòd Physici, teste Macrobio inferius hemispherium terræ Proserpinam vocauerunt.

Post Colum visitur Caduceum, quo aër designatur, et Mercurius; nam cum cuius sidus velocissimum sit, ideò hic Deus alatus fingebatur, ipsumque per aëra volitare, atque ire, et redire ad superum, Inferorumque domus putabant. Cum verò humectans, et calidus aër sit; calore igni, et humore aquæ consociatur; quæ duo Elementorum, Naturæ quæ dissonas qualitates, ut placet in Timeo Platoni, perfectionem huius mundanæ molis insolubilem conciliant atque deuinciunt. Caduceum quoque benè jungitur stamini, et colo humanæ vitæ; pertinet enim ad genituram hominum, teste eodem Macrobio: Argumentum Caducei ad genituram quoque hominum, quæ Genesis appellatur, Aegyptij portendunt.

Flagellum præterea, quod Syria Dea pro sceptro manu gerit, utilatissimum est in Aegyptiis Deorum simulacris, ipsamque depulsare mala, atque adversantibus terrorem incutere indicat. Erant porro aliqui Dii propitiatores, ac defensores ἀλεξίκακοι, atque Averrunci noncupati, usque Typhoniam vim neque resistere, neque noxam inferre posse arbitrabantur.

De Leonibus Cybeles, qui Deam concomitantur, nota res est apud Ovidium in Fastis, Hippomenem, atque Atalantam ipsius irâ Deæ in has feras conversas describentem. Referunt alij fabulam ad rationes naturales, et præcipue Macrobius sæpè à nobis allatus in Saturnalibus: Quis enim ambigit, Matrem Deum terram haberi? Hæc Dea Leonibus vebitur validis impetu, atque firuore animalibus; quæ natura cælestis, cuius ambitu aër continetur, qui vehit terram. Aliam offert causam Lucretius, adiunctos asserens bjuges Leones currui ipsius Deæ ob emollitam hominum feritatem:

*Adiungere feras, quia quamvis efferra proles,
Officijs debet molliori victa parentum.*

Cui assentitur Ovidius in Fastis:

*... feritas mollita per illam
Creditor: id curru testificata suo est.*

Placuit tamen alijs, Leones mansuetos Matri Magnæ adiunctos, ut indicarent, nullum esse terræ genus tam asperum, atque ferum, quod non subigi, colique possit. De qua re plura Menecleus in Hierogrammatismo Leonum. Nostrium verò simulacrum non curru à Leonibus vectam Deam repræsentat, sed quod rarius est, ipsam insidentem montano saxo, usdem feris ad eius pedes, atque eius lateri adherentibus. Cybele porro à montibus, in quibus erat culta, diversa nomina sumebat, dictaque fuit Berecynthia,

Idea, et Dindymene à Cybele, Berecyntho, Ida, et Dindymo, quin etiam Montana Petrosa, Montigena, et Agdiste fuit cognominata, quod in finibus Phrygiæ ex monte, quem indigene Agdum appellant, divinitus fuerit informata teste Arnobio.

Rosæ in pectoris zona, atque in clamyde intextæ, Matris Deum, seu Telluris florenti Vere primitias ostendant. Quare in eius festo, cum Dea per Urbes vectaretur, ante ipsius simulacrum Rosæ spargebantur, juxta eiusdem Lucretij descriptionem.

*Ergo cum primum magnas inuecta per Urbis
Munificat lætitiâ mortaleis muta salute:
Ære, atque argento sternunt iter omne viarum,
Largificâ stipe distantes, ninguntque rosarum
Floribus, umbrantes Matrem, comitumque cateruas.*

Quod idem solemne fuisse in Isidis, siue ipsius Deum Matris pompâ refert Apuleius, in quâ Sacerdos ante Deæ simulacrum, coronam amœnis contextam rosis gerebat, quæ Lucium ferinâ specie exuerunt. Sed præclarius argumentum præbent Apes, quæ in extrema clamydis ora, rosis intermixtæ limbum vicissim pingunt, et venustè quidem, nam et ipsæ florilegæ rosas amant, ac in hortis cum thymo, et violis, ad mellis munera depascunt. Quin et Apes Matri Deum ita sunt addictæ, ut Cybeleio æris tinnitu mulceantur, ac abeuntes revocentur, ut describit Virgilius:

*Tinnitugue cie, et Matris quate Cymbala circum,
Ipse confident medicatis sedibus ipsæ
Intima more suo se se in cunabula condent.*

Simul ergo Apes, et rosæ Deæ Syriæ, et Ephesiæ Multimammiæ dicabantur, et utriusque simulacrum exornant intermixtæ; de quibus consule Menetrcium in ipsarum Hierogrammatismo.

De corporis cultu, atque indumentis, quibus hoc Deæ simulacrum insignitur, Cydari nempè, et pallio, ac fascia fimbriata,

quæ è collo utring; dependet, an ab his emanarint nostrorum Antistitum vestes, Mitra, Planeta, seu Pluviale, ac Stola, videant peritiores. Velo, quod è collo dependet, ac Deæ caput obnubit, noctis umbræ indicantur, quarum Diana est moderatrix, Noctiuaga, et Noctiluca cognominata.

Restat ut reliqua symbola, quæ dextero brachio insculpta hærent, paucis perquiramus. Quid porro Arcus, Phæetra, atque ignita fax? Non ne his congruunt illa superius allata verba Martiani Capelle de Lunari globo loquentis? In eo Sistra Niliaca, Eleusina; lampas, Arcus Dictynnæ, tympana; Cybeles. Quibus verbis cum Luna coniunguntur Isis, Ceres, Diana, ac Cybele, nisi malis phæetram, Arcum, et facem ad ipsam tantum Dianam pertinere, eandem Lucinam, et Venatricem nuncupatam.

Ad Cupidinem quoque, et Venerem hæc tria spectare, non sine ratione quis dicat ad significandam Amoris eiusque Matris insitam vim, quæ cuncta movet in omnibus animantibus, ac rebus naturalibus procreandis, juxta Lucretium in principio operis sui de Rerum Natura, qui sic Venerem inuocat, Amoris flammam pectoribus incutientem.

*Denique per Maria, ac Monteis, fluviosque rapaceis,
Frondiferasque domos avium, camposque virenteis,
Omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
Efficit ut cupide generatim sæcla propagent.*

Faci proxima harpago, siue uncus appictus est ad denotandam rerum naturalium connexionem, et seriem, nisi malis Gnomonem esse, et regulam ipsarum rerum in hoc mundo concinno ordine dispositarum. Vides inde humero, brachioque, et manui ipsius Deæ hærentia animalia, quæ in terra, atque in aëre nascuntur: Aprum Martis, Leonem Solis, ac si rectè conjicimus, Coruum Apollinis, Columbam Veneris; hisque subiacentem. Scarabæum consuetum apud Aegyptios Solis symbolum, et amuletum. Inter

verò Reptilia in dextera manu, ac digitis conspicitur Lacertus Veris, et redeuntis anni index, item Cochlea, et Papilio: illa ex putri in vitameducta; hæc ex semine perpetuò renascens, immortalitatis, vitæque resurgentis typus. In volâ dexterae aspice pomum ubertatis, ab ipsa proueniens Deæ fecunditate. Manus verò sic extensa, atque aperta est ad maiestatem, et beneficentiam, supra quam fulmen extremis digitis imminens, nil aliud significare videtur quàm supremi Numinis prouidentiam, ac diuinitatem, cuius utriusq; typus est fulmen, ad regimen huius mundanae molis.

Templum denique cum turrita coronâ in capite eminens, illud esse censemus donarijs, sacris, opibus, et magnificentia Hierapoli celeberrimum, in quo Dea veneratione summâ colebatur. De eius multiplici specie, ac nominibus intellexisse videtur Apuleius, cum per somnium ita loquens se Lucio ipsa palam exhibuit: Cuius Numen unicum multiformi specie, ritu vario, nomine multūgo totus veneratur Orbis. Inde primigeni Phryges Pessinuntiam nominant Deum Matrem, hinc Autochthones Attici Cecropiam Minerva, illinc fluctuantes Cyprj Paphiam Venerem; Eretes sagittiferi Dictynnam Dianam; Siculi trilingues Stygiam Proserpinam; Eleusini vetustam Deam Cererem; Junonem alij, alij Bellonam, alij Hecaten, Rhamnusiam aij, etc.

His ad explicationem huius mystici simulacri pro nostra tenuitate expositis, si quis detrahat Ligorio fidem in antiquis monumentis, quasi mendacio operam nostram eluserit, sciat is nos de Ligorio unâ cum Clariss. Spanhemio ita sentire, ut illum in vetustis reliquijs colligendis, delineandis, describendis summâ laude dignum existimemus. Siquidem quadraginta, et plura volumina digessit, quæ in Taurinensi Bibliothecâ, et alibi adseruantur. Quod si in tanta rerum mole aliqua minus fide digna reperiantur, cuncta abjicere, atque euertere magnum Litterarum, ac Rei antiquariæ foret detrimentum. In Simulacro ipso adeò omnia respondent mysteria, ac symbola rebus naturalibus, fabulis, et ipsi

Philosophiæ consona, ut puram redolcant antiquitatem vel suprâ
ipsius Ligorij eruditionem. Quare, ne quid desit, aut desideretur,
eius interpretationem huic nostræ adijcimus.

6 *Excerpta ex Pyrrhi Ligorij interpretatione Simulacri Deæ Syriæ Italico sermone descriptâ.*

D'Iside, et Matre Syria natura generante etc.

Alcuni Filosophi significarono in lei l'universale, il Cielo, et la Terra; fecero la figura sua con tutti i simboli delle ipse, che il ritratto di presente hà dimostrato, secondo quella statuetta antica di bronzo, che haueua il Sig. Virginio Ursino Conte dell' Anguillara, che nelle parti più alte nell' estremità ha figurato nella testa le cose del Cielo, la Mitra, et un'altra fabbrica Episcopale, et tutelare di ogni suo gouerno. Nella cima della mano destra tiene il fulmine per significato dell' aere, et delli fulmini che intonano strepito samente nell' aere. Intorno il mantello hà li Segni Celesti de' Planeti, d' onde Planeta è detto il militare Piuiale de' nostri Christiani Episcopi, che hanno, come militari Pastori il gouerno delle' sue gregi, secondo la celeste regione, et fermissima fede. Poiche questo habito è stato ritratto dalla Dea Syria, et conservato dalla Santa Chiesa, perche in esso si riconosce quell' Altissimo Dio, che hà fatto la Natura.

In essa sono la Luna, il Sole, le Stelle, le celesti torri, che circondano la furtezza del celesto reggimento, oue sono i simboli de' Planeti. Nella mano destra, come principale nelle potentie, che gli Astronomi hanno forniato ciascun Planeta, il fulmine di Giove, la facella del Sole, il carcasso, e l' arco della Luna, la Colomba di Venere, la Falce di Saturno, il Coruo di Apollo, il Cinghiale di Marte. Nell' altre diversità degli effetti delle Stagioni, et cose terrestri ui sono le Farfalle, le Lucerte, li Pomi, la Limaca, et per tutto il manto li Fiori. Nella mano sinistra appoggiata su'l Crepitabulo, il Timpano per li Venti,

il Sistro per le Stagioni, li Sonagli per lo strepito dell' aere, il Caduceo di Mercurio per li contrasti, per la pace, per lo parlare, per le congiuntioni indissolubili, per lo metro delle cose che passano per lo Cielo, et per l' Aria. Il fuso delle Parche lo stame della vita, li Pesci per lo Mare, i Leoni per gli Animali, et ferocità di essi, et per la potenza del Sole. Il solio oue siede è sopra un monte per li Monti, et Olimpì della grandezza terrena. Li Segni che hà la Dea intorno il Planeta, ò Mantello, che è figura del coperto, ò padiglione celeste, che copre ogni cosa aerea, e terrena. Alcuni hanno fatto ad essa M^{at}re Syria le Parche istesse per sua cintura, et le Hore intorno il petto, et altri una collana di mammelle, et secondo scriue Luciano, hauer veduto la M^{at}re Syria scolpita in significato di tutti gl' Iddÿ, e tutte le Iddee, le Muse et celesti Planeti, la Vittoria, la Fortuna, le Parche, il Sole, la Luna particolarmente, et esser Pallade, Marte, Bellona, Venere, di cui hà il cesto di Rose etc.